מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
השירות הפסיכולוגי ייעוצי

ראשית קול

הייעוץ החינוכי בגיל הרך

שפ"י, מאי 2017
אייר תשע"ז

הובלת הפיתוח - תמי אומנסקי, יוכי בוימגולד

צוות הפיתוח - תמי אומנסקי, יוכי בוימגולד, דבורה מינץ, יעל בריל, מיכל עוז, מיכל לוי, צילה פתאל, נאווה אהרוני, רונית גושן, דליה גיא דורון, אסתי ציון, צביה שמעוני, ברכה תורג'מן

כתבו - תמי אומנסקי, יוכי בוימגולד, דבורה מינץ, מיכל עוז, דליה גיא דורון, צילה פתאל, רחל אברהם, נטע ידיד, ליאת שמואלי, אורלי אבינועם, דפנה קליין

סייעו בפיתוח - אורה גולדהירש, אסתר ברוקס, יעל בריל

קראו והעירו - אלה אלגריסי, עינב לוק, יוכי סימנטוב, הילה סגל, קרן רוט איטח, בטי ריטבו, איריס מנדה בן יעקב, היאם טנוס, עדנה כהן, מיכל זקסנברג, אורלי סרוסי, אדורה אלעיס, סנא גבארין אגבריה, אסנת אבוחצירא, אמינה עומרי, מוניקה וינקור.

עריכה - אורית ברג

עריכה גרפית - ברכה תורג'מן

הפיקו דיגיטלית - גלית דאדי, יפעת זץ

תמונת השער - "בריאה" מאת האמן שרגא שמידלר ©

שיר פתיחה - "חפשו את הילדים" מאת המשוררת חלי ראובן ©

תודות - חנה שדמי, אלה אלגריסי, סימה חדד, שרגא שמידלר וחלי ראובן

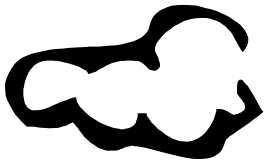

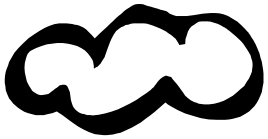

חפשו את הילדים/חלי ראובן

עשיתי לי הרגל
לחפש ילדים
בבני האדם,
הם יושבים
בזוויות העיניים,
בצדי החיוך
בגומות החן.
עשיתי לי הרגל
בכל איש לראות ילד
ובכל אישה - ילדה,
הם מסתתרים מאחורי
הפנים שלהם
מאחורי ההרגלים
מאחורי הרס הלא מתוכנן,
מאחורי הרים של אגו
מאחורי חומות ילדות
ודרדרים שגידלו על הלב.
עשיתי לי הרגל
לדבר אל הילדים שבבני האדם
ולהקשיב לבקשות העמוקות שלהם.
ועשיתי לי גם תפילה-
שתמיד יחפשו בני האדם
את הילדה
שבי
שיצליחו גם הם
לראות את שתי צמותיי
וגומת החן שבסנטר,
שיראו
את השמיים
שאני נוגעת בהם
גם כשדרכי אובדת,
גם כשנופל עלי צל,
גם כשאני שוברת את הים,
ויהיה ליבם נח להבין אותי
וקל יהיה להם לסלוח לי
ולאהוב אותי,
שנעשה כולנו הרגל
לראות ילדים,
זה מתחת קמטיו של זה,
בכל שמיים
ובכל אדמה

תוכן העניינים

פתח דבר..... 2

פרק א' - "בת קול" - הייעוץ החינוכי בגיל הרך 5

1. הגיל הרך והייעוץ החינוכי תהליכי שינוי והתפתחות
2. התפתחות הייעוץ החינוכי בגיל הרך - קצת היסטוריה
3. הייעוץ החינוכי בגיל הרך - הגדרת תפקיד ואפיונים ייחודיים

פרק ב' - "קול הגן"- מרחב צמיחה 14

1. חשיבות החינוך בגיל הרך
2. גן הילדים כמרחב צמיחה להתפתחות ולהתמודדות
3. מערכת הגן ומנהיגות הגננת
4. הגננת וצוות הגן
5. שותפות חינוכית בין צוות הגן לבין ההורים
6. חיבורים ושותפויות עם כלל המערך המסייע בגן

פרק ג' - "פיתוח קול" - תפיסות עבודה וליבות הייעוץ החינוכי בגיל הרך 31

1. רווחה נפשית ותפיסה - אקולוגית מערכתית בעבודת היועצת בגיל הרך
2. אקלים חינוכי מיטבי בגני הילדים
3. כישורי חיים בגיל הרך:
   א. "כישורי חיים" - תפיסה חינוכית וליבת התכנית
   ב. מיניות בגיל הרך
   ג. שוויון בין המינים ומגדר בגיל הרך
4. פסיכו פדגוגיה בגיל הרך
5. מצבי לחץ, חרום ומשבר בגני הילדים

פרק ד' - "קול קורא" - חשוב להכיר 75

1. התכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון 360
2. חוזרי מנכ"ל רלוונטיים לעבודת היועצת החינוכית בגיל הרך
3. מה נמצא על מדף הספרים של היועצת החינוכית בגיל הרך?

ביבליוגרפיה 89

פתח דבר -

. "עוֹד חוֹזֵר הַנִּגּוּן ...הַדֶּרֶךְ עוֹדֶנָּה נִפְקַחַת לָאוֹרְךְ"/ נתן אלתרמן

חוברת לייעוץ לגיל הרך מעצבת את הניגון של הייעוץ ומתאימה אותו לראשית הדרך של ילדים במערכת החינוך.

הייעוץ לגיל הרך החל לפעול בסוף שנות השמונים ומפתח מאז את זהותו תוך הגדרת ייחודו ותוך בניית קשרי הגומלין עם האגף לחינוך קדם יסודי.

הייעוץ בגיל הרך מוגדר כיום כתת התמחות של הייעוץ החינוכי, והאתגר המונח לפתחו הוא להמשיך ולינוק משורשי הייעוץ החינוכי ובו זמנית להצמיח ענף ייחודי מותאם ורלוונטי למערכת הגנית במדינת ישראל.

הייעוץ משתלב בין גורמי התמיכה המלווים את הגננת ואת הצוות המקצועי בגן לצד המפקחים על גני הילדים ולצד השירות הפסיכולוגי חינוכי ברשות. הטמעת היבטים ייעוציים בעבודת יועצות הגיל הרך משמעו שילוב בין שלושה היבטים: ידע התפתחותי של ילדים בגיל הרך, היבטים של רווחה נפשית והיבטים מערכתיים בעבודת הגן.

עבודתן של היועצות בגיל הרך מתרכזת בעבודה עם הדמויות המבוגרות בגן, גננות צוות הגן והורים, במטרה לפתח, להקנות ולהטמיע בסוכני החברות המרכזיים עמדות, ידע, כישורים ואסטרטגיות, התורמים לקידום רווחה נפשית בקרב ילדי הגן.

חוברת זו מציגה את ההתפתחות המקצועית של הייעוץ בגיל הרך, את הגדרת מהות עבודתן של היועצות ומציגה תפיסה ופרקטיקות עבודה בארבעה תחומים מרכזיים:

הובלה והנחיה של תכניות התפתחותיות ומניעתיות / כישורי חיים

קידום אקלים מיטבי בגן הילדים

התערבות במשבר ובמצבי סיכון של פרט וארגון

העמקת היבטים פסיכו פדגוגיים מותאמים לגיל הרך

אנו מבקשות להוקיר את העבודה המשותפת של אגף ייעוץ, אגף תכניות סיוע ומניעה, והיחידה למצבי לחץ וחרום בשפ"י עם האגף לחינוך קדם יסודי בעיצוב תפקיד יועצות בקדם יסודי, בחיבור בין ההיבטים הרגשים חברתיים להיבטים הפדגוגיים בעבודת הגננת, בקריאה של הצרכים של צוות הגן ובעיצוב מענים ייחודיים לצרכים אלה.

תשתית השותפות הקיימת בין הייעוץ החינוכי לפיקוח על גני ילדים מאפשרת תמיכה ביצירת מודלים שונים לקידום הרפורמות באופן מיטבי ובהתאמה לצרכים הקיימים ולשונות המתבקשת.

מבקשות להוקיר את המייסדות של הייעוץ לגיל הרך גב' עדנה דשבסקי, פרופ' דורית ארם, ופרופ' רחל ארהרד.

אנו מבקשות להודות ליועצות בגיל הרך על עבודה מקצועית ומסורה לצדן של המפקחות על גני הילדים

מבקשות להודות לגב' תמי אומנסקי ולהוקיר את מנהיגותה והובלה מקצועית של הייעוץ בגיל הרך ועל הוצאה לפועל של כתיבת חוברת זו.

חנה שדמי
מנהלת אגף א' שפ"י

אלה אלגרסי
מנהלת אגף ייעוץ

הידע המחקרי המצטבר מבהיר כי ההיענות לצרכים התפתחותיים של ילדים בגיל הרך משפיעה על המשך חייהם, בעקבות כך הולכת וגוברת גם ההכרה בחשיבות איכותן של מסגרות חינוכיות לגיל הרך ובחשיבות ההתערבות המוקדמת. ההבנה כי התפתחות תקינה של ילדים קשורה במענים מותאמים בגנים, הובילה את הגננות לחפש מקורות מקצועיים, שיסייעו להן בהתמודדויות בחיי היום יום וילוו אותן בתהליכים החינוכיים.

החל משנות השמונים פתח הייעוץ ערוץ חדש לעבודה בגני הילדים והוגדר תפקיד חדש ומקצוע חדש: ייעוץ חינוכי לגיל הרך. בשיתוף מעגל התמיכה הקיים (פיקוח על גני הילדים ושרות פסיכולוגי חינוכי) נפתחה בפני הגננות דלת להיוועצות ולקבלת תמיכה מקצועית זמינה.

כיום הייעוץ לגיל הרך קיים בכל המחוזות ולכל מפקחת יש יועצת העובדת בצמוד אליה. אנו רואים ברכה בשיתוף הפעולה שאין ספק שתורם לאיכות העבודה.

הייעוץ לגיל הרך מאפשר הן למפקחות והן לצוותי החינוך לקיים דיאלוג מקצועי ולמצוא מענים לדילמות שהן עומדות בפניהן, להתלבטויות במצבי חיים מורכבים ולשאלות מערכתיות. הקשר הבלתי אמצעי של היועצות עם הגננות הפחית את תחושת הבדידות שחשו בעבר.

עם הרחבת מעגל התמיכה, כניסת "רפורמת הסייעת השנייה" ומינוי גננות מובילות לאשכולות גיאוגרפיים של גנים - נמצאות היום הגננות ברשת ביטחון ותחושת שייכות. דבר זה מקדם את יכולתן של הגננות לבסס אקלים גן מיטבי, לזמן לכל ילדה וילד סביבה חינוכית מקדמת ולקיים שותפות עם משפחות הילדים.

אני שמחה על כי שיתוף הפעולה בין האגף לחינוך קדם יסודי ואגף שפ"י שזור כחוט השני הן במדיניות והן בעשייה החינוכית בשדה.
החוברת שנכתבה מייצגת את החשיבה והעבודה המשותפת. היא מכילה ידע מקצועי רחב, היכרות עם המסגרות החינוכיות, עם מסמכים וכלים שבשימוש ותומכת בעבודת היועצת בתחומים הרחבים והמגוונים שבהם היא שותפה פעילה.
מלוא הערכתי למסמך חשוב זה ויותר מכך, נתונה הערכתי לעבודתכן המקצועית - היועצות לגיל הרך: תרומתכן למערכת החינוך הקדם יסודית משמעותית ובטוחתני שהשיתוף יימשך ויעמיק לטובת הילדים בגיל הרך.

סימה חדד

מנהלת האגף לחינוך קדם יסודי

יועצות גיל רך יקרות

"...אם תקשיב היטב, אתה תשמע
תזמורת חרישית והבטחה
לבוקר בראשית
של אור ונחמה,
קולות העשב והאדמה"
אהוד מנור

הופקדה בידי הזכות להוביל את הייעוץ בגיל הרך. בורכתי בהזדמנות שניתנה לי דרככן, לגעת בראשית הדרך החינוכית של ילדי ישראל. להיות שותפה בעיצוב חינוך לגיל הרך, מתוך מודעות לחשיבות תחילת הדרך החינוכית להתפתחות האדם ואיכות חייו. בשליחות עמוקה הצלחנו יחד, יועצות הגיל הרך, רכזות ומדריכות הייעוץ, רפרנטיות הגיל הרך, המפקחות על הייעוץ ומטה שפ"י, לבנות שירות מקצועי מחויב רגיש ורלוונטי. הייעוץ בגיל הרך התבסס כתת פרופסיה של הייעוץ החינוכי וככזה נבנו עבורו בשפ"י ליבות המקצוע בהתאמה לגיל הרך . קול הייעוץ בגיל הרך קיבל צבע וגוון ייחודי הנשמע ומהדהד בכל אזורי הפיקוח ובכל המגזרים.

חוברת זו מהווה נדבך נוסף בהתפתחות ובמיסוד הייעוץ בגיל הרך ובהפיכת התורה שבע"פ לתורה שבכתב.

באמצעות החוברת אתן מוזמנות להעמיק בידע התאורטי ובקישורים השונים, לבסס לעצמכן מצע של הבנה וידע איתנים ומהם להקשיב לתחושות ולעמדות שלכן, להאזין לאינטואיציות שלכן ולעצב את זהותכן המקצועית ואת סגנון השפעתכן הייעוצית בקרב הגננות, המפקחות וההורים. אתן מוזמנת לחדד את קולכן הייעוצי הייחודי ולהשמיעו לרווחת ילדי הגן, הצוות וההורים.

הליך הבריאה כלל איסוף של כל הקולות לכדי קול בהיר, צלול ומובחן, המבטא הן את התפיסה האינטגרטיבית וההוליסטית של שפ"י בגיל הרך והן את השותפות הטבעית שבין שפ"י לאגף קדם יסודי.

פיתוח זה הוא תוצר מלאכתן של שותפות רבות: מנהיגות הייעוץ בגיל הרך במחוזות - רכזות הייעוץ, מדריכות מיחידות שפ"י ומדריכות ארציות מאגף קדם יסודי.

תודה גדולה ומיוחדת ליוכי בוימגולד, רכזת הייעוץ בגיל הרך ממחוז דרום, שמנהיגותה ההשראתית סחפה את כולנו לתרגום החלום למציאות. הובלתה המקצועית ואישיותה המיוחדת שזורים בכל מילה בחוברת זו.

אני מבקשת להודות לחנה שדמי, מנהלת שפ"י, על האמון והתמיכה האיתנה בייעוץ בגיל הרך.

לאלה אלגרסי, מנהלת אגף ייעוץ, על פתיחת המרחב לגדילה ולהתפתחות שלי ושל הייעוץ בגיל הרך. לסימה חדד מנהלת אגף קדם יסודי, לאורה גולדהירש ומוניקה וינוקור מדריכות האגף, על ידידות מקצועית ושותפות מפרה.

תודה לברכה תורג'מן על העיצוב הגרפי ולחברות צוות אגף תכניות סיוע ומניעה - אורית ברג, גלית דאדי ויפעת זץ - על הסיוע המקצועי. לצייר שרגא שמידלר ולמשוררת חלי ראובן - תודה על נדיבותכם והשראתכם.

בשם שפ"י, אני מבקשת להודות לגברת עדנה דשבסקי, פרופסור דורית ארם ופרופסור רחל ארהרד, על תרומתן ההיסטורית להקמת הייעוץ לגיל הרך.

יועצות יקרות - ראשית קול, השמיעו קול ויהיו קולכן ועמלכן מבורכים.

תמי אומנסקי
ממונה על הפיתוח המקצועי והייעוץ בגיל הרך

פרק א'

"בת קול" -

הייעוץ החינוכי בגיל הרך

הגיל הרך והייעוץ החינוכי תהליכי שינויי והתפתחות

בשנים האחרונות הוגדר החינוך בגיל הרך כיעד לאומי, מתוך מודעות למרכזיות השפעת הגיל הרך על התפתחות האדם ומתוך ההבנה, כי מענה התפתחותי הולם והשקעה בגיל הצעיר, חיוניים ליצירת סביבה מיטבית להתפתחות, ליצירת שוויון הזדמנויות, לצמצום פערים חברתיים ולאיתור ילדים בסיכון.

השקעה במסגרות טיפול וחינוך איכותיות בגיל הרך, היא מפתח לעיצוב עתיד הילדים בחברה. טיפול וחינוך מיטביים בגיל זה הם בעלי השפעה על איכות חיי הילדים לאורך זמן, גם בבגרותם. השקעת הון ציבורי בגיל הרך משתלמת מבחינה כלכלית בטווח הקצר ובטווח הארוך (קליין ויבלון, 2008; Barnett & masse2006).

<u>תפיסות אלו הובילו לרפורמות משמעותיות בגני הילדים:</u>

"רפורמת אופק חדש" - שינוי בתפיסת הזמן המוקדש לחינוך וניצול שעות הפעילות בגן באופן מתוכנן ומושכל, הארכת יום הלימודים, ארגון מבנה הוראה למידה וסדר יום בגן, הידוק הקשר והשותפות החינוכית עם ההורים ושינוי בהיקף משרת הגננת.

חינוך חינם לגילאי 3-4 - כתוצאה מכך נוספים מדי שנה כ - 300,000 ילדים למערכת החינוך הציבורית ומתפתח תחום ידע של אנשי צוות מקצועיים המומחים לשלב התפתחותי זה.

רפורמת "הסייעת השנייה" - הוקם מערך ארגוני של "גננות מובילות" לאשכולות גיאוגרפיים של 15 גנים, התווספה סייעת שנייה לגילאי 3-4 וניתנה תוספת תקציב העשרה בגני הילדים.

רפורמות אלו מדגימות שינוי תפיסתי ממעלה שנייה של החינוך בגיל הרך, מחד גיסא, שדרוג משמעותי של איכות החינוך וטיוב המערכת הגנית, העמקה, הרחבה ויישום של תפיסות פסיכו פדגוגיות מותאמות. מאידך גיסא, הבניית מערך ארגוני מותאם לצרכי אנשי הצוות והגנים במדינת ישראל.

לצד ההזדמנויות המשמעותיות של תהליכי השינוי במערכת הגנית, ניצבים אתגרים מהותיים בהתאמת גני הילדים ואיכות העבודה בהם למציאות המשתנה ולתפיסת הגן העתידי.

המציאות המשתנה כורכת בתוכה גם את מקצוע הייעוץ החינוכי בגיל הרך ומזמנת התבוננות מעמיקה על התפקיד ומתן השירות באופן מותאם ורלוונטי לעתיד המתפתח.

בד ובד עם תהליכי השינוי בגנים, השנים האחרונות מאופיינות בצמיחה משמעותית גם של הייעוץ החינוכי בגיל הרך. נקודת המפנה חלה בפברואר 2013, עם כניסת הייעוץ בגיל הרך להסכמי "אופק חדש": **"מתווה להעסקת יועצים בגיל הרך במסגרת "אופק חדש".** מהלך זה זימן הגדרה של מבנה העסקה ברור ומובחן לעבודת היועצת בגני הילדים, כולל הגדרת מהות העבודה, ליבות העבודה והסדרת המשרה לצד מפקחת גני הילדים ובכפיפות למפקחים על הייעוץ. בעקבות המתווה נקבעה הגדרת מינימום למשרת ייעוץ בגנים והתאפשרה היפרדות מהמחויבות לעבוד במקביל בייעוץ בבתי הספר. מתוך כך הוגדר גם מרכיב ההוראה במשרת היועצת בגיל הרך והתאפשרה העסקת יועצות במשרות רק בגני הילדים.

הכניסה ל"אופק חדש" חייבה הקצאה של מינימום שליש משרת ייעוץ לכל מפקחת בחינוך הממלכתי, הממ"ד והמגזר הערבי. למעשה כיום, לצד כל מפקחת גני ילדים, מועסקת יועצת חינוכית.

במהלך 2016 הושוו תנאי הייעוץ בגנים גם במגזר החרדי ונכון לכתיבת שורות אלה, מועסקות כ150 יועצות בגני הילדים.

במהלך ארבע השנים האחרונות, במקביל לתהליכי ההשתנות בגנים, שוקדים בשפ"י על פיתוח ליבות הידע של הייעוץ החינוכי בהתאמה לגיל הרך. כיום, כל יועצות הגיל הרך עוברות תהליכי התפתחות מקצועית והכשרות בליבות הידע: קידום אקלים מיטבי ובעיות התנהגות, "כישורי חיים", מצבי לחץ וחירום, מיניות ומגדר, פסיכופדגוגיה ועוד.

בנוסף, לצורך למידה ומתן מענים רלוונטיים, מתקיימים בשנים האחרונות, תהליכי בקרה והערכה על עבודת הייעוץ, בקידום אקלים, טיפוח כישורי חיים והתמודדות עם בעית התנהגות. מדי שנה מועבר סקר יועצות גני ילדים אשר תוצאותיו נלמדות ברמה ארצית ומחוזית.

תהליכי ההשתנות שבאו בעקבות הרפורמות, מזמנים ומאפשרים פלטפורמות לטיוב עבודת הייעוץ בגני הילדים, כגון, התאמת שירותי הייעוץ החינוכי למבנה העבודה של המפקחות עם צוותי הגננות המובילות: "עבודת הייעוץ החינוכי לצד מפקחות גני הילדים מאפשרת ליועצת להיות שותפה בלווי הגננות המובילות, הן בתהליכי קבלת ההחלטות, הן בהנהגת הצוות המוביל ואופי עבודתו והן בתמיכה בתהליכי שינוי ארגוניים.
היועצת החינוכית מתמחה בהובלת תהליכי היוועצות של צוותים חינוכיים ובקידום תהליכים מקדמי אקלים חינוכי מיטבי. לצד המפקחת יכולה היועצת ללוות את הצוות המוביל, להדגים תהליכי היוועצות בסוגיות שונות לעסוק בניתוח אירועים וחקר מקרה ולקדם סוגיות אקלימיות כגון מערכות יחסים, ניהול צוות, עבודה עם הורים והתמודדות עם קשיים שונים.
בנוסף, יכולה היועצת לתמוך בתהליך גיבוש הזהות המקצועית ותפיסת התפקיד של הגננת המובילה.
תשתית השותפות הקיימת בין הייעוץ החינוכי לפיקוח על גני ילדים מאפשרת תמיכה ביצירת מודלים שונים לקידום מהלך הגננות המובילות באופן מיטבי ובהתאמה לצרכים הקיימים ולשונות המתבקשת". (מתוך המדריך למפקחות-רפורמת הסייעת השנייה, מסמך פנימי, משרד החינוך).
הייעוץ בגיל הרך נכנס לשנתו החמש עשרה ונדמה כאילו הוא מצוי בעיצומו של גיל ההתבגרות בו מתגבשת ומתעצבת זהותו. תהליך מרתק, מאתגר ומפתח ברמה הפרופסיונאלית וברמה האישית. הייעוץ בגיל הרך מוגדר כיום כתת התמחות של הייעוץ החינוכי, והאתגר המונח לפתחו הוא להמשיך ולינוק משורשי הייעוץ החינוכי ובו זמנית להצמיח ענף ייחודי, מותאם ורלוונטי למערכת הגנית במדינת ישראל.

התפתחות הייעוץ בגיל הרך - קצת היסטוריה

הייעוץ בגיל הרך החל לפעול בסוף שנות השמונים, במקביל להתפתחות הידע אודות צרכים התפתחותיים של ילדים וההבנה האקולוגית על תרומת המערכת הגנית לרווחתם הנפשית של ילדים. היוזמה לשירותי ייעוץ בגנים נבעה מתוך פנייה חוזרת ונשנית של גננות ומפקחות גנים לקבל סיוע ייעוצי מותאם בדומה לזה שהיה קיים בבתי הספר. הצרכים הייחודיים המובהקים של הגננות הגיעו למודעות קובעי המדיניות ועל רקע זה הוגדרו יעדי הייעוץ החינוכי בגיל הרך.

"הייעוץ החינוכי לגיל הרך נועד לפתח, להקנות, ולהטמיע בקרב סוכני החיברות ובמערכת החינוך, עמדות, כישורים ואסטרטגיות התורמים לקידום רווחה נפשית של תלמידים." (ארם ודשבסקי, 2004)

כניסת הייעוץ לגני הילדים חידדה את הצורך בהכשרה ייחודית ליועצות הגנים ובפיתוח תכניות התפתחותיות מותאמות. העבודה עם צוותים חינוכיים והורים של ילדים צעירים הרחיבה את תחומי העשייה של הייעוץ בגיל הרך למתן תמיכה להורי הילדים בתחומי חינוך והתפתחות, יעוץ לגננות ולצוותי החינוך בגיל הרך והידוק הקשר בין תכניות פדגוגיות לתכניות המקדמות כישורי חיים ומיומנויות חברתיות רגשיות.

בתחילת הדרך פעלה קבוצה מצומצמת של כחמש עשרה יועצות חינוכיות, אשר גויסו על ידי מפקחות גני הילדים במקומות שונים בארץ, לשם מתן תמיכה לגננות והיוועצות, בעיקר סביב קשיים ומצבי סיכון. שירות זה ניתן באופן חלקי והיה תלוי במשאבים שגייסו המפקחות מדי שנה. למעשה, הייעוץ לגיל הרך פעל בשנים אלו מתוך האגף לחינוך קדם יסודי אך בו בעת החלה להתבסס ההבנה לגבי הצורך במערך תמיכה זה וחיוניותו. במקביל, לקח על עצמו השרות הפסיכולוגי ייעוצי במשרד החינוך למפות את השירותים שאנשי המקצוע מציעים לרובד גיל זה ולתאם בין עבודת הפסיכולוגים לעבודת היועצים החינוכיים המעטים שהיו פזורים בתקופה זו באזורי פיקוח שונים.

בראיה רטרוספקטיבית ניתן לזהות מספר צמתים ותהליכים עיקריים שהובילו להקמת מערך הייעוץ בגיל הרך בשנת תשס"ב. הראשון שבהם היה סקר "אדמתי", סקר מקיף לבדיקת צורכי גננות, אשר ממצאיו פורסמו בשנת 2000 "ממצאי הסקר הצביעו על ממדים שונים האחראים לבדידותה של הגננת והעלו לתודעה את בעיית פערי התפיסה הקיימים בין הצרכים המובעים על ידי הגננות בישראל לבין המערכות התומכות העומדות לרשותן במגוון שירותים. ההיבט הבולט ביותר במרכיבי בדידותה של הגננת הראה כי התמודדותה המקצועית כרוכה בעמידה בציפיות ההורים הפיקוח והרשות. התמיכה הניתנת לגננת מקנה לה ידע פדגוגי וסיוע פסיכולוגי לילדי הגן החווים קשיים ועיכובים התפתחותיים, אולם אין בכל אלה לסייע לה עצמה בלבטיה המקצועיים, בצרכי היוועצות תכופים ובעיבוד של חוויות הביצוע היומיומיות של תפקידה הקשה, המורכב והאחראי." (ארם ודשבסקי, 2004; דשבסקי 2006)

ממצאים אלו היוו זרז משמעותי, להבנת מערכת החינוך, כי יש צורך להקים מערך תמיכה של שרותי ייעוץ אשר יתמקדו בתמיכה בגננת לשם הפגת חוויית הבדידות התפקידית.

במקביל הונחו היסודות להקמת "מגמת ייעוץ בגיל הרך באקדמיה". ואכן, בשנת תשנ"ט נפתחה באוניברסיטת תל אביב מגמה ל"לימודי תואר שני בייעוץ חינוכי עם התמחות ייחודית בגיל הרך". הקמת מגמה זו סימנה תהליך מואץ של מחקר אקדמי אודות היבטים התפתחותיים, ייעוציים וחינוכיים בגיל הרך.

כצומת עיקרי ומעשי נוסף להקמת מערך הייעוץ לגיל הרך ניתן לציין את אירועי האינתיפאדה בשנות ה-2000. ההיערכות למלחמת המפרץ השנייה ושרשרת הפיגועים שאפיינה שנים אלה העלו ביתר שאת למודעות מערכת החינוך את פגיעות המערכת הגנית, את בדידותה של הגננת אל מול עומס האחריות המוטל עליה.

מכלול תהליכים אלו הביאו לכך שבראשית שנה"ל תשס"ב ניתנה הנחייה על ידי הנהלת משרד החינוך להחיל את שרותי הייעוץ החינוכי על כל רבדי הגיל כולל הגיל הרך.

מאז ועד היום הייעוץ לגיל הרך נמצא בצמיחה מואצת ובגדילה מתמדת של משאבים. בשנת 2009 הועבר סקר בקרב יועצות גני ילדים, כחלק ממחקרה של גל דיסני (בתוך ארהרד 2014). סקר זה הדגים בבירור את הפער בין עומס מטלות התפקיד ותנאי עבודת היועצות לבין שביעות הרצון הגבוהה שהן גילו מעבודתן מהמקצוע ומתחושת השליחות המקצועית הגבוהה שאפיינה אותן. מחקרים איכותניים נוספים תמכו בהבנה כי למרות הפער בין מטלות התפקיד למשאבים, יועצות הגיל הרך הצליחו לבסס את עצמן במערכת החינוך הקדם יסודי (ארהרד, 2014).

בשנים האחרונות, בד בבד עם כניסת הייעוץ לגיל הרך ל"אופק חדש" ובמקביל לרפורמות בגני הילדים, חלה פריצת דרך מכוננת בהתבססות השירות הייעוצי ובמיצובו כשירות חיוני והכרחי לכלל המערכת הגנית בכל המגזרים והדרגים, ואכן, יועצות הגנים זכו למבנה העסקה בהיר ומובחן בדומה לאחיותיהן היועצות בשאר שלבי החינוך במערכת.

הייעוץ החינוכי בגיל הרך- **הגדרת תפקיד** ואפיונים ייחודיים

תפיסת התפקיד של הייעוץ החינוכי בגיל הרך מבוססת על מדיניות "אגף ייעוץ בשרות הפסיכולוגי הייעוצי" ומדיניות "האגף לחינוך קדם יסודי".

היועצת בגיל הרך אמונה על הובלת תהליכים לקידום מיטביות ורווחה נפשית במערכת הגנית. מהות עבודתה מכוונת צוות ופונה למבוגר המשמעותי הנמצא בקשר עם הילד, כמו כן היא מסייעת לצוות הגן, ההורים והגן כמערכת חברתית - ארגונית, להגיע לתפקוד מיטבי ומיצוי מרבי של יכולתם, מתוך רווחה נפשית והעצמה.

היועצת פועלת מתוך ראייה מערכתית - חינוכית רחבה, בתאום עם הפיקוח על הגנים והפיקוח על הייעוץ ובשיתוף עם כלל המערך המסייע בגן. היא מהווה גורם מקשר ומתאם בין המבוגרים המשמעותיים לילד ובין הגן לקהילה. מכוונותה המקצועית נוגעת לכלל אוכלוסיית ילדי הגן מתוך תפיסת השונות בצורכיהם והמענה המובחן המתחייב משונות זו.

היועצות, בעלות תואר שני בייעוץ חינוכי, חלקן בהתמחות בייעוץ חינוכי בגל הרך, בעלות תעודת הוראה ורישיון ייעוץ.

הייעוץ בגיל הרך - תחומי עיסוק

- **הובלה והנחיה של תכניות התפתחותיות ומניעתיות:** היועצת מכשירה מנחה ומלווה את הגננות, הצוותים וההורים במגוון תכניות התפתחותיות לקידום השפה הרגשית חברתית בגן הילדים: תכנית הליבה היא **"כישורי חיים בגן הילדים"** אשר מתמקדת בשלושה מוקדי התערבות: מוקד האני- זהות, מוקד הוויסות- ניהול רגשות והמוקד הבין אישי. לצד תכנית זו קיימות תכניות יישומיות כגון: **"מעגל הקסם" תוכנית לגדילה אישית רגשית וחברתית"** "סיפורי דוסו", "לומדים לשמור על עצמנו", **"יום של תכלת"** תכניות לטיפוח מיניות נורמטיבית ומניעת פגיעה מינית, מעברים ורצפים ועוד.

- **קידום אקלים גן מיטבי:** היועצת מסייעת בנושאים הקשורים לארגון הגן וניהולו, מערכות יחסים בין באי הגן (יחסי צוות, הורים, ילדים, קהילה) בהיבטים רגשיים, חברתיים וערכיים ובמכלול העשייה בגן. היועצת מתווה עם הגננת **תכנית מערכתית להבניית אקלים חינוכי מיטבי** (אח"מ) בגן, הנשענת על הסטנדרטים לקידום אקלים וצמצום אלימות. כחלק מהתכנית, היועצת מלווה באופן אישי ומותאם את הגננת והצוות.

- **התערבות במשבר ובמצבי סיכון של פרט וארגון:** בעת אירועים חריגים ומשברים בגן עומדת היועצת לרשות הגננת, הצוות וההורים לסיוע בהתמודדות עם האירוע/ המשבר. היועצת מלווה, תומכת ומסייעת לגננת בניהול האירוע בפן הארגוני, הרגשי ובבניית תכניות התערבות לגן ולילדי הגן. כל זאת, בשיתוף עם גורמי הסיוע וכחלק מהמערך המסייע של הגן והרשות. כמו כן מסייעת היועצת לגננת

באיתור וזיהוי ילדים עם צרכים ייחודיים וילדים בסיכון - בעזרת כלי איתור חינוכיים כגון **"מבטים-מסתכלים בסביבה טבעית על ילדים"**, בליווי ומתן ידע וכלים להתמודדות עם אוכלוסיות ייחודיות ועם ילדים בסיכון.

- **העמקת היבטים פסיכו פדגוגיים מותאמים לגיל הרך** - היועצת מעניקה לגננת כלים לפיתוח תפיסה הוליסטית של המסגרת הגנית. תפיסה הלוקחת בחשבון את ההיבטים הרגשיים כמשפיעים על תהליכים קוגניטיביים ועל הלמידה בגן, היועצת עומדת לרשות הגננות בהטמעת תפיסה זו, בשיתוף עם המדריכות הפדגוגיות בגן.

הבנת המבנה הארגוני בו פועלת היועצת בגיל הרך

הייעוץ בגיל הרך מפוקח על ידי הממונה על הייעוץ בגיל הרך במטה שפ"י ועל ידי המפקחים על הייעוץ במחוזות. המפקחים על הייעוץ אחראים על העסקת היועצות, פיתוחן המקצועי ותהליכי ההערכה שלהן. היועצות כפופות מקצועית למפקח על הייעוץ החינוכי ומנהלית למפקח על הגיל הרך במחוזות.

בכל מחוז מונתה מפקחת ייעוץ רפרנטית, אשר תפקידה לקדם את הייעוץ בגיל הרך במחוז, בממשק עם המטה.

רכזות הייעוץ בגיל הרך במחוזות מרכזות, מלוות ומדריכות את קבוצת יועצות הגיל הרך במחוז. הן שותפות בהובלה והטמעה של מדיניות שפ"י והאגף הקדם יסודי במחוז, תוך ראיית צרכי המחוז. הרכזות, בליווי מטה שפ"י, מובילות את הפיתוח הפרופסיונאלי של הייעוץ בגיל הרך במדינת ישראל.

אפיונים ייחודים של התפקיד

היועצת החינוכית בגיל הרך נדרשת למידה גבוהה של גמישות, מוכנות להתאמה אישית ותנועה למרחקים משמעותיים. חדר עבודתה של היועצת הוא התיק, המחשב, המכונית והטלפון. מקום עבודתה של היועצת משתנה כל העת - היא נעה בין מרכזי פסג"ה, מרחבים שונים העומדים לרשות המפקחת והגננות וגני הילדים עצמם. זמני עבודתה גמישים, לעיתים קרובות היא נענית לגננות ולשותפי התפקיד ומתאמת פגישות עבודה אף לאחר סיום יום הלימודים.

ההתאמה הייחודית של שירותי הייעוץ החינוכי לגיל נדרשת גם מתוקף המבנה הארגוני הייחודי של אזורי הפיקוח בגיל הרך. הגן, כיחידה עצמאית, מנוהל על ידי הגננת וצוות הסיוע, בממוצע ישנן כ 100 גננות בכל אזור פיקוח, לרוב בפריסה גיאוגרפית רחבה. הגננות שייכות לאשכולות גנים במרחב גאוגרפי, במבנה ארגוני של גננות מובילות לכל אשכול, תחת פיקוחה של מפקחת גני ילדים. מבנה זה דורש התאמה ייחודית של שרותי הייעוץ.

שרותיי הייעוץ ניתנים, לפיכך, בפריסה גיאוגרפית רחבה, תוך מתן מענה לערים ולישובים שונים.

תפקיד היועצת לגיל הרך כולל מתן מענה לאוכלוסיות רבות ובתאום עם גורמים שונים, פעמים רבות היא מוצאת כי תקשורת טלפונית ואינטרנטית חיונית לשם זמינות ונגישות מידית.

תהליך ההכשרה של יועצת הגיל הרך

כתת פרופסיה של הייעוץ החינוכי נדרשות יועצות הגיל הרך לקבל הכשרה והדרכה ייחודיות, בנוסף למתווה ההתפתחות המקצועית אליו נדרשים כלל היועצים החינוכיים. יועצות הגיל הרך מלוות לאורך כל תקופת העסקתן על ידי רכזות הייעוץ במחוזות, הן בהכשרות הנבנות באופן מותאם לגיל הרך והן בהדרכה אישית וקבוצתית בכל ההיבטים המקצועיים. כמו כן, יועצות הגיל הרך משתתפות בימי למידה ארציים של כלל מערך הייעוץ לגיל הרך.

קבלת יועצים בגיל הרך

תנאי הקבלה זהים לתנאי הקבלה לייעוץ חינוכי אך קיימת עדיפות לבוגרי מסלולי התמחות בייעוץ לגיל הרך, לבעלי ניסיון וותק בייעוץ חינוכי ולבעלי ניסיון בהדרכה ו/או בעבודה עם מבוגרים.

מאפיינים אישיים ובין אישיים נדרשים

<u>ראייה מערכתית</u>

התבוננות מקיפה ומעמיקה על מערכות וסביבתן ,יכולת אבחון, תכנון ובנייה של תהליכי התערבות ברמת פרט וארגון ועבודה עם מורכבות.

<u>מנהיגות מקצועית</u>

יכולת הובלה של תפיסות מקצועיות, ידע התפתחותי וייעוצי כאחד, פרזנטטיבית, יכולת עמידה מול קהלים גדולים ומגוונים, שותפות ועבודה מול פיקוח ורשות.

<u>כושר ניהול ותאום</u>

יכולת לניהול עצמי, יכולת הובלה ותכנון תהליך, מעקב, תאום ושת"פ בין גורמים, יעילות, רתימת שותפים, וראיה בין תחומית.

<u>יכולת הנחייה והדרכה - פרטנית, קבוצתית ובמליאה</u>

ליווי ותמיכה מקצועית לפרט, קבוצה וארגון.

קידום תהליכים התפתחותיים בקבוצה ומתן ביטוי לכל פרט (יכולת לנהל קבוצה, ליצור מרחב קבוצתי וסטינג לעבודה ועמידה מול קהל).

יזמות

יוזמה, בראייה של רעיונות חדשים ומימושם, חשיבה יצירתית, "ראש גדול", יכולת לעבוד בסביבת עבודה משתנה.

תקשורת בין אישית ועבודת צוות

יכולת ביטוי גבוהה, ענייניות, רגישות, גמישות, הבנת מסרים סמויים, העדר שיפוטיות, יכולת לנהל קונפליקטים, יכולת לנהל התנגדויות, יצירת חיבור ושותפות, יכולת להשפיע, יכולת לנהל מערכות יחסים.

יכולת התמודדות במצבי לחץ וחירום

יכולת לנהל רגשות ומשימות בו זמנית, תחושת מסוגלות להתמודדות עם משימות מורכבות, גמישות מחשבתית ופרקטית.

התאמה לארגון

עבודה על פי הנחיות וכללים, קבלת סמכות, סובלנות, יכולת לצרוך שירותים מקצועיים.

מוטיבציה

תחושת שליחות, אכפתיות, מחויבות, אחריות, שאיפה למצוינות.

גמישות

יכולת לעבוד גם מרחוק, בתנאי זמן ומקום מאתגרים, יכולת להיענות לצרכי השטח.

*יועצות גנים, שהינן יועצות חדשות, מוזמנות לקרוא את המסמך **"להשפי"ע לטובה - ערכה ליועצת החינוכית בראשית דרכה".**

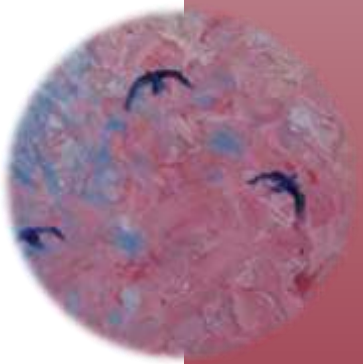

פרק ב'

"קול הגן" -

מרחב צמיחה

חשיבות החינוך בגיל הרך

עבודת היועצת החינוכית מתבצעת במרחב העשייה של גני הילדים. במגזרים השונים במדינת ישראל פועלים, נכון לכתיבת שורות אלו, כ- 19.700 גני ילדים לגילאי 3-6.

רבות ונצורות נכתב על חשיבות החינוך בגיל הרך. ממצאי מחקרים שבים ומעידים כי השנים הראשונות בהתפתחות הילד מהוות תקופה רגישה ומשמעותית לגביו ולגבי משפחתו. בתקופת הגיל הרך, הילד מפתח יסודות למיומנויות, לכישורים, להישגים שירכוש בעתיד בתחומים: הרגשי - חברתי, פיזי - מוטורי והקוגניטיבי. זאת בעיקר משום שבתקופה זו המוח נמצא בשיא גמישותו. בשנים אלו נחקקים בילד דפוסים, הרגלים ומאפייני התנהגות, שאותם הוא רוכש במגע שלו עם הסביבה. אלו ילוו אותו במהלך חייו ויעצבו במידה רבה את תפיסת-עולמו ואת דרכי התמודדותו עם העולם הפיזי, האינטלקטואלי, החברתי והרגשי.

"התפתחות ילדים בגיל הגן מאופיינת בהתקדמות ובשינויים מהותיים בכל תחומי ההתפתחות. התקדמות זו מבוססת על הבשלה ביולוגית יחד עם התנסויות ולמידה שמזמנת הסביבה לילדים. תחומי ההתפתחות: תחושתי מוטורי, תקשורת שפה ודיבור קוגניטיבי, רגשי, חברתי קשורים זה בזה, משפיעים זה על זה ומושפעים זה מזה. זהו גם הגיל בו נפערים הפערים הגדולים ביותר: ילד שלא רכש את הכלים הדרושים בגיל צעיר, יתקשה לרכוש אותם מאוחר יותר יש לזהות מוקדם ככל האפשר ילדים המצויים בסיכון התפתחותי-סביבתי, ילדים בעלי צרכים מיוחדים וילדים בעלי כישורים ברמה גבוהה ומוטיבציה גבוהה, ולהתאים להם תכניות חינוכיות שיענו על צורכיהם הייחודיים"" (קליין ויבלון, 2008; Barnett & masse2006).

לצד אלה, כל הישג התפתחותי בגיל הרך - בין אם תהא זו התפתחות של שפה, למידה, יכולת חברתית, שליטה עצמית או ויסות עצמי - מתרחש בתוך הֶקשר מסוים ועם האחרים המשמעותיים בחיי הילד. כל למידה שילדים צעירים לומדים, הדרך שבה הם מגיבים על אירועים וכלפי אנשים, הציפיות שלהם מעצמם ומאחרים, כל אלה מושפעים מהיחסים שלהם עם הוריהם ומהסביבה הביתית והתרבותית שמשפחתם מספקת להם. לכן, נוכחותו של "מבוגר משמעותי" חשובה מאוד לתהליכי התפתחות של הילד. שכן, בתקופה זו הילד תלויי מאוד בהורים, ובאנשי מקצוע המטפלים בו (Collins & Laursen, 1999)

גן הילדים כמרחב צמיחה להתפתחות והתמודדות

בחוברת האגף הקדם יסודי, **"עשייה חינוכית בגן הילדים - קווים מנחים לצוות החינוכי"**, מודגשת חשיבותה של האינטראקציה האיכותית של הצוות החינוכי עם הילדים. זו עוברת כחוט השני בפרקי החוברת, מודגשים בה חשיבות התהליכים הרגשיים - חברתיים להתפתחות ילדים ולקידום אקלים חינוכי מיטבי. בפתח דבר של החוברת, הגברת סימה חדד, מנהלת האגף לחינוך קדם יסודי, מתארת את התהליך החינוכי כמהות גן הילדים.

"גן-הילדים מהווה מסגרת חינוכית לילדים בגילאים 6 - 3 בעלת מרחב התפתחות משמעותי, העונה לצורכי ילדים בגיל הרך - תחילת הדרך במערכת החינוך הציבורי, ומהווה חלק בלתי נפרד ממנה. חשוב שחוויה ראשונית זו תהיה חוויה מקדמת עבור הילד ומשפחתו, שתבסס אמון ותחושת ביטחון שילוו אותם החל מגן-הילדים בהווה ובמשך שהותם במסגרות הבית- ספריות בעתיד." במהלך השהות בגן נחשפים כל ילד וילדה לחברת בני גילם ויוצרים אינטראקציות חברתיות. הם לומדים חוקים חברתיים ומפנימים נורמות התנהגות מקובלות, בד בבד נובטים בתוכם ניצני מודעות רגשית ואמפתיה, ערכי מוסר וצדק חברתי. בהתנסויות השונות שמזמנת להם המסגרת החינוכית הם רוכשים ידע עולם ובסקרנותם הטבעית חוקרים, פותרים בעיות ומפתחים את יכולותיהם. הילדים בגן חווים חוויות משחק על כל צורותיו: משחק סימבולי, סוציו-דרמטי ומשחקים הבנויים על כללים מובנים. הילדים בגן מתנסים בהבעה יצירתית מגוונת, מרחבי הגן מזמנים להם התנסויות תנועתיות, המבססות את ביטחונם ומגבירות את תחושת השליטה שלהם במרחב. אישיותו של כל פרט, על הייחודיות שבו, מתגבשת בדגש על אינדיבידואליות מחד-גיסא ועל תחושת שייכות מאידך-גיסא. הצוות החינוכי בגן פועל בתפיסה מערכתית, המתייחסת לקבוצת הילדים, להוריהם, למשפחותיהם ולאפיוני הקהילה שאליה הם משתייכים." (ישראל, משרד החינוך והתרבות, 2010).

"התהליך החינוכי במערכת החינוך הוא ממושך ומתמקד בפיתוח אישיותו הייחודית של כל ילד מרגע היכנסו למסגרת הגן: נותן מענה לצרכיו הגופניים, הרגשיים, החברתיים והאינטלקטואליים, מאפשר מיצוי יכולותיו, מפתח את היצירתיות הטמונה בו ומרחיב את תחומי ההתעניינות שלו" (ישראל, משרד החינוך והתרבות, 2010).

כמו כן, גן הילדים מהווה מרחב טבעי להתמודדות עם משימות חיים התפתחותיות: הסתגלות, חינוך לעצמאות, גמילה מחיתול וממוצץ, בניית דפוסי פרידה, מעברים, השתייכות חברתית ועוד. הכניסה של ילדים רכים בגילאי 3-4 למסגרת חוק חינוך חינם, אף העצימה את הצורך לעסוק באתגרים בהתאמה התפתחותית ובהבניית סביבה המותאמת לצרכיהם.

היועצת החינוכית נמצאת לצד המבוגרים המשמעותיים לילד בליווי תהליכי התפתחות מיטביים כגון -תהליכי הסתגלות, חינוך לעצמאות והקניית הרגלים, איתור מוקדם של קשיים התפתחותיים ובניית תכניות התערבות מותאמות.

ההסתגלות לגן

היציאה הראשונה מן הבית אל המסגרת החינוכית מהווה את אחד המעברים המשמעותיים המתרחשים בחיי הילדים, פתיחת שנת לימודים עבור ילדים בכלל ובעיקר עבור הילדים הצעירים בכניסתם לגנים, היא אירוע משמעותי המציף רגשות שונים: שמחה לקראת החידוש, חששות מהצפוי, חרדה מהפרידה מההורים יחד עם סקרנות רבה. עבור הימים של ראשית השנה פרסם "האגף לחינוך קדם" יסודי עלון לגננת ובו המלצות כיצד **להיענות באופן מיטבי לצרכים הרגשיים של ילדים בתחילת שנת הלימודים**: בנוסף, ניתן להיעזר במאמר: **תחילת שנת לימודים בגן הילדים** וגם באיגרת להורים "**המפגש הראשוני עם מערכת החינוך: גן טרום-חובה (לגילאי 3-4)**" וכן בחוברת "**וזוהי רק ההתחלה**".

בתקופות אלה היועצת נדרשת לתמיכה בגננת בצוות ובהורים בתהליכי ההסתגלות שלהם עצמם במקביל לתקופת ההסתגלות של הילדים , היועצת יכולה להעניק כלים לזיהויי משימת ההסתגלות כתהליך מצמיח ומעניק חוסן.
עבור אותם ילדים שעבורם ההסתגלות מורכבת יותר, היועצת תבנה עבורם עם הגננת ושותפי התפקיד תוכנית הסתגלות מתאימה.

חינוך לעצמאות

הקניית הרגלים בכלל והשליטה בצרכים לקראת גמילה בפרט, נמנים על הנושאים החשובים שהצוות החינוכי בגני הילדים צריך להכיר על מנת להציב אתגרים מותאמים בסביבה חינוכית מותאמת. להלן קישור למאמר **הורים ילדים וגמילה מחיתולים** וכן למאמר **על הרגלים: מהותם, חשיבותם ודרך הקנייתם**. **על היועצת החינוכית בגיל הרך ללמוד ולרכוש ידע התפתחותי והדרכתי בתחומים אלו.**

הבנת החשיבות של המשימות ההתפתחותיות בגן הילדים הובילה לפיתוח **"מבטים-מסתכלים בסביבה טבעית על ילדים"**. "מבטים" משמשת ככלי תצפית לגננות לשם יצירת היכרות מעמיקה עם ילדי הגן בסביבתם הטבעית, במטרה לאתר ילדים הן בעלי קשיים התפתחותיים והן בעלי יכולות גבוהות ולתכנן עבורם התערבות הולמת. הכלי מאפשר יצירת שפה משותפת בין אנשי החינוך לבין בעלי מקצוע התפתחותיים והורי הילדים. בנוסף יש לציין כי כלי זה הינו כלי ההערכה הפורמאלי לגני הילדים שהוגדר **בחוזר המנכ"ל בנושא ההערכה.**

מערכת הגן ומנהיגות הגננת

"גן הילדים הוא מסגרת ארגונית קטנה ולכן הגננות, מנהלות הגן, עוסקות הן בניהול המוסד והן במעשה החינוכי. הגן פועל כיחידה מנהלית עצמאית ולה כפיפות כפולה: מחד גיסא, משרד החינוך כגורם המעסיק הישיר של הגננת, הגורם המפקח על הגן. אשר אמון אף על הפיתוח המקצועי של הגננת והערכתה. הקשר בין משרד החינוך לבין הגננת נעשה באמצעות מפקחת מטעם משרד החינוך, מדריכות פדגוגיות, גננות מובילות ויועצות גיל רך. כל אלו במסגרת תפקידן, מכוונות לפיתוח המקצועי של הגננות, ליישום מדיניות האגף לחינוך קדם-יסודי, לפיתוח תוכניות חדשות והטמעתן, להובלת יוזמות חינוכיות, לפיקוח, למעקב ולהערכת הגננות .מאידך גיסא, הגן כפוף לרשות המקומית בשני היבטים: בהיבט הפיזי - לרשות המקומית אחריות על תחזוקת מבנה הגן וציודו, זאת בכפוף להנחיות משרד החינוך. בהיבט הארגוני - הרשות המקומית היא המעסיקה של סייעת הגן. הסייעת בגן הילדים שותפה בצוות הגן, ממלאה תפקיד ארגוני ופדגוגי בתכנית העבודה שנקבעת על ידי הגננת על פי מדיניות משרד החינוך. **מסגרת עבודתה של הסייעת** מוגדרת בנהלי אוגדן השלטון בשנת תשע"ו, רפורמת "הסייעת השנייה", הובילה לתוספת סייעת שנייה בגנים לגילאי 3, בגנים בהם לומדים מעל 30 ילדים. "האגף לחינוך קדם יסודי" ייחד מסמך ובו **המלצות להיערכות לעבודת צוות בגן פועלות שתי סייעות**.

לאור הרפורמה התלכדו הגננות לקבוצות עבודה המכונות "אשכולות גאוגרפיים". האשכולות פועלים במרחבים גאוגרפים - לפי חלוקת אזורי פיקוח. כל מרחב מכיל כ - 15 כיתות גן, כולל גננות משלימות. החלוקה מהווה מעבר מיחידות גנים אוטונומיות לאשכולות הפועלים כיחידה אירגונית אחת. לכל מרחב גיאוגרפי מונתה גננת המובילה את האשכול. הגננת המובילה מלווה את הצוותים החינוכיים ותומכת בהם בעבודתם. זאת, בנוסף לליווי המקצועי של המפקחות על הגנים, המדריכות הפדגוגיות, היועצות החינוכיות ויחד עם השירות הפסיכולוגי החינוכי היישובי. המבנה הארגוני החדש הוקם במטרה לבסס מעגלי תמיכה ולהגביר את תחושת השייכות המקצועית של הגננות לצוותי חינוך בעלי השפעה.

בגן הילדים פועל צוות עובדים קבוע הכולל בעלי תפקידים מתחומים שונים המשלימים זה את עבודתו של זה. הצוות הקבוע בגן כולל: גננת סייעת; גננת משלימה, המשלימה את מקומה של הגננת ביום החופשי; סייעת משלימה, הממלאת את מקום הסייעת ביומה החופשי.

ישנם גנים שבהם מצטרפים לצוות הגן אנשי מקצוע נוספים כמו: גננת משלבת וכן מתנדבים כמו בנות השירות הלאומי.

הגננת, מנהלת הגן, אחראית על תכנית העבודה ועל ביצועה. מכוונת ומובילה את הצוות לעבודה חינוכית מיטבית, אחראית על דרכי מעקב והערכה, מנהלת את הקשר עם ההורים ועם גורמים נוספים וממונה גם על העניינים הארגוניים של הגן.

גורמים חיצוניים לגן מהווים מקור לתמיכה, להדרכה ולהתמקצעות לגננת ולצוות החינוכי: מפקחת, מדריכות מקצועיות, פסיכולוג חינוכי (מהשירות הפסיכולוגי חינוכי יישובי) יועצת חינוכית, גורמים מהרשות המקומית

ואחרים. הגננת מתאמת בין אנשי המקצוע השונים, דואגת לעדכן ולשתף במידע, להוביל תהליך של רתימת שותפים וקבלת החלטות משותפת ויצירת שפה אחידה ועקבית בגן.

"לגננת בגן הילדים תפקיד מרכזי, משמעותי ובעל השפעה על תהליכי התפתחותם המיטבית של כל אחד מילדי הגן." (מתוך עשייה חינוכית בגן הילדים, קווים מנחים לצוות החינוכי). הגננת מהווה חלק חשוב מעולמו של הילד בגן. היא משמשת כסוכן סוציאליזציה מרכזי ומתפקידה לעזור לילד לרכוש מיומנויות חברתיות אשר יאפשרו לו ליהנות ולהפיק תועלת מאינטראקציות חיוביות עם עמיתים וכן ליצור יחסי אמון עם מבוגרים נוספים. הגננת משמשת עבור ילדי הגן דמות קרובה של התקשרות, ובו בזמן מייצגת את החברה. היא עושה זאת במהלך אירועים מזדמנים בסביבה הטבעית של הגן וגם בפעילויות יזומות על ידה.

מחויבותה המקצועית של הגננת מתוארת בחוברת "קווים מנחים לעשייה חינוכית בגן הילדים" והיא מעוגנת בממדים אחדים עיקריים:

- יצירת אינטראקציה איכותית באופן יחידני עם כל ילד: פיתוח אמפתיה ורגישות כלפי צרכיו, התייחסות דיפרנציאלית ומתן מענה רגשי, מתן משוב על תפקודו ועל התנהגותו.
- היכרות מעמיקה עם כל אחד מן הילדים באמצעות שיחות אישיות, התעניינות ומשחק יחד, תצפיות ומעקב אחר תוצרי הלמידה של כל ילד, תיעוד בתיקו האישי ואחריות לקידומו של כל ילד על-ידי התבוננות ומעקב שיטתיים לאורך כל השנה.
- איתור קשיים וצרכים ייחודיים של ילדים ובניית תכנית עבודה אישית ומותאמת. קבלת החלטות באשר להפנייה לגורמים מקצועיים בשיתוף הורי הילד.
- בניית אקלים גן מיטבי על-פי העקרונות והסטנדרטים והתייעצות עם גורמי תמיכה (פסיכולוג/ יועצת) במצבי חיים משבריים.
- בחירה מושכלת ומתוכננת של תכני למידה ושל אמצעי הוראה וחיבורם לתכניות הליבה. העבודה תבוא לידי ביטוי במגוון דרכים: באופן יחידני עם ילד, בקבוצה קטנה ובמליאה.
- ארגון הסביבה החינוכית בהתאמה לתכנית העבודה, ויצירת סדר יום ודפוסי עבודה המאפשרים לילדים ולצוות הגן התנהלות בטוחה במהלך המשחק והלמידה.
- הבניית שותפות חינוכית מיטיבה עם ההורים, שיתוף ההורים ושמירה על קשר רציף עִמם לאורך כל שנת הלימודים.
- היענות לגורמים בקהילה וביישוב שבו נמצא הגן ושיתופם בתהליך החינוכי.

הגננת מהווה דמות מובילה ומנהיגה בגן הילדים המשפיעה באופן ישיר על אקלים הגן ותחושות באי הגן, ילדים, צוות והורי הגן. הנהגת הגננת באה לידי ביטוי באופן כולל ומערכתי בכל תחומי הגן. (ג'ליאן רוד RODD 1998,), שעסקה בנושא מנהיגות חינוכית בגיל הרך, מונה מאפיינים בניהול חינוך בגיל הרך הנובעים ממאפייני הגיל והמוסד החינוכי:

- הגננת עובדת ישירות בעת ובעונה אחת עם הורים, צוות וילדים, משימה הדורשת כישורי ניהול תקשורת ויכולת עבודת צוות מורכבים.
- לגננת ,מנהלת הגן, אחריות על כל הילדים במהלך כל יום הלימודים, למילויי התפקיד דרושים כישורים ניהוליים וארגוניים ודרגת מומחיות גבוהה.
- עבודת הגננת מתבצעת בבדידות מקצועית יחסית, נדרשת מיומנות גבוהה בקבלת החלטות ובפתרון בעיות, החלטות רבות כרוכות בבעיות אתיות.
- קשת הגילאים ומגוון שלבי התפתחות דורשים ידע מקצועי עדכני.
- ההגעה לעמדת ניהול גן לעיתים, עשויה להתרחש בשלב מוקדם של ההתפתחות המקצועית. (שלב "ההישרדות").
- לגננת מחויבות מקצועית כלפי כל אחד מילדי הגן, כלפי קבוצת הילדים וכלפי הורי הילדים. תפקיד הגננת כמנהלת צוות הגן הינו תפקיד רחב, משמעותי ובעל אחריות רבה. הגננת מתמודדת מדי יום עם דילמות רבות. תפקידיה המגוונים מזמנים עבודה על מערכות יחסים שונות, עם הילדים, ההורים והצוות המסייע.
- הגננות נדרשות לגלות אמפטיה ורגישות תרבותית בתוך סביבת עבודה מורכבת מבחינה מקצועית. תפיסת הגננת את תפקידה בגן והחוויות היומיומיות, משפיעות על אופי יחסיה עם הילדים, ההורים והצוות החינוכי ומתוך כך גם על איכות האינטראקציה בינה לבינם.

יועצת הגיל הרך מלווה את הגננת בטיפוח מנהיגותה ובתהליכי התבוננות ומודעות רפלקטיביים של מערכות היחסים שלה עם כלל באי הגן. היועצת החינוכית מהווה גורם להיוועצות, תמיכה והכשרה.

הגננת וצוות הגן

למערכת יחסי הגומלין בין הגננת לבין הצוות השפעה משמעותית על אקלים הגן. תחושות שייכות, מסוגלות ואוטונומיה הן בסיס לתפיסת ערך עצמי ורווחה נפשית. אדם שחש שייך ומוערך צפוי לגלות מוטיבציה גבוהה יותר לפעולה במסגרת עבודתו. גננת, מנהלת גן, שתשכיל לטפח בקרב שותפי התפקיד בגן תחושת שייכות, מסוגלות ואוטונומיה כבסיס לתחושת ערך ורווחה הנפשית, תזכה לשיתוף פעולה פורה מצדם.

צוות הגן: גננת (מנהלת הגן), סייעת, גננת משלימה, סייעת משלימה. ישנם גנים שבהם מצטרפים לצוות הגן אנשי מקצוע נוספים כגון: סייעת שניה, סייעת רפואית, סייעת תומכת, גננת משלבת, אנשי צוות של מעג"ן, רב הגן, בת שירות לאומי ומתנדבים. תפקודו של צוות הגן מושפע מתחושת הרווחה הנפשית של חברי הצוות, מיחסי העבודה ומהערכת אנשי הצוות את מסוגלותם האישית והקבוצתית להתמודד עם דרישות התפקיד.

עבודת צוות טובה, תורמת לתפקוד מיטבי של חברי הצוות ולבניית אקלים רגשי - חברתי חיובי בגן. עבודת צוות באה לידי ביטוי בהסכמה על המשימה, בשיתוף פעולה, בהתמודדות עם קונפליקטים ואי טיוחם ובהשקעה בזיהוי משאבים. בבסיס הרעיון מצויה ההבנה שתקשורת משתפת, בונה ומעודדת בין הגננת לבין הצוות משפיעה לטובה על האווירה בגן, על המוטיבציה של הגננת בעבודתה היומיומית ועל מערכות היחסים הן בצוות הגן והן בקבוצת ההורים.

תקשורת טובה בין הגננת לבין הצוות מהווה מודל משמעותי עבור הילדים. מודל זה מקבל משנה תוקף בעת התמודדות עם קשיים ואתגרים. ילדים זקוקים למסגרת מוגנת, תומכת ויציבה. הם רגישים למתחים, לחילוקי דעות ולקשיי תפקוד אצל מבוגרים בסביבתם. ילדים החווים חילוקי דעות סובלים מערעור הביטחון כי המסרים המתקבלים מהמבוגרים אינם אחידים וברורים והדבר מבלבל אותם. רגישים במיוחד הם ילדים הלוקים בקשיי התפתחות כלשהם, או כאלו המתמודדים עם קשיים בסביבה המשפחתית. לפיכך צוות גן, הפועל בהרמוניה ובכבוד הדדי, גם בימים של שגרה וגם בימים מורכבים, מספק מצע התפתחותי מיטיב לילדי הגן. ואכן, הדינאמיות המאפיינת את העבודה בגן הילדים, מזמנת התמודדויות חדשות באופן מתמיד. כלי מרכזי ויעיל להתמודדות ברגעי לחץ או משבר הוא "הידברות". על מנת להגיע להידברות כאורח חיים ארגוני בגן נדרשות גמישות והתאמת דרכי עבודה באופן שוטף. נוכחותם של אנשי מקצוע רבים שעובדים עם אותם ילדים מחייבת יצירת מסגרות ארגוניות אשר יאפשרו עבודת צוות, כגון - קיום מפגשים קבועים לצורך דיון בעבודה המשותפת בגן. יצירת מסגרת עבודה מוגדרת ומוסכמת עשויה למנוע מצבי קונפליקט בצוות הגן או לקדם את יישובם עת יתחוללו. מפגשי צוות קבועים הם כלי מנהיגותי בידי הגננת, המאפשר התחלקות בידע, בדעות, ברגשות ובאחריות. המפגשים מספקים במה להדגשת היכולות והכוחות של צוות הגן. לשם הסדרת הקשרים הבין אישיים בין חברי הצוות יש לשמור על רמת מודעות גבוהה להתנהלות היומיומית ולאינטראקציה בין השותפים ולבנות מנגנונים מוסכמים לפתרון אי הסכמות וקונפליקטים.

מרחבי עשייה עיקריים של היועצת בקידום עבודת הצוות בגן

תהליכי היוועצות עם הגננת הם בסיס מרכזי בעבודת היועצת. היועצת קשובה לצורכי הגננת ברמה האישית והמקצועית. מסייעת בתהליכים השוטפים ובוחנת אתה את הסוגיות העולות בעבודת הצוות בגן. עבודת הצוות יכולה להיגזר מצורך של הגננת או מראייה כוללת של היועצת את צרכי הגן. המפגש של היועצת עם הגננת מאפשר חשיבה ודיון משותפים תוך העשרת הגננת והצוות.

היועצת:

- מדריכה ומלווה את הגננת בהבנת העקרונות לקידום עבודת צוות ובהבניית תכנית שיטתית, ארוכת טווח ומותאמת, ברמת מערכת הגן וברמה של קשר עם כל אחת מחברות הצוות.
- מסייעת לגננת בתכנון וביישום המהלכים שעליה לקיים במהלך השנה, למקסום מיטבי של עבודת הצוות.
- תומכת ומלווה את הגן בשלבי התפתחות הצוות, בעיקר בגנים בהם קיימים שינויים פרסונליים בפתיחת מוסד חדש, או כשמתגלים קשיים בתפקוד הצוות.
- מלווה את הצוות בגישור בתהליכי עימות או קונפליקטים. מהווה תמיכה לצוות בהבניה של ערוצי תקשורת המקדמים דיאלוג.
- מדריכה את הגננת בתכנון מפגשי צוות: הצבת מטרות ברות השגה, הבהרת תפקידים, בניית יחסים תומכים ומערכת משוב,

עבודת היועצת בקידום עבודת צוות מיטבית בגן, מאופיינת ברצף שבין העבודה הפרואקטיבית לרה-אקטיבית לאורך השנה. ונעה בין התחום הפרטני לתחום המערכתי. היא כוללת תהליכי הכשרה, היוועצות, תמיכה והתערבות.

חשוב שהיועצת תהיה ערה לסגנון התקשורת של הגננת, לדפוסי התקשורת שלה עם הצוות, ותקדם את יכולתה בזיהויי סגנונות התקשורת של נשות הצוות ובהתאמה לכך את אופן ההתקשרות שלה עמן.

שותפות חינוכית בין צוות הגן לבין ההורים

ההורים הם הדמויות המשמעותיות ביותר בחיי הילד. שיתוף ותקשורת ביניהם לבין צוות הגן יסללו דרך לבניית התהליך החינוכי שיקדם את הילד ויצור תנאים אופטימאליים למימוש הפוטנציאל הגלום בו. **מתוך עשייה חינוכית בגן הילדים- קוים מנחים לצוות החינוכי**

לקשר בין המסגרת החינוכית לבין ההורים השפעה מרכזית על התפתחותו האישית של הילד. ההורים משמשים כדמויות התקשרות ראשוניות ובגיל הצעיר הילדים תלויים בהוריהם פיזית ורגשית. מתוך **עלון גן מס' 2**

קשר של אמון הדדי ושיתוף בין צוות הגן לבין משפחתו של כל ילד הוא בעל השפעה על הסתגלותו לגן, על הביטחון העצמי שלו ועל תחושת השייכות שלו למסגרת. **מתוך עשייה חינוכית בגן הילדים- קווים מנחים לצוות החינוכי**

השותפות הדיאלוגית בין ההורים לבין מסגרת החינוכית תאפשר השפעה הדדית מיטיבה לגננות ולהורים כאחד. אופי היחסים ומהות הקשרים בין הדמויות המשמעותיות במרחב החינוך משפיעים באופן גלויי וישיר על אקלים הסביבה החינוכית ואופייה, ומתוך כך על מימוש האפשרויות להצלחות של המסגרת החינוכית. **שפינ"ט - תחום הורים ומשפחה.**

המפתח להשגת המטרה המשותפת של רווחת הילד והתפתחותו נעוץ באחריות ההדדית ובשותפות שבין שתי המערכות - המשפחתית והחינוכית. הקשר בין ההורים לבין צוותי החינוך ראוי שיהיה מבוסס על כבוד הדדי ועל הכרה בערכם הייחודי כמו גם באחריותם המשותפת. באחריות צוות הגן ליזום ולהוביל את השותפות עם ההורים וההדברות עימם. פיתוח יחסי אמון, הדדיות, שקיפות וחיזוק תחושת היכולת, מהווים תשתית ערכית לניהול מערכת יחסים זו וכן לתרבות הארגונית של המסגרת החינוכית.

על פי **דו"ח האקדמיה הלאומית למדעים -קשרי משפחה-מסגרת חינוך בגיל הרך** חוסר תאום בין שתי המערכות, המשפחה והמסגרת החינוכית, עלול להשפיע לרעה על התפתחות הילד, גם אם שתיהן מיטיבות ויעילות בפני עצמן. הדו"ח מדגיש, כי קונפליקטים ונתקים בין המערכות פוגעים בהתפתחות הילד ובהצלחתו במערכת החינוך ופוגעים ביעילות ההתערבות החינוכית. ההנחה היא, כי יצירת שותפות חינוכית המושתתת על אמון, בין צוות הגן לבין ההורים, תהווה מעטפת מכילה ומגינה גם במצבי מתח ואי הסכמה, כך ההתנהלות במצבים מורכבים וקונפליקטואלים תתקיים מתוך דיאלוג מקדם ומיטיב. תפיסת השותפות כערך וכתהליך מעבירה מסר של כבוד, מקום והכלה של כל הצדדים.

הגננת וההורים

אקלים הגן מושפע מאוד מהמבוגרים הפועלים בו (סטנדרט 6 בחוזר מנכ"ל) שיתוף פעולה בין צוות הגן לבין ההורים מקדם את טובת הילד ואת התפתחותו. התקשורת בין צוות הגן להורים מתקיימת בשני מישורים עם כלל הורי הגן ועם הורי כל ילד באופן פרטני.

התקשורת עם ההורים כקבוצה משמרת את הרצף שבין המסגרת החינוכית והקהילה וכל גננת מבנה מסגרות לשיתוף פעולה ולמעורבות הורים בגן, כגון: אספות הורים ומפגשים בנקודת זמן משמעותיות לאורך השנה, חגיגות אירועים ופעילויות משותפות להורים ולילדים, דיווחים שוטפים על תכניות העבודה ועל הנעשה בגן.

התקשורת עם ההורים אודות ילדם מתקיימת דרך מפגשים פרטניים לאורך השנה (לפחות שלושה), שמטרתם קשר שוטף של אמון ושיתוף פעולה בין הגננת להורים. במפגשים אלו יש מקום להכרות עמוקה יותר, תאום ציפיות, דיווח עדכון על תפקוד וחשיבה משותפת על צורכי הילד והמשפחה.

הורים לילדי גן נדרשים למצוא איזון בין משימות ההורות ומתן מענה לצורכי ילדיהם, לבין דרישות תפקידיהם בשאר תחומי החיים כמו זוגיות, עבודה, משפחה מורחבת וחברים. השינויים החברתיים בעולם המודרני משפיעים על מבנה המשפחה ואנו עדים למגוון סוגי משפחות כמו גם לעיתים להתערערות והחלשות של מערכות התמיכה המשפחתיות והחברתיות. ריבוי הדרישות והלחצים שהורים עומדים בפניהם מזמן הסתמכות גדלה על המערכת החינוכית מגיל צעיר ומדגיש את תפקידה החינוכי של הגננת. (כהן, 2007).

הגננת, מנהלת הגן, אף היא מתמודדת עם משימות רבות אישיות ומקצועיות ונדרשת בו זמנית לקדם תכנית פדגוגית לנהל את הגן ולהיות קשובה כל העת לצרכים הרגשיים, ההתפתחותיים והחברתיים של ילדי הגן כמו גם לקיים שותפות עם ההורים. המציאות המשתנה מהווה אתגר לתפקיד מנהלת הגן ולצורך של ההורים לקבל מענים הן עבור הילדים והן עבור עצמם.

צרכי הילדים באשר הם נובעים מרמת ההתפתחות הפסיכולוגית, מאופיים הייחודי ומהאקלים התרבותי שבו הם חיים. לא תמיד צרכים אלו ברורים. הילדים מבטאים את צרכיהם במידת יכולתם ובאופן שבו הם תופסים אותם. לעיתים, הורי הילדים מציינים בפני הצוות את צרכי הילדים כפי שהם ההורים רואים ומבינים אותם. הגננת והצוות החינוכי משתמשים בכלים המקצועיים שלהם לאתר את הצרכים האותנטיים של הילדים ולהיענות להם כפי יכולתם. לשם כך, הגננת וצוותה צריכות להיות בקיאות במאפיינים הפסיכולוגים של הגיל עמו הן עובדות, להיות קשובות וזמינות לילדים, על אופיים ונטיותיהם, להיעזר במידע הנמסר מאת ההורים וכן להכיר ככל הניתן את הרקע המשפחתי של כל אחד ואחד מהילדים.

ההורים, הגננת והיועצת

כאמור השינויים החברתיים והמציאות המשתנה מאתגרים את השותפות והתקשורת בין ההורים לבין הגננת, מנהלת הגן. תפיסת העולם הייעוצית מניחה כי הגננת היא הדמות החינוכית העיקרית הנמצאת בקשר עם ההורים ויש חשיבות רבה לשמר את המרחב האינטימי שנוצר בין הדמויות החינוכיות המשמעותיות לילד. מתוך תפיסה זו תפקידה של היועצת הוא בעיקר להוות מקור להעצמה, תמיכה וליווי מקצועי של הגננת בתקשורת שלה עם ההורים. יחד עם זאת, במצבים מסוימים, נדרשת היועצת להתערבות ישירה בתקשורת עם ההורים מתוך צורך של הגננת ו/או צרכים נוספים, בתאום עם מעגלי התמיכה הנוספים.

כמו כן בשנים האחרונות, לאור אתגרי ההורות וראיית התהליך החינוכי בהקשר הוליסטי רחב, האמון גם על הדרכה ותמיכה בעיצוב ההורות, יועצות הגיל הרך שותפות יותר ויותר בהדרכה והנחייה של קבוצות הורים ושל הורים באופן פרטני.

לאורך השנה עבודת היועצת נעה על שני רצפים בין הפרואקטיבי לרה אקטיבי ובין תחום הפרט (הורה ילד) לתחום המערכתי (כלל הורים והקהילה). עבודתה כוללת תמיכה בתהליכי ההתפתחות המקצועית של הגננת וחיזוק תחושת המסוגלות של הגננת בעבודה עם ההורים, הדרכה להתמודדות משותפת בהתלבטויות התפתחותיות ובמצבי חיים הנובעים מגידול ילדים במאה ה-21.

היועצת מעניקה הדרכה ולווי בבניית העקרונות לקידום שיח וערוצי תקשורת מיטביים עם ההורים וסיוע ביישום עקרונות אלה בתכנית השנתית של הגן. ההדרכה מתקיימת בשני מישורים עיקריים: עם קבוצת כלל הורי הגן ועם הורי כל ילד לאורך השנה.

מומלץ לעיין ב**דו"ח קשרי משפחה-מסגרת חינוך בגיל הרך** כמו כן לשימושכם, **קישור לעלון לצוותי החינוך בגן לקראת השבוע הלאומי לגלישה בטוחה ברשת האינטרנט תשע"ו)** וגם ניתן להעזר בחוברת **נפגשים- מסע רפלקטיבי להבניית שותפות חינוכית בין צוותי החינוך וההורים**.

תהליכי היוועצות של הגננת משמשים בסיס מרכזי בעבודת היועצת. היועצת קשובה לצרכי הגננת ברמה האישית והמקצועית, מסייעת בתהליכים השוטפים ובוחנת עמה את הסוגיות העולות בעבודה מקדמת עם ההורים. היועצת תומכת בגננת בביסוס השלבים של יצירת אמון וקשר מקדם עם ההורים וביצירת אוירה של מקום בטוח לכולם. במצבי קונפליקט וקושי היועצת תומכת ומסייעת בחשיבה ובתכנון המפגשים: הצבת מטרות ברות השגה, הבהרת תפקידים, בניית יחסים תומכים ומערכת משוב, עידוד השתתפות פעילה, גיוס שותפים ועוד. בנוסף, היא מדריכה את הגננות ומסייעת להן לזהות ולהבין את ה'קול ההורי', ומתוך כך לבנות את הקשר ברגישות המתבקשת.

היועצת פועלת מתוך ראייה מערכתית חינוכית רחבה בתאום עם הפיקוח על הגנים, הפיקוח על הייעוץ ובשיתוף עם כלל המערך המסייע בגן ובייחוד עם פסיכולוג הגן.

השותפות החינוכית עם ההורים דורשת התייחסות מקצועית והשקעת זמן, מאמץ ומחשבה מכוונים מצד הגננת. קשת הדרכים ליישם את השותפות רחבה וחשוב שתתבסס בין השאר גם על ידע עדכני בספרות מקצועית, ניתוח מקרים ואירועי למידה משותפת, משחקי תפקידים ועוד.

חיבורים ושותפויות עם כלל המערך המסייע בגן

במערכת הגנים ובזיקה אליה פועלים מגוון גורמים מקצועיים מטעם משרד החינוך (פיקוח, הדרכה, גננות מובילות, גננות שילוב, מתי"א, מרכזים לגיל הרך), מטעם הרשות המקומית (מחלקת גנים, שירות פסיכולוגי חינוכי, לשכת רווחה, אגף גיל רך, טיפות חלב), מטעם משרד הבריאות (קופות חולים, מכונים להתפתחות הילד, תחנות בריאות הנפש) וגורמים נוספים המשתנים ממחוז למחוז ומרשות לרשות.

התפיסה המערכתית הרחבה, עליה מושתת תפקידה של היועצת החינוכית, מתורגמת לפרקטיקות של שיתופי פעולה וחיבורים בין השותפים השונים. נודעת חשיבות רבה לזיהוי, להכרות ולשיתופי פעולה עם אותם גורמים, אשר מעורבותם יכולה להיות בעלת משמעות עבור תפקוד מערכת הגן: הצוות, הילדים והוריהם כמו גם עבור מערכת הגיל הרך ביישוב או באזור הפיקוח. הדבר דורש נכונות מצד כל הגורמים.

הנחות יסוד

- האחריות להצלחה ביצירת שיתופי פעולה היא של כל אחד ואחת מהשותפים. עבודה משותפת דורשת אמונה בצורך, הקדשת זמן, אנרגיה ומחויבות הדדית.
- כל שותף מביא את הייחודיות המקצועית והערך המוסף שלו כאיש מקצוע - יצירת שותפות והכרות בין השותפים ותפקידיהם היא תהליך ולא אירוע חד פעמי.
- התבוננות והכרות מעמיקה עם צרכי הגננות הילדים וההורים מחד גיסא ומיפויי המענים הקיימים בישוב מאידך גיסא, יאפשרו הגדרת סדרי העדיפויות ומתוך כך מתן מענים דיפרנציאלים לקידום הגיל הרך בישוב בהתאם למטרות שיוגדרו.
- ניתן וראוי לבסס מערכות יחסים דרך הגדרת משימות משותפות.

עקרונות לעבודה ייעוצית מערכתית מיטבית בגיל הרך:

- **מיפוי** - מומלץ לערוך מיפוי של כל שותפי התפקיד הקשורים לגנים באותו אזור ובאותה רשות. מומלץ לערוך רשימה של השותפים ולהבין את מידת מעורבותם בעבודה עם גני הילדים וזאת בעזרת שיחות עם המפקחת, עם מספר גננות ועם בעלי תפקידים נוספים.
- **היכרות** - מומלץ לקיים פגישות היכרות עם השותפים השונים על פי מידת מעורבותם בעבודה בגנים. יש ליידע את מפקחת הגנים ברצון ובצורך בפגישות ולבדוק עמה אפשרות של פגישה משותפת. בפגישות ההיכרות ובפגישות ההמשך עם שותפי התפקיד ניתן לעבוד על מציאת המשותף וחידוד

השונה בעבודה עם הגננות ועם הגנים. עם חלק מהשותפים נדרשת היכרות מעמיקה הכוללת היכרות של התפיסות המקצועיות. היכרות היא תהליך ואין היא מתמצה במפגש חד פעמי.

- **קיום מפגשים בשגרה ובחירום** - הגישה הפרואקטיבית בעבודת היועצת תקפה גם בתחום זה של יצירת קשרי עבודה מיטביים עם השותפים. רצוי לתאם לוח זמנים של מפגשים בשגרה עם שותפי התפקיד השונים על פי מידת הצורך בעבודה עמם. חשיבות המפגשים עולה בתקופות משבר ו/או אירועי חירום. הכרות ומפגשים בשגרה יקלו על ההתנהלות המשותפת והמתואמת בזמני חירום.

- **בניית ערוצי תקשורת** - לצורך תיאומים ועדכונים הדדיים מומלץ לקבוע מהם ערוצי התקשורת המיטביים בין השותפים, שוב, בהתאם למידת האינטנסיביות בעבודה עמם. **ציפיות תואמות מציאות** - עבודה עם שותפים ויצירת שיתופי פעולה דורשת אמונה בצורך, הקדשת זמן, אנרגיה ומחויבות הדדית. מדובר בתהליך לאורך זמן שעשוי להמשך תקופה ארוכה. לא תמיד נצליח לייצר שיתופי פעולה מיטביים ועלינו לזכור כי האחריות היא של כל השותפים.

- **הגדרת השותפות בראי המשימות** לכל מקום ולכל תקופה קיימות משימות המייחדות אותה. ניתן להגדיר את השותפויות על ציר הרצף שבין עדכון לשותפות מלאה, ביחס למשימות. (מצ"ב הצעה למבנה שיאפשר הגדרת המשימות ורצף הקשר שיתקיים בהתאם לכוחות הגן, הגננת, הייעוץ השותפים).

ציר השותפות				
הגדרת המשימות המשותפות	עדכון ←	תיאום ←	סיוע בהובלה ←	שותפות מלאה
	מעדכנים, מעבירים מידע	מסנכרנים פעולות	גורם אחד מוביל והשני מסייע	מגבשים החלטות ומתכננים יחד

שותפי התפקיד ומשלימי תפקיד

(תתכן שונות בין הרשויות השונות והאזורים השונים)

- מפקחת
- מדריכות
- גננות מובילות
- שירות פסיכולוגי חינוכי (שפ"ח) - פסיכולוגים של גני ילדים, בעלי תפקידים נוספים בשירות
- מתי"א
- בעלי תפקידים במערך מסייע / ביחידת הדרכה

- מפעילי תכניות של התכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון: כמו מעג"ן (אגף לחינוך קדם יסודי), "אור" (אגף לילדים ונוער בסיכון (שח"ר)).
- מפעילי תכנית "עיר ללא אלימות"
- פסג"ה
- מנהלת אגף קדם יסודי ברשות / רכזת גנים ברשות
- אחראיות סייעות ברשות
- בעלי תפקידים נוספים ברשות
- מרכזים לגיל הרך (מג"ר)
- לשכות רווחה, עובדים סוציאליים לחוק נוער ולסדרי דין
- מכונים להתפתחות הילד של קופות החולים ומשרד הבריאות
- תחנות לבריאות הנפש
- מרכזים קהילתיים
- עמותות של בנות שירות לאומי

מתוך רשימה ארוכה זו , בחרנו לפרט מספר דוגמאות:

- **מפקחות על גני ילדים** - יועצת הגיל הרך פועלת בזיקה הדוקה למפקחת גני הילדים. היועצת מקיימת תהליכי היוועצות ותכנון משותפים. היועצת מהווה עבור המפקחת כתובת למתן יעוץ, הדרכה, הכוונה, והעצמה בקשיים ובמשברים המחייבים התערבות נקודתית ו/או מערכתית. במקביל, היועצת שותפה לכתיבת תכניות העבודה ולהנחיית מפגשים במסגרת הפיתוח המקצועי של הגננות וכן של קבוצות גננות בעלות תפקיד - גננות מובילות ומדריכות.
- **מדריכות פדגוגיות** - בכל אזור פיקוח פועלות מדריכות פדגוגיות העובדות בכפיפות למפקחת. בחלק גדול מאזורי הפיקוח נבנה פורום הכולל את המפקחת, המדריכות והיועצת. בעלות תפקידים אלו שותפות בראייה כוללת של הגנים והגננות באזור. שיתופי פעולה עם המדריכות יכולים לבוא לידי ביטויי בקידום תהליכים שונים במערך הגננות ובגנים. הן ברמה פרואקטיבית ורה אקטיבית, בהתאם לצורך.
- **גננות מובילות** - ב- 2015 יצאה לדרך "**רפורמת "הסייעת השנייה"**. מתוקף הרפורמה נוצר תפקיד חדש - "גננת מובילה". התפקיד מהווה יצירה של דרג ביניים במערכת החינוך הקדם-יסודית והוא בא לענות על מספר צרכים: בדידות הגננת, רצון לרתום את הידע המקצועי הקיים בקרב גננות לטובת כלל קהילת הגננות ושאיפה למקם את גן הילדים כעמוד תווך מרכזי בקהילה המקומית. הרפורמה אפשרה גמישות לעצב את התפקיד לפי צרכי הישובים השונים, לכן התפתחו דגמי עבודה מגוונים בישובים השונים ובין המפקחות. יועצת הגיל הרך משתלבת במודלים שנוצרו. היועצת חברה בצוות הנהגת הגיל הרך בישוב, כניסת הגננות המובילות מזמנת חיזוק עבודת הצוות והשותפויות של היועצת עם הצוות הניהולי בישוב. היועצת שותפה בתהליכי קבלת

ההחלטות, ביצירת הצוות המוביל ואופי עבודתו ובתמיכה בתהליך השינוי הארגוני. מלווה תהליכים מקדמי אקלים חינוכי מיטבי, מלווה את הצוות המוביל, מדגימה תהליכי היוועצות בסוגיות שונות. היועצת תומכת בתהליך גיבוש הזהות המקצועית ותפיסת התפקידים לאור השינוי.

תשתית השותפות הקיימת בין הייעוץ החינוכי לפיקוח על גני ילדים מאפשרת תמיכה ביצירת מודלים שונים לקידום הרפורמה באופן מיטבי ובהתאמה לצרכים הקיימים ולשונות המתבקשת.

- **פסיכולוגים** - פסיכולוג הגן הוא דמות מקצועית קבועה המלווה את הגן. בתחילת כל שנת לימודים הפסיכולוגים משובצים בגנים ומעניקים שירות בהתאם למדיניות אגף פסיכולוגיה והשלטון המקומי הפסיכולוגים החינוכיים נותנים שירות לגני החובה וברשויות מקומיות רבות גם לגני טרום חובה ואף לגילאים צעירים יותר.

  הייעוץ לגיל הרך נולד כאח צעיר לשירותים הפסיכולוגים החינוכיים. כאחים במשפחת שפ"י, הם קשורים זה לזה ומשיקים זה לזה. עובדת היותם יונקים מאותם עולמות תוכן מעצימה ומגדילה את המשאבים המקצועיים של שפ"י בשדה החינוכי. יחד עם זאת, נדרשים תיאום, אבחנה והסדרה של הפרקטיקות המקצועיות.
- **מרכז לגיל הרך** - המרכז לגיל הרך הינו שירות אוניברסלי לילדים והורים בגיל הרך (מלידה עד גיל 6) המיועד להרחיב את השירותים הניתנים לילדי הגיל הרך, כך שיהיו נגישים לכלל האוכלוסייה, בעיקר לילדים המאופיינים במצבי סיכון ולהוריהם. המג"ר נותן מענה מותאם לצרכים בתחומי חיים שונים: פיזיים, התפתחותיים, קוגניטיביים, רגשיים ומשפחתיים על הרצף ההתפתחותי והחינוכי.

  ההתערבות המוצעת בו תינתן בתחומי האיתור והמניעה, הטיפול וההעשרה. העבודה עם ההורים משולבת בכל התחומים, מתוך הבנת מרכזיותם של הורים לילדים בגיל הרך בהתפתחות ילדיהם.

  מרכזים לגיל הרך במודל הבין משרדי, פועלים בהובלת האגף לחינוך קדם יסודי במשרד החינוך בשותפות עם משרדי הבריאות והרווחה, הרשויות המקומיות, **התכנית הלאומית 360** וגורמים נוספים.

פיתוח מקצועי למנהלות גן וצוותים חינוכיים ע"י יועצות גיל רך

העשרת תפיסותיהן החינוכיות ומיומנויות היישום של הגננות וצוותיהן היא המפתח לטיפוח אקלים חינוכי מיטבי, קידום הישגים ופיתוח מסוגלות ורווחה נפשית בקרב ילדי הגן. ואכן, יעד מרכזי בעבודת היועצת הוא פיתוחן המקצועי של מנהלות הגן והצוותים החינוכיים.

יועצות הגיל הרך מלוות את הגננות והצוותים בעשייה החינוכית באופנים שונים - הן בהדרכה אישית, הן בהנחיה קבוצתית ובאמצעות הכשרות. ההכשרות המוצעות לצוותי גן מתוכננות מדי שנה בהלימה לצרכי המשרד ויעדי המחוז והן נגזרות מארבע ליבות הייעוץ - אקלים חינוכי מיטבי, תכניות התפתחותיות ומניעתיות - כישורי חיים, מצבי משבר וסיכון של פרט וארגון והיבטים פסיכו פדגוגיים, הכל כמובן בהתאמה ייחודית לגיל הרך.

במסגרת הפיתוח המקצועי של גננות מתקיימות השתלמויות במתכונת של שלושים שעות שנתיות המוכרות ל"אופק חדש" ומופיעות כחלק מהמתווה באתר **האגף לחינוך קדם יסודי**, הסילבוסים של ההשתלמויות מופיעים גם **בקישור לשפ"ינט**. היועצות החינוכיות עומדות לשרות המפקחות לחשיבה, תכנון והנחיית ההשתלמות. עם כניסת הגנים לרפורמת "הסייעת השנייה" הושם בהשתלמויות דגש רב יותר על ניהול צוות גן, יחסים בין כל שותפי התפקיד בגן, מקומה של הגננת בהבניית אקלים חינוכי מיטבי וטיפוח שפה רגשית חברתית. כל זאת תוך הרחבת הידע המקצועי אודות אפיוני הגיל הצעיר ודרכי התמודדות חינוכיות עם ילדי הגן.

פרק ג'

"פיתוח קול"
תפיסות עבודה
וליבות הייעוץ החינוכי
בגיל הרך

על רווחה נפשית וייעוץ בגיל הרך

היועצת אמונה על קידום רווחה נפשית, של פרט וארגון במערכת החינוך. עבודת היועצת החינוכית בגיל הרך מושפעת מתפיסת הרווחה הנפשית ויונקת מהתפיסה של "קידום הבריאות", המאמינה כי בריאות היא מצב של רווחה פיזית נפשית חברתית מיטבית. (אנטונובסקי, 1998). רווחה נפשית, כמונח מפתח ב"פסיכולוגיה החיובית", מתמקדת בהתפתחות הבריאה של הפרט ובתפקודו התקין. גישת הרווחה הנפשית מתמקדת גם בשיפור יחסי הגומלין בין היחיד לבין הסביבה, כדי שיוכל למצות את יכולתו בעשייה למען עצמו, למען הזולת ולמען החברה.

היועצת, אשר פועלת לאור גישת הרווחה הנפשית מתמקדת ביכולות ובהיבטים החיוביים של האדם ושל הסביבה בה הוא חי, תוך שימת דגש על תכניות ועל פעולות מניעה (ראשונית). תכניות מניעה המנסות לחזות מראש מה הם האירועים שעלולים להתרחש בעתיד ובעקבות המסקנות המתגבשות פועלות על מנת לנסות למנוע או לצמצם את הנזקים העלולים להיגרם מאירועים אלה. לעיונכן - **רווחה נפשית (מיטביות) - רציונל תיאורטי כתיבה: חנה שדמי שוש צימרמן .**

רווחה נפשית היא תנאי הכרחי לתפקודו התקין של הילד בגן הילדים. יחד עם זאת כדי שהגננת תוכל לטפח אקלים חיובי, עליה להיות היא עצמה נטועה בתוך סביבה המאפשרת גם לה רווחה נפשית. השליחות המקצועית של היועצת החינוכית מכוונת לשיפור רווחתם הנפשית של כל באי הגן ולהתפתחות התקינה של הפרט והארגון. לפיכך, בעבודתה, מדגישה היועצת את רווחתה הנפשית של הגננת כחשובה בפני עצמה וכתנאי לרווחת כלל ילדים.

הגישה המערכתית אקולוגית והילד בגן

היועצת החינוכית שואפת לאפשר בעבודתה התייחסות בו-זמנית אל תהליכי ההתפתחות של הפרט ואל תהליכי ההתפתחות של הארגון. הפרט הוא חלק ממערכת, ועל כן ההתערבות של היועצת החינוכית נושאת אופי מערכתי גם כשהיא נוגעת לפרט. גישה ייעוצית מערכתית מבוססת על ראיית כל יחידה כחלק ממערכת רחבה יותר. כל יחידה במערכת משפיעה ומושפעת מהיחידות האחרות במערכת השלמה. התנהלות ותפקוד מונחה מיטביות מצד היועצת מצריכים ראיה אינטגרטיבית והוליסטית של גן הילדים כמערכת המורכבת מתתי-מערכות. כאשר האחת משפיעה ומושפעת מהשנייה באופן אינטראקטיבי ודינאמי. על פי הגישה האקולוגית - מערכתית, ההתייחסות החינוכית ובכללה ההתייחסות הייעוצית לילד, תהיה תמיד מנקודת מבט הרואה אותו כחלק ממערכת משפחתית, חינוכית וקהילתית ולא רק כ"יחידה". מערכת אשר שואפת לסינרגיה וליחסי גומלין בין מגוון מרכיביה מתוך השפעות הדדיות.

הסביבות העיקריות בן גדל הילד הצעיר בחברה המודרנית הן המשפחה והמסגרת החינוכית. "המודל האקולוגי" של ברונפנברנר (Bronfenbrenner, 1979), מציע לאיש החינוך להתבונן על הסביבה החינוכית כמורכבת ממערכות הקשורות זו בזו. ככל שמערכות אלה יספקו הזדמנויות למידה והתפתחות לילד, התפתחותו תהיה

יעילה יותר. מערכות שפועלות בתיאום זו עם זו מחזקות זו את זו, ולכן השפעתן המצרפית על הילד תהיה חיובית וחזקה יותר, הגישה האקולוגית מערכתית מסייעת להסתכלות הזאת, היא מכוונת את הראייה והחשיבה ליצירת מערכת מורכבת של קשרי גומלין, המשפיעים על התפתחות הילד.

הקשרים האקולוגיים מושפעים מאינטראקציה בין מספר גורמים רלוונטיים להתפתחות: גורמים ביולוגים אישיים, נסיבות משפחתיות, אפיוני גן, ואפיוני הקהילה בה גדל הילד ובה פועל הגן. הסביבה משפיעה ומושפעת כמובן כל העת מההתפתחות האישית של הילד, כך שמתחולל אפקט של השפעות הדדיות במעגלים הולכים ומתרחבים. יחסי הגומלין בין הגורמים השונים מרכיבים גם את אקלים הגן, כראי להשקפת העולם של הארגון המכיל תהליכים הקובעים את טיב החינוך.

גישה זו תשפיע על תפיסתנו את הילדים כפרטים ואת הגן כולו בבואנו לפעול בגן הילדים. כל ילד וילדה הם אנשים שלמים, אולם יש לראותם גם כחלק מקבוצות שייכות רחבות יותר, משפחה, גן, שכונה, קהילה, תרבות ועוד. כך למשל התנהגותו של ילד יכולה להיות מוסברת לחילופין במספר פרשנויות - התנהגות הנובעת מנטיות אישיות, או אולי התנהגות המוסברת על פי שלבים התפתחותיים, אולי לאור קשרי גומלין במשפחה ולעיתים על פי ערכים תרבותיים ועוד. היכולת להתבונן על הילד השלם מתוך מודעות לרקמה המגוונת בה הוא גדל ומתפתח מעשירה את היועצת ואת הגננת ומזמנת להן רעיונות מגוונים לפעולה למען הילד ולמען הגן. באותה מידה, נטיות הלב של הילד ומצבו ההתפתחותי משפיעים על הוריו, על הצוות החינוכי, על מבנה הגן ועוד. לפיכך, התייחסות היועצת או הגננת לסיטואציות שונות חשוב שתעשה תוך התחשבות והערכה מעמיקה של **מכלול השפעות הגומלין** הללו. גישה זו מעצם טיבה, אינה מתייחסת רק לרמה האינדיבידואלית של טיפול ביחיד, אדרבא, היא משפיעה על התפיסה הארגונית והתרבותית בכללותה. ותפיסה זו הולכת ומתרחבת ומזמינה את היועצת לראות את הגן היחיד לא רק כיחידה עצמאית אוטונומית, אלא, אף הוא, כחלק ממערכת קשרי גומלין. כל גן קשור לגן שלפניו ולזה שאחריו, להנהלת החינוך ביישוב, למערכת החינוך המחוזית הארצית, להורים ואף הם משפיעים עליו ומושפעים ממנו.

היועצת החינוכית עוסקת בתהליכים מערכתיים ארגוניים ומלווה תהליכי שינוי

המציאות בגני הילדים מציבה בפני היועצת החינוכית אתגרים מהותיים בתפקידה ומזמנת התבוננות מעמיקה על תפקידה ועל מתן שרות מותאם ורלוונטי. תפקיד היועצת בגיל הרך הינו תפקיד מורכב ביותר ודורש מן היועצת החינוכית ידע תאורטי, זהות מקצועית מגובשת ומיומנויות וכישורים רגשיים ובין-אישיים. תפקידה של היועצת בתחום הארגוני-מערכתי נתפס לא רק כתפקיד של "מגיבה" (איש מקצוע מומחה בתחום ש"נמצא שם" בשביל מי שירצה להיוועץ בו בנושאים מערכתיים-ארגוניים), אלא גם כתפקיד של "יוזמת" - אשת מקצוע שמשמשת כטריגר (מחולל) או כקטליזטור (זרז) לתהליכי שינוי במערכת. ואכן, מערכת החינוך בגיל הרך נדרשת כיום, להסתגל למציאות המשתנה בגני הילדים, ולהתאמת איכות המסגרת החינוכית והעבודה בה

לתפיסת הגן העתידי. במציאות זו נדרשת היועצת אף יותר, לליווי תהליכי שינוי מתמידים במטרה להגיע להלימה מקסימלית בין קהל היעד, חזון האגף לחינוך קדם יסודי ותכנית אופרטיבית ארוכת-טווח.

ליבות הייעוץ - מודל היהלום מטאפורה ארגונית לעבודת היועצת החינוכית

מודל היהלום נבחר כמטאפורה מארגנת לתיאור עבודת הייעוץ החינוכי בכלל והייעוץ בגיל הרך בפרט. ליהלום שלושה אפיונים משמעותיים מהם נגזרות הנחות היסוד של הייעוץ החינוכי:

בתרבויות שונות היהלום מסמל את הפוטנציאל הגלום בכל הדברים. בהיותו חומר גשמי, צלול לחלוטין, סמל לשקיפות ובהירות, מביע היהלום את שאיפת הייעוץ החינוכי, לראות את המהות הקיומית האנושית, הפוטנציאל הגלום באדם בבהירות ובשקיפות. כמו גם השאיפה למקצוע בהיר מובהק ומובחן שמצליח לראות את ייעודו מכל זווית התבוננות.

היהלום ידוע בחוזקו. תהליך ליטוש היהלום מתבצע באמצעות יהלום אחר, בדומה לכמיהה העמוקה של הייעוץ החינוכי בישראל, להתפתחות פרופסיונאלית המושתתת על הפרופסיה עצמה. תהליך של ליטוש, העצמה וגדילה, מתוך אמונה במשאב האנושי המקצועי הקיים.

כל יהלום, באשר הוא, מורכב מפחמן טהור באותו מבנה אטומי. כל רסיס יהלום זהה בפנימיותו לאחר. כך גם ה"center" המקצועי של הייעוץ החינוכי זהה ומתורגם באופן רלוואנטי ומותאם במרחבי החינוך השונים, לשלבי התפתחות, לרב תרבותיות ולנסיבות.

מודל היהלום בנוי כמודל תלת ממדי כשבמרכזו נמצא הייעוד של הייעוץ החינוכי **קידום רווחה נפשית של פרט וארגון**, כאמור מתוך תפיסה זו פועל הייעוץ החינוכי בשדה החינוכי.

מסביב לייעוד נמצאות **ארבע ליבות הייעוץ החינוכי**:

1. אקלים גן מיטבי
2. הובלה של תכניות התפתחותיות מניעתיות- כישורי חיים בגן הילדים
3. התערבות במצבי משבר ובמצבי סיכון של פרט וארגון
4. העמקת היבטים פסיכופדגוגיים מותאמים לגיל הרך.

ליבות אלו יפורטו בהרחבה בהמשך הפרק תוך התייחסות ייחודית לגיל הרך. במעטפת היהלום נמצאים **הסטנדרטים לפרקטיקה מקצועית** של הייעוץ החינוכי. הסטנדרטים מתייחסים ליכולות, למיומנות ולתנאים הנדרשים לתרגום הייעוד וליבות העבודה הלכה למעשה בשדה החינוכי.

אקלים חינוכי מיטבי בגני הילדים

בכניסתנו לגן הילדים, הדבר הראשון בו אנו חשים הינו האווירה בגן. לא תמיד אנחנו יודעים להמליל או להמשיג מה אנו מרגישים במדויק, אך האווירה חודרת פנימה לתוכנו, מטביעה את חותמה עלינו ומייצרת את התגובה שלנו חזרה לסביבה. אותה אווירה שאנו חשים, מכונה "אקלים גן", והיא מורכבת ממארג משולב של קשרים בין באי הגן ואופן ההתקשרות ביניהם, מהסביבה הפיזית של הגן ומאופן ההתנהלות בו של המבוגרים ושל הילדים.

הכניסה למסגרת החינוכית מזמנת לילדי הגן מפגש ראשוני עם העולם מחוץ למשפחה, העולם הסובב על דרישותיו ומשאביו. מעין התרחבות מעבר לתרבות המשפחה והסביבה הקרובה של הילד אל עבר הסביבה הרחבה יותר. כאשר אקלים הגן נינוח ורגוע, מתנהלים חבריו ברובם אף הם בנינוחות ורוגע, המאפשרים יתר ריכוז, שקט ותחושת ביטחון. תחושות המזמנות עשייה וצמיחה תוך אישית ובינאישית של הילדים בגן. כאשר האקלים נינוח, בטוח, מכבד, הצרכים הבסיסים של קהילתו מסופקים ומשפיעים על רווחתם הנפשית ותפקודם. הדבר נכון כמובן גם להיפך: כאשר האווירה בגן מתוחה או תוקפנית. (Ryan &Deci, 2000).

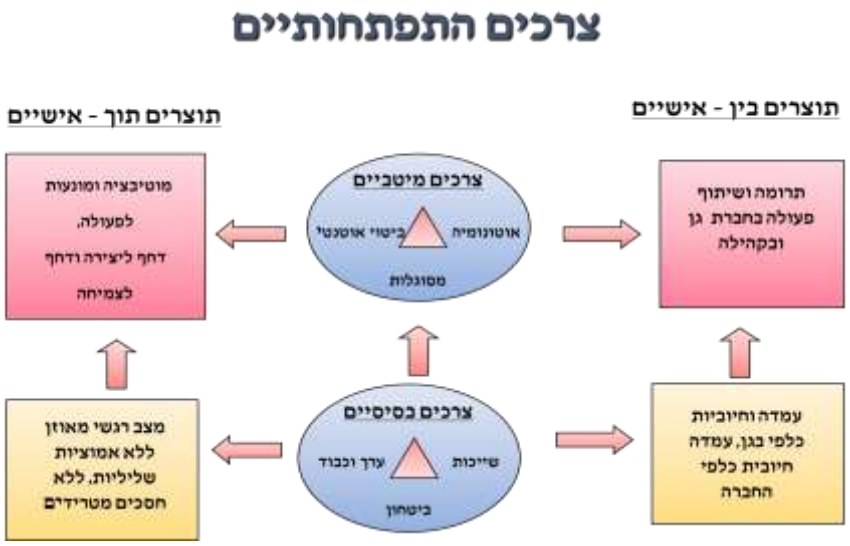

אקלים הגן מספק בסיס רחב להתנהלות הגן ונתפס כמפתח להצלחת התמודדות הצוות החינוכי עם יעדים חינוכיים ומול יוזמות שונות בחיי היומיום בגן.

אקלים חינוכי מיטבי וחשיבותו בגיל הרך

תקופת הילדות המוקדמת מהווה תקופה חשובה ואף קריטית במיצוב נורמות התנהגות אצל ילדי הגן. אקלים בטוח בגן הילדים מהווה גורם מרכזי המשפיע על התפתחות הביטחון האישי של כל ילד, מאפשר לכל פרט

לגבש זהות ודימוי עצמי חיובי ומוביל לרכישת חוקים חברתיים וכישורי חיים הבונים תחושת שייכות חברתית. סביבה מוגנת ומכילה מבססת בקרב הילדים הצעירים התנהגויות מותאמות גיל וסביבה.

גורמים רבים משפיעים על אופי ההתנהגות החברתית של הילד בגיל הרך. התנהגותו מושפעת מגורמים חיצוניים, כמו התרבות והחברה שבה הוא גדל ומגורמים פנימיים, כמו מזג ואפיונים אישיותיים. לסביבה החינוכית יכולת לכוון ולווסת את הביטויים ההתנהגותיים והרגשיים. כאשר אקלים הגן מיטבי, הצוות החינוכי מתעסק פחות בבעיות משמעת ואלימות ויכול להתנהל בנינוחות ולהקדיש את מירב הזמן על מנת לקדם את יעדי תכניות הליבה, לחזק קשרים עם הילדים ועם ההורים ואף להפעיל יוזמות חינוכיות נוספות.

תפיסות האח"מ בגיל הרך (אקלים חינוכי מיטבי)

תפיסת קידום **האח"מ** בגני הילדים והתמודדות עם בעיות התנהגות מפורטות ומבוארות **בחוזר מנכ"ל משרד החינוך אקלים חינוכי מיטבי והתמודדות מוסדות חינוך עם ארועי אלימות וסיכון** המציג תפיסה חינוכית ברורה ומנחה ומתווה דרכי פעולה לקידום אקלים גן מיטבי ולהתמודדות עם אירועי אלימות ובעיות התנהגות מורכבות בגן הילדים. תפיסה המבוססת על **הנחות יסוד ועקרונות מנחים ליצירת אקלים גן מיטבי בגן** ולהתמודדות רה אקטיבית ומושכלת סביב אירועי תוקפנות, אלימות או התנהגויות אחרות לא מותאמות. (סעיף 4.2 עמ' 86 בחוזר)

סטנדרטים לתרבות ולאקלים מיטביים בגן

מקבץ הסטנדרטים לקידום אקלים חינוכי מיטבי הוא מאבני היסוד של האח"מ. הסטנדרטים מהווים מארג של היבטים שונים המשפיעים ויוצרים את אווירת הגן. הסטנדרטים, המובאים להלן, עומדים אומנם כל אחד בפני עצמו, אך במציאות הם משולבים וכרוכים זה בזה ומכילים זה את, כאשר נוכל לראות כל פעם סטנדרט אחד בדמות - כמרכזי, אך ברקע של כל סטנדרט נראה את יתר הסטנדרטים באותו הקשר.

הסטנדרטים מציגים תפיסת עולם חינוכית, שפה משותפת, אסטרטגיה וכלים לצוות הגן ליצירת אקלים מיטבי, להטמעתו ולניהולו. הסטנדרטים משמשים בסיס לתכנית מערכתית ומושתתים על שלושה ממדים מרכזיים:

א. **ארגון הגן**: נהלים, שגרת פעילות, סדר יום ועיצוב סביבה חינוכית.

ב. **קשרי גומלין**: בין המבוגרים בצוות החינוכי של הגן, בין המבוגרים לבין הילדים, בין הילדים לבין עצמם וכן קשרים של צוות הגן עם הורי הילדים ועם הקהילה שהם משתייכים אליה.

ג. **תכנית התפתחותית** ללמידה, למענה לצרכים רגשיים-חברתיים ולביסוס ערכים.

על בסיס הידע התיאורטי והפרקטי אודות האקלים החינוכי נקבעו שישה תחומים ותחומי משנה מהם נגזרו הסטנדרטים. המִצרף שלהלן מונה שישה תחומים הקשרים בין התחומים מכריעים בחשיבותם מפני שהם יוצרים מערכת הגדולה מסך חלקיה.

הסטנדרטים לקידום אקלים גן מיטבי

1. **מוגנות ובטיחות** – גן הילדים מבטיח את שלומם ואת בטיחותם של הילדים והצוות החינוכי בפעילויות השונות בתוך הגן, בחצר הגן ומחוץ למסגרת הגן. בכך מובטחת זכותם של כל ילד וילדה ושל כל מבוגר לשמירה על גופם, על בריאותם הנפשית ועל רכושם.
2. **תקשורת בין-אישית וקשר בין באי הגן** - גן הילדים מַבנה ומקדם יחסים משמעותיים בין הצוות החינוכי לבין הילדים ומשפחותיהם, יחסים המושתתים על זמינות רגשית ועל היענות לצרכים ההתפתחותיים של הילדים, מקדם תהליכים חברתיים חיוביים בין הילדים ומטפח תחושת שייכות ויחסי כבוד הדדיים בין כל באי הגן.
3. **התפתחות רגשית וחברתית** - גן הילדים מקדם התפתחות רגשית וחברתית, מפתח כישורי חיים אצל הילדים ומקנה להם מיומנויות חברתיות.
4. **אקלים למידה** - הגן מבנה סביבות חינוכיות המחזקות תהליכי חשיבה ולמידה בהקשרים משמעותיים לילדים, מאפשר פיתוח סקרנות ומוטיבציה פנימית ללמידה ולהעצמה של תחושת המסוגלות האישית של כל ילד.
5. **מענה לילדים בעלי צרכים ייחודיים** - גן הילדים נותן במסגרתו מענים מובחנים לצרכים הייחודיים של ילדים בגן, מקפיד על הכלה של כל ילד וילדה, בכל תחומי ההתפתחות ומקדם את השתתפותם הפעילה בהתנסויות הגן השונות.
6. **יחסי גומלין בין צוות הגן לבין ההורים** - שיתוף פעולה בין צוות הגן להורים מקדם את טובת הילד ואת התפתחותו. לפיכך צוות הגן מקיים מערך של הידברות, שיתוף והעברת מידע להורים בנוגע לגן הילדים ובנוגע לילדיהם.

סדר הסטנדרטים במסמך נקבע באנלוגיה למדרג הצרכים של מאסלו, החל משלב הביטחון הפיזי והמוגנות וכלה במימוש עצמי והתפתחות התפיסה החברתית ערכית.

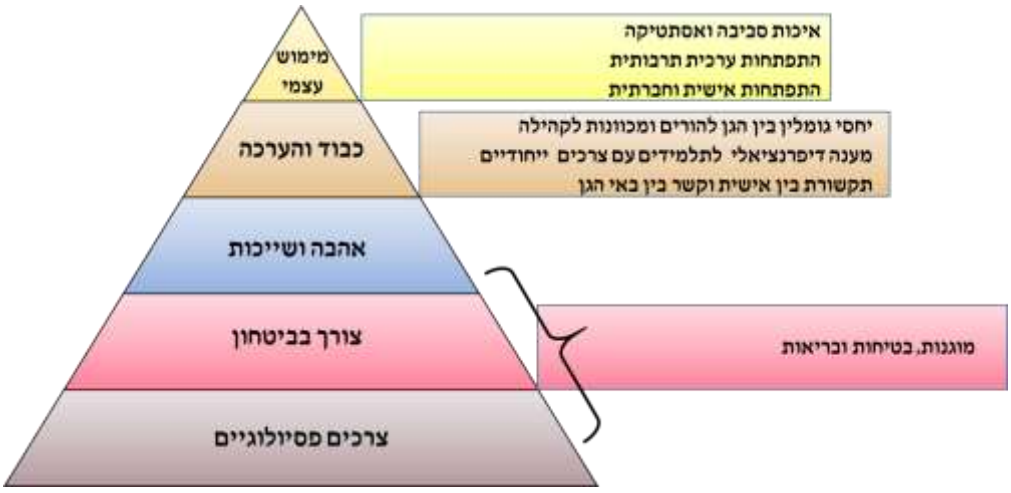

דוגמאות לפעולות הניתנות ליישום לכל סטנדרט - **קישור לטבלה בעמ' 41)**

בניית תכנית התערבות לקידום אקלים מיטבי בגן הילדים

לשם יצירת אקלים חינוכי מיטבי בגן הילדים יש לתכנן וליישם תכנית מערכתית עקבית וארוכת טווח, העוסקת בו-זמנית בהיבט פרואקטיבי, אשר במרכזו בניית אקלים בטוח וקידום רווחה נפשית של כל ילד ואיש צוות, ובהיבט רה אקטיבי, המזמן התמודדות מושכלת עם קשיים רגשיים, חברתיים והתנהגותיים הצצים ועולים חדשות לבקרים. את התכנית יש ליישם בו זמנית הן ברמה מערכתית והן ברמת הפרט. חשוב לזכור כי ההתמודדות הרה אקטיבית שואבת אף היא את עקרונותיה מתפיסת הרווחה הנפשית.

יועצת הגיל הרך, בשותפות עם הגננת, תומכת בתהליך הבניית האקלים החינוכי המיטבי בגן. תהליך זה כולל מיפוי האקלים במוסד החינוכי, איתור הצרכים ובניית תכנית התערבות ייחודית המותאמת לצורכי המוסד החינוכי ולנתונים שעלו במיפוי. לאחר בניית התכנית, הגננת והצוות החינוכי, בליווי היועצת, מוציאים את התוכנית מהכוח אל הפועל, תוך התייחסות עקבית לנסיבות בגן, לצרכים ולתנאים הקיימים בשטח.

כלי המיפוי להתבוננות על אקלים חינוכי בגן הילדים פותח בשפ"י ביחידה לקידום אקלים וצמצום אלימות. הכלי מאפשר הבנת אופן פריסתם של הסטנדרטים בביטויים היומיומי בגן הילדים. הסטנדרטים משמשים בו בעת הן ככלי למיפוי אקלים הגן והן ככלי ניהולי לבניית תכנית התערבות ליצירת אקלים חינוכי מיטבי משלב המיפוי, איתור צרכים וזיהוי יעדי התערבות.

על בסיס ההתבוננות, מתרחשת למידה והבנה של כלל מערכת הגן. היועצת, בשיתוף הגננת, מזהות את מוקדי הקושי או המוקדים בהם יש צורך להוביל שינוי על מנת לטפח אקלים מיטבי יותר. היות והסטנדרטים משפיעים אחד על השני, כל יעד התערבות אשר תבחר הגננת ישפיע על מכלול אקלים הגן ולהיפך. בתום שלב זה, שמגדיר למעשה את יעדי תכנית ההתערבות, יכולות היועצת והגננת לבנות תכנית התערבות מותאמת לגן על מנת לקדם את האקלים החינוכי.

תהליך העבודה: מודל התערבות פרואקטיבית

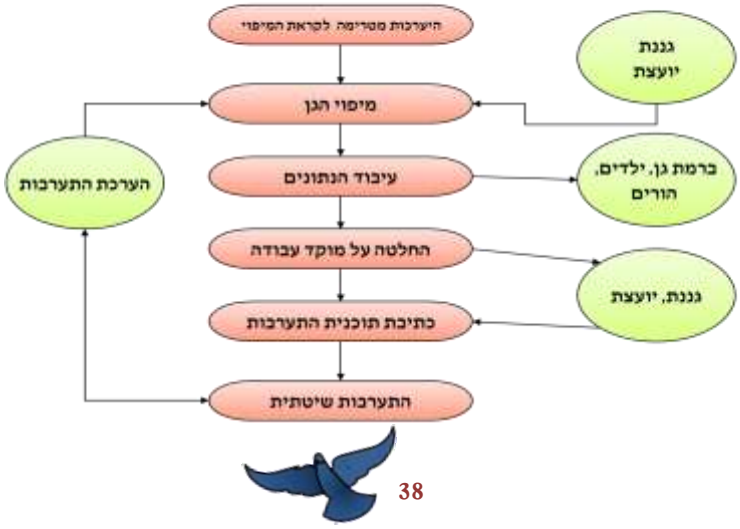

תהליכי היוועצות עם הגננת הם בסיס מרכזי בעבודת היועצת. תפקיד היועצת ללוות את הגננת, להיות לה למורת דרך ושותפה לחשיבה, תוך הטמעה של התפיסה. עוד טרם תכנון התכנית בצוותא חשוב שהיועצת תלמד את סגנון העבודה של הגננת ותהיה ערה למאפייני עבודת הצוות ולדפוסי ההתקשרות בין באי הגן. כמו כן, עליה לקחת בחשבון את המידה בה ההורים מעורבים במסגרת הגן ואת טיב היחסים בין ההורים לבין הגננת.

אחת מהמשימות המרכזיות של היועצת היא לסייע לגננות בביסוס שגרות גן המקדמות יכולות רגשיות וכישורים חברתיים, כגון - טיפוח מבעי אמפתיה, קידום מיומנויות של הצטרפות לקבוצה, פתרון בעיות במצבי קונפליקט, ויסות רגשי ועוד. כל אלה הינם חלק בלתי נפרד מאקלים הגן ונוכחים גם בפני עצמם בסטנדרט העוסק בהתפתחות רגשית וחברתית, אך גם דרכם ניתן לקדם את מימוש הצרכים הבסיסים והמיטביים של ילדי הגן, לקדם תקשורת מיטיבה וכבוד לצרכי הפרט.

עבודת היועצת בתחום האקלים מאופיינת ברצף שבין העבודה הפרואקטיבית לרה אקטיבית. לאורך השנה. היועצת נעה בין התחום הפרטני, הממוקד בילד, לבין התחום המערכתי, הרואה את כלל הילדים וההורים בגן. תהליך עבודה זה מכוון לאתר את הכוחות של הגן בקידום האקלים החינוכי בו, בשאיפה שייווצר בין כל באי הגן שיח אודות אופי האקלים החינוכי ותרבות העבודה בו, על הגורמים המאפשרים והמונעים הגעה לסטנדרט ועל האמצעים העומדים לרשות הגן בדרך למימוש הסטנדרט.

כדאי להשתמש בחוברת **"מוגן" - ערכת הדרכה ליועצת הגיל הרך לבניית השתלמות גננות בנושא- אקלים חינוכי מיטבי בגיל הרך**

כלים ייעוציים לקידום אקלים מיטבי

שם הכלי היישומי	תכלית הכלי היישומי
כלי התבוננות למיפוי אקלים גן	מיפוי אקלים הגן יחד עם הגננת מנהלת הגן, עפ"י ששת הסטנדרטים, במטרה לאתר את מוקדי החוזק והמוקדים לחיזוק לקראת בניית תכנית התערבות
כלי התבוננות מקוצר	בדומה לתכלית הכלי המורחב אך בנוי בתמציתיות. הכלי נועד לשימוש בעת משבר ומטרתו למפות את אקלים הגן בזמן אמת.
שיחה מקדימה ככלי למיפוי הצרכים בהתמודדות עם בעיות התנהגות בגני ילדים	שיחה שמטרתה לסייע בחיזוק הקשר בין הגננת, המתמודדת עם קשיי ההתנהגות בגנה, לבין היועצת, במטרה לבנות תכנית התערבות מותאמת.

מודל להתערבות בבעיות התנהגות בגיל הרך	מסמך המגדיר את תפקידה של היועצת החינוכית בין כלל בעלי התפקידים, בהתערבות בזמן משבר המתחולל בעטיין של בעיות התנהגות.
עקרונות להתערבות בבעיות התנהגות בגיל הרך	מסמך המפרט עקרונות פעולה מומלצים שיש לכלול בתכנית התערבות חינוכית לפתרון קשיי התנהגות
איסוף וריכוז נתונים לקראת בניית תכנית התערבות מיטבית בבעיות התנהגות בגן הילדים - שאלון מיפוי משאבים	מסמך המסייע למפות נתונים של ילד עם קשיי התנהגות בגן, לשם בניית תכנית אישית ומערכתית.
פרוטוקול ישיבת צוות רב מקצועי	תיעוד מפגש הצוות הרב מקצועי, תוך מיקוד אחריותו של כל אחד למען קידום ההתערבות

הכלים פותחו על ידי מדריכות אח"מ גיל הרך מחוזיות, בשיתוף אגף קדם יסודי. לקבלת הכלים מומלץ לפנות אל מדריכות אח"מ גיל רך מחוזיות.

<u>הנחות היסוד והעקרונות המנחים ליצירת אקלים מיטבי בגן הילדים והתמודדות עם אלימות והתנהגויות לא מותאמות</u>

- **<u>אקלים חינוכי בטוח משמש בסיס להתפתחות נורמטיבית ולמניעת התנהגות אלימה ולא מותאמת</u>**. סביבה נינוחה ובטוחה חיונית לתהליכי ההתפתחות של ילדים צעירים. אקלים מיטבי מאפשר לכל פרט לחוש מוגנות פיזית, לרכוש ערכים בסיסיים של חיים בחברה שוויונית, לפתח את יכולותיו בכל אחד מתחומי ההתפתחות (ובכלל זה השיפוט המוסרי), לצבור ידע, לרכוש מיומנויות וכלים לחשיבה, לתכנון ולפתרון בעיות. כלים אלה נדרשים לילד להתמודדות בהווה וישתכללו עם התבגרותו. תהליכים חינוכיים עקביים יכולים למנוע בעתיד אירועי אלימות והתנהגויות לא מותאמות נוספות.
- **<u>שיתוף פעולה בין צוות הגן לבין גורמים נוספים חיוני ליצירת אקלים גן מיטבי</u>**. חשוב ליצור שיתוף פעולה בין כל הגורמים הרלוונטיים לשם הבניית תשתית לקידום אקלים מיטבי בגן, מתן מענה לצרכים הרגשיים של הילדים וקביעת כללים ותקנון התנהגותי. שיתוף הפעולה יתקיים בין הגורמים האלה: הצוות החינוכי, המפקח על הגן, המערך המסייע, גורמים ברשות העירונית, השירות הפסיכולוגי-חינוכי ויועצת הגנים, גננות עמיתות ביישוב והורי הילדים.
- **<u>בניית תכנית לקידום אקלים בטוח כוללת פעולות מגוונות</u>**, החל מביסוס מיומנויות תקשורת ופיתוח כישורי חיים, דרך מניעת אלימות והקניית כללי התנהגות נאותה וכלה בהתמודדות עם אירועים חריגים ובטיפול בהם. אירועים שבהם התבטאה תוקפנות בגן עשויים להוות הזדמנות ללמידה, לפיתוח כישורים חברתיים ולפתרון קונפליקטים בדרכים תקשורתיות.

- **<u>הגננת ואנשי הצוות החינוכי של הגן הם דמויות מרכזיות בקידום אקלים גן מיטבי</u>**. במסגרת המשפחתית-ביתית ההורים הם הדמויות המרכזיות בחייו של הילד בגיל הרך. עם יציאתו מבית הוריו למסגרת החוץ-ביתית, הגננת ואנשי הצוות החינוכי הם דמויות משמעותיות נוספות עבורו להתקשרות, לחיקוי, לתמיכה וללמידה. הגננת אמונה על יצירת קשר עם כל ילד, תוך העמקת ההיכרות אתו והתייחסות מובחנת לאישיותו. עליה לזהות את נטיותיו של הילד ואת העדפותיו, את סגנון התנהגותו, את מאפייני המזג שלו וכן את דפוסי התרבות של משפחתו. על הגננת מוטלת האחריות להיות ערה לאיתותי מצוקה של ילדים, הבאים לידי ביטוי בהתנהגויות שונות. ההתמודדות עם התפרצויות זעם, עם ביטויי אלימות ועם התנהגויות לא מותאמות בעלות גוון מיני היא חלק מהמשימות של הצוות החינוכי של הגן בליווי הצוות המקצועי המסייע (פסיכולוג, יועצת חינוכית וגורמים מקצועיים במתי"א). תפקידם של אנשי המקצוע המסייעים הוא להעצים את הגננת ואת צוות הגן על ידי העמקת הידע, ההכשרה וההתמחות.
- **<u>ההורים הם שותפים משמעותיים ביצירת אקלים בטוח בגן הילדים</u>**, לפיכך על הגננת ליזום תהליכים שיעודדו את השותפות עמם. שיתוף ההורים ועדכונם לגבי התהליכים החינוכיים ליצירת אקלים מיטבי והטיפול באירועי אלימות, כמו גם בחינה משותפת של דרכי ההתמודדות עמם, יגבירו את האמון ואת שיתוף הפעולה בין ההורים לצוות.
- **<u>הגברת הנוכחות והמעורבות של מבוגרים בגן מקדמת את הבטיחות ואת המוגנות</u>**. נוכחות מבוגרים בסביבת ילדים צעירים בגן מקדמת את יכולתם לווסת את רגשותיהם ותומכת בתהליכים חברתיים של שיתוף פעולה ופתרון קונפליקטים. השגחה של מבוגרים תורמת למניעת התנהגויות אלימות או מסוכנות והתנהגויות בעלות גוון מיני שאינן מותאמות לגיל ולמקום. הגברת הנוכחות של מבוגרים, בעיקר במצבים של פעילות חופשית, מאפשרת לילדים למידה יעילה יותר של חוקים חברתיים ויישומם. נוכחות של מבוגר חשובה במיוחד בסביבות סמויות מן העין (חדר השירותים, חצר אחורית). על צוות הגן לפתח מנגנונים להגברת נוכחות פיזית ורגשית, כמו למשל עיצוב הסביבה הפיזית ומרחבי הפעילות באופן שייווצר קשר עין של מבוגר עם הילדים ותכנון סדר היום באופן שיאפשר אינטראקציות של מבוגר עם ילדים בהרכבים שונים, תוך דגש על זמינות רגשית. במקביל יש לאתר מראש אזורים מוסתרים מן העין ולשקול כיצד לאזן בין הצורך לשמור על בטיחות ומוגנות ובין הצורך לאפשר את המשחק הפתוח והזורם.
- <u>משוב וחיזוקים חיוביים יחד עם הצבת גבולות תורמים לביסוס התנהגויות רצויות אצל ילדים</u>. מתן חיזוקים חיוביים עבור התנהגויות נאותות ומקובלות חברתית הוא הבסיס לתהליך החִברות (סוציאליזציה). הפנמת החוקים והנורמות החברתיות היא תהליך מתמשך ולא אירוע חד-פעמי. על הצוות החינוכי לשים לב למעשים ולפעולות העולים בקנה אחד עם "כללי הגן" ולהתמיד בתגובות ובחיזוקים חיוביים כלפי כל ילד כפרט וכלפי הקבוצה כולה כאשר הם נוהגים על פיהם. עם זאת, יש להגיב לכל התנהגות לא הולמת או לא מותאמת בגן בהתאם.
- <u>אלימות היא פגיעה בכבוד האדם ובזכויותיו הבסיסיות, ילד ומבוגר כאחד</u>. הטיפול בהתנהגות לא מותאמת בגן ייעשה באופן המכבד את כל המעורבים כבני אדם ושומר על כבוד האדם שלהם ועל זכויותיהם ובפרט על זכויותיהם להגנה על שלומם הנפשי והפיזי, להליך הוגן ולפרטיות.

להלן תיאור הסטנדרטים ודוגמאות לדרכי פעולה להשגתם

דוגמאות לפעולות הניתנות ליישום לכל סטנדרט. הפעולות עוסקות בשלושת הממדים של ארגון הגן, קשרי גומלין ותכנית התפתחותית. צוות הגן יכול לבחור מתוך פעולות אלו ולהוסיף עליהן.

סטנדרט	תאור הסטנדרט	דוגמאות לפעולות
מוגנות ובטיחות	גן הילדים מבטיח את שלומם ואת בטיחותם של הילדים והצוות החינוכי בפעילויות השונות בתוך הגן, בחצר הגן ומחוץ למסגרת הגן. בכך מובטחת זכותם של כל ילד וילדה ושל כל מבוגר לשמירה על גופם, על בריאותם הנפשית ועל רכושם.	• ארגון סביבה, מתקנים ואבזרים בטוחים לשימוש הילדים • ארגון הגן וסדר יום מוגדר • ניסוח תקנון של כללי ההתנהגות בגן • הגברת ההשגחה והפיקוח של מבוגרים במרחבי הגן השונים • תגמול וחיזוק התנהגויות חיוביות בקרב הילדים • קידום יכולות הצוות החינוכי לבסס דרכי התנהגות נורמטיביות אצל הילדים • הכשרת אנשי הצוות החינוכי להבחין בין התנהגויות תואמות התפתחות שהמניע שלהן סקרנות והתנסות לבין התנהגויות לא תואמות או בעלות גוון מיני התמודדות עם אירועי אלימות ועם התנהגות לא מותאמת בעלת גוון מיני באמצעות הדרכה, ליווי מקצועי ועזרה בבניית תכניות התערבות מערכתיות מתאימות.
תקשורת בין-אישית וקשר בין באי הגן	גן הילדים מַבנה ומקדם יחסים משמעותיים בין הצוות החינוכי לבין הילדים ומשפחותיהם, המושתתים על זמינות רגשית ועל היענות לצרכים ההתפתחותיים של הילדים, מקדם תהליכים חברתיים חיוביים בין הילדים ומטפח תחושת שייכות ויחסי כבוד הדדיים בין כל באי הגן.	• בין הצוות החינוכי לבין הילדים והוריהם: יחס הדדי של כבוד, חום אנושי ופתיחות; יצירת אווירה רגשית חיובית: טון דיבור רגוע, חיוכים, היענות לפניות; שיחות יזומות ומזדמנות בכל נושא ועידוד הבעתם של רגשות חיוביים ושליליים; התייחסות הצוות לקבוצה הכללית ולקבוצות קטנות וקיום קשר פרטני מותאם; תיווך וויסות רגשי, מניעת אלימות ופתרון קונפליקטים בדרכים חיוביות; זיהוי איתותי מצוקה של ילדים ומתן מענה הולם • בין הילדים לבין עצמם: פעילות משחקית משותפת במרחבי הגן השונים, שיחות וגילויי אמפתיה, הגשת עזרה וקבלת עזרה • בין אנשי הצוות: שיתוף פעולה ותקשורת על בסיס יום-יומי, חלוקת אחריות, הטלת משימות ותפקידים ברורים, תיאום

		ועקביות בדרישות ובמתן משובים לילדים בין צוות הגן להורים: שיתוף ההורים בעשייה היום-יומית, שיחות אישיות תקופתיות ופעילות קבוצתית משותפת להורים ולילדים.
התפתחות רגשית וחברתית	גן הילדים מקדם התפתחות רגשית וחברתית, מפתח כישורי חיים אצל הילדים ומקנה להם מיומנויות חברתיות בהתאם לגילם	• קיומם של מודלים התנהגותיים של המבוגרים בגן, המציגים את נורמות ההתנהגות המקובלות • תיווך רגשי והגברת הוויסות ההתנהגותי אצל ילדים וליווי בתהליכי הסתגלות • מתן הזדמנויות להבעה רגשית וקבלה של הרגשות המובעים על ידי הילדים, עידוד הילדים להציע דרכי -התמודדות בשיח בין עמיתים ובחינתן במצבים ובאירועים חדשים בגן בהנחיית הגננת, תוכנית "**כישורי חיים בגיל הרך**" בגני ילדים לחינוך מיוחד - על פי "כישורי חיים בגיל הרך" ותכנית "כישורי חיים בחינוך המיוחד" (בעבודה). • קיומו של מרחב בסביבה ובסדר היום למשחק חופשי וסוציו-דרמטי שילדי הגן נוטלים בו חלק ומתנסים בו ב"תפקידים" חברתיים שונים • הקניית אסטרטגיות של פתרון קונפליקטים בדרך של הקשבה, סובלנות כלפי האחר ופשרנות • עידוד וחיזוק של התנהגויות פרו-חברתיות והבעת אמפתיה כלפי האחר • הגברת שיתוף הפעולה בין ילדים ועידוד ההצטרפות לקבוצה מעורבות פעילה של הגננות בעזרה לילדים דחויים לחוות תחושת שייכות.
אקלים למידה	הגן מבנה סביבות חינוכיות המחזקות תהליכי חשיבה ולמידה בהקשרים משמעותיים לילדים, מאפשר פיתוח סקרנות ומוטיבציה פנימית ללמידה ולהעצמה של תחושת המסוגלות האישית של כל ילד.	• יצירת סביבות למידה מגוונות המאפשרות בחירה ומעוררות עניין בקרב הילדים • היענות לצרכים שונים ומשתנים של הילדים, לתחומי עניין, לנטיות ולהעדפות אישיות, ליכולות ולקשיים • יצירת סביבה המאפשרת מרחב לרכישת כישורי חיים, תכנים רגשיים וניהול קונפליקטים • מתן חיזוקים על המאמץ שהילד משקיע בתהליך הלמידה ולא רק על התוצר הסופי

		• מתן מקום לייחודיות של כל ילד, לנטיות ליבו ולהעדפותיו האישיות.
מענה לילדים בעלי צרכים ייחודיים	גן הילדים נותן במסגרתו מענים מובחנים לצרכים ייחודיים של כלל הילדים, מוודא הכלה שלהם בכל תחומי ההתפתחות ומקדם את השתתפותם הפעילה בהתנסויות הגן השונות.	• עקרונות נלווים למתן המענה: • שמירה על פרטיותם של הילדים ובחינת המענים המתאימים להם בשיתוף עם אנשי המקצוע • הפניית הילדים הנמצאים במצוקה או הילדים בסיכון לגורמים מקצועיים על פי הצורך באמצעות הוריהם, תוך שמירה על פרטיותם
יחסי גומלין בין צוות הגן להורים	שיתוף פעולה בין צוות הגן להורים מקדם את טובת הילד ואת התפתחותו. לפיכך צוות הגן מקיים מערך של העברת מידע להורים בנוגע לגן הילדים ובנוגע לילדיהם.	• העברת מידע להורים על תפקוד ילדם במסגרת הגן בדיווח פרטני, תוך הדגשת ההדדיות בקשר גננת-הורים (יתקיימו שלושה מפגשים פרטניים במהלך השנה) • שיתוף ההורים בתכנית החינוכית של הגן • הבניית מסגרות לשיתוף פעולה ולמעורבות הורים בגן קיום אירועים ופעילויות לילדים ולהורים לפחות פעמיים במהלך שנת הלימודים.

כישורי חיים בגיל הרך

"כישורי חיים" - תפיסה חינוכית וליבת התכנית

"כישורי חיים" היא תכנית התפתחותית אשר מלווה את תלמידי מערכת החינוך בישראל, מגן הילדים ועד כיתה י"ב. "כישורי חיים בגיל הרך" מבוססת על הפסיכולוגיה החיובית והיא פועלת לחיזוק כוחות הילד, לקידום רווחתו הנפשית ויכולתו ללמוד, ליצור ולהסתגל למציאויות מגוונות. התכנית מסייעת לילד בפיתוח כישורים ומיומנויות להתמודדות במצבי חיים שונים, נורמטיביים ושגרתיים, כמו גם במצבי חיים שיש בהם סיכון או משבר.

פסיכולוגיה חיובית עוסקת בתפקוד אנושי מיטבי. המחקר בתחום מתמקד בחקר החוזקות והמידות הטובות של האדם כמו גם התנאים והתהליכים שתורמים לשגשוג ולתפקוד מיטבי של אנשים, קבוצות ומוסדות. גישת הפסיכולוגיה החיובית מהווה מעין "טיפת חלב פסיכולוגית" ומשמשת כגישה מניעתית העוסקת בטיפוח חוסן נפשי וצמיחה בקרב האוכלוסייה הכללית ו"הבריאה" ולא רק בקרב הפונים לטיפול בשל קשיים והתמודדות נפשית. (מתוך: כישורי חיים בגיל הרך).תפיסה זו מעצימה את הכוחות והיכולות של הילדים, לעבר התפתחותם בדמות "הבוגר הרצוי" לקראת מיומנויות המאה ה21: יצירתיות, עבודת צוות, אינטליגנציה רגשית ויכולת להסתגל למצבים משתנים.

הגיל הרך הוא שלב משמעותי בהתפתחות האדם. השקעה בעשייה חינוכית מיטבית בגיל זה היא בעלת השפעה על איכות החיים של הילדים גם בבגרותם. הסביבה החינוכית של גן הילדים היא מרחב טבעי בו מתפתחים תהליכי התקשרות המקדמים את יכולת הילדים לפתח ולבסס שפה רגשית חברתית ולחזק את כוחות ההתמודדות שלהם. תכנית הליבה של "כישורי חיים" מהווה נדבך נוסף בקידום וחיזוק כוחות אלו.
התפיסה תורגמה לתכנית **"כישורי חיים" בגיל הרך"** המיישמת את סטנדרט 3 מתוך 6 הסטנדרטים לאקלים גן.
הסטנדרט: "תכנית חינוכית חברתית ללמידה רגשית וללמידה חברתית, המשולבת בכל תחומי העשייה בגן" .

ההתערבויות החינוכיות ב"כישורי חיים" בגיל הרך נותנות מענה לצרכים הבאים -

- התפתחות רגשית בריאה של הילדים בהתאם לצרכיהם ההתפתחותיים.
- טיפול בנושאים העולים כתוצאה ממיפוי ואיתור צרכים בגן.
- טיפול בצרכים העולים ומתגלים במהלך חיי הילדים בגן.
- קידום סטנדרטים של אקלים גן.

כישורי חיים בגיל הרך שלושה מוקדי התערבות :

- מוקד האני
- מוקד וויסות וניהול רגשות
- מוקד בין אישי

מוקדי ההתערבות בהיבט תאורטי התפתחותי

מוקד האני

חיזוק תפיסות העצמי, המסוגלות ותחושת הערך העצמי של הילדים. זהותו העצמית של הילד מתפתחת כחלק מהתפתחות עצמאותו. בגיל הרך מופיעה ומתגבשת האישיות של הילד בנפרד מן המטפלים בו (Sroufe, Egeland, Carlson & Collins, 2005) ודפוסי התכונות המאפיינות נעשים יציבים ועקביים יותר. בתהליך גיבוש הזהות העצמית, לומד הילד אודות עצמו, מראהו, קולו, רגשותיו, משפחתו, תפקידיו השונים, כישוריו וכן הלאה. היכרות הילד את היבטיו השונים מאפשרת לו היכרות טובה יותר עם עצמו וזו מסייעת לו כאמור בכושר ניבוי ביחס לתפקודו.

מוקד ויסות וניהול רגשות

חיזוק היכולת להתמודד ולהתנהל במצבים המצריכים איזון וויסות רגשות. יכולת ויסות משליכה על התפתחות הילד ומשפיעה על הקשר שלו עם הדמויות המשמעותיות בחייו. ילד עם יכולת ויסות טובה יהיה לרוב בעל מזג נוח ונעים שמצליח ליצור קשרים חיובים עם הוריו ועם דמויות חינוכיות. כמו כן, ילד כזה יהיה לרוב אהוד ומקובל בחברה. יכולת הוויסות מאפשרת לו להתמודד עם קונפליקטים, הוא פחות מוצף רגשית ולכן יכול להיות פנוי לראות ולהבין את נקודת המבט של האחר. במפגש עם ילד בעל קשיים בוויסות רגשי עלולים הוריו, הגננת או החברים, לאבד סבלנות, לכעוס עליו להעביר עליו ביקורת, ואפילו להתרחק ממנו ולא לרצות להיות בקרבתו. עם הזמן עלול הדבר לפגוע בקשרי הילד עם הוריו, מחנכיו, וחבריו.

ויסות רגשי משליך על ההתפתחות הכללית של הילד ובמיוחד על יכולת הלמידה שלו. ויסות הוא לא רק תהליך רגשי אלא גם קוגניטיבי. כדי לשבת ללמוד הילד צריך לכוון את עצמו לכך. לדחות סיפוקים, להשהות גירויים אחרים ולרצות לעשות את המשימה, כדי להתאים את עצמו לרצונות ולציפיות של הסביבה. אם לילד קשה להתמודד עם תסכול, המשימה עלולה להציף את הילד רגשית והוא לא יהיה פנוי ללמידה. מחקרים הוכיחו שלוויסות עצמי השפעה גדולה יותר על הישגים לימודיים בעתיד מאשר רמת האינטליגנציה (IQ) של הילד. (Blair, 2002).

מוקד בין אישי

חיזוק יכולות ומיומנויות המקדמות קשר בין אישי, אכפתיות ואחריות חברתית. הצטרפות לקבוצה וחברות במפגש בינאישי היא ליבת העבודה בטיפוח כשורים חברתיים בגיל הגן. תחושת השייכות מהווה צורך בסיסי בגיל הגן. כחלק מהתפתחות רגשית-חברתית תקינה ילדים זקוקים הן ליצירת קשר עם ילדים אחרים במסגרת בינאישית זוגית והן להשתייכות לקבוצת ילדים בני גילם.

בנייה וטיפוח של מוכנות ומסוגלות לכשירות רגשית-חברתית מהווה תשתית לפיתוח אדם בעל תחושה של השתייכות קבוצתית, ביטחון בזהותו תוך גילוי גמישות במפגש עם מטלות ומצבים חדשים. קשרי החברות בילדות משמשים אבטיפוס לקשרים מאוחרים יותר בבגרות - קשרים חברתיים, קשרי עבודה וקשרים עם בני המין האחר.

קיומה של מודעות אישית ומקצועית של הגננת דרך מוקדי "כישורי חיים" תחזק את היכולות הבאות:

- מודעות עצמית ורגישות להשפעות אירועי היומיום בגן על הגננת כאדם וכאיש מקצוע.
- יכולת להמשיג אירועים מחיי היום יום בתפיסת "כישורי חיים".
- הבנת תהליכים התפתחותיים ותהליכים לפיתוח אינטליגנציה רגשית וחוסן.
- יכולת לעבודה עם הילדים - באופן מתוכנן או מזדמן, ניצול הזדמנויות ללמידה ולביסוס ואימון ב"כישורי חיים" תואמי גיל כגון - פיתוח דימוי עצמי חיובי, ביטוי ויסות רגשות, הגמשה, פתרון בעיות, שיתוף, חברות.

ארבעה ערוצים מקבילים לעבודה בכישורי חיים בגן הילדים

1. מפגשים חווייתיים במליאת הגן ובקבוצות קטנות. מפגשים המאפשרים העברת מסרים, הקנייה ותרגול של ערכים מיומנויות וכישורים.
2. קיומם של ריטואלים-טקסים ושגרות גן המאפשרים תרגול קבוע ועקבי של מיומנויות וכישורים בהם רוצות הגננות שהילדים יתנסו ויתרגלו כחלק משגרת יומם בגן. המלצות לריטואלים אלו מצויות במתווה השתלמות **כישורי חיים בגיל הרך**.
3. זיהוי אירועים מזדמנים בחיי הילדים בגן (ביטויי רגשות בולטים, הצלחות והישגים, כישלונות, התנהגויות של שיתוף פעולה בין ילדי הגן, קונפליקטים ומריבות וכו') ושימוש באותם אירועים להמשגה ולהמשך למידה ותרגול פרטני או קבוצתי.
4. התקשורת והדיאלוג של הגננות עם המבוגרים השותפים לה בחינוך הילדים בגן ועם הורי הילדים יושפעו מהתהליך המתפתח של חידוד רגישותן והבנתן לצרכים הרגשיים של עצמן ושל הסובב אותן ויהוו ממד נוסף לעבודה על קידום כישורי חיים לילדים.

תפקיד היועצת בקידום כישורי חיים

פיתוח מיומנות בקרב הגננות להנחלת כישורי חיים לילדי הגן למתווה **ההשתלמות כישורי חיים בגיל הרך**. במסגרת השתלמות "כישורי חיים" לגננות אנו שואפים להעצים את הגננת הן מבחינת ידע וחשיפה לתכני התכנית, והן ואולי בעיקר, מבחינה אישית - רגשית. העבודה עם הגננות, כמבוגרים משמעותיים עבור ילדי הגן, נועדה לסייע להן למצוא את נקודת החיבור והמשמעות האישית של כל אחת מהן לחוויה המדוברת, לברר ולנסח את עמדותיה, ערכיה, תפיסותיה והתלבטויותיה.

עקרונות העבודה עם הגננות בקורס "כישורי חיים בגיל הרך"

בעבודה עם הגננות, אנו רוצים לאפשר להן לחוות את התהליך במלואו, הן למען ההעצמה האישית של כל אחת ואחת והן על מנת להבטיח הפנמה והבנה לקראת יישום התכנית בגן. לפיכך, לאורך המפגש, אנו מזמינים את המשתתפות להעמיק בשלושה רבדים מתפתחים - אישי, אישי-מקצועי, ומקצועי.

מה מזמן כל רובד?

הרובד האישי – מזמן לגננות חוויה רגשית אישית ומשמעותית, פותח פתח להדהוד פנימי, להעמקה רגשית, להתמקדות באני. הרובד האישי מאפשר לדבר ומאפשר לשתוק. מאפשר להתמקד ומאפשר להיות אסוציאטיבי ואפילו מרוחק. (שאלות לדוגמה: איך הרגשת?, מה זה עורר בך?...). שאלות שמזמנות הסתכלות אינטרוספקטיבית, שאלות פתוחות, רחבות, שאלות שמזמות מנעד רגשי, אסוציאציה חופשית ותודעה זורמת.

הרובד האישי - מקצועי – מעודד את הגננות להפיק תובנות מחוויית המפגש. תובנות אישיות אשר ימלילו וימשיגו את החוויה שחוו והתובנות האישיות על עצמן כנשות מקצוע כפי שזיהו מתוך המפגש.

(שאלות לדגמה: מה הבנתי על עצמי? כיצד מה שקרה לי בתהליך ישפיע עלי כאשת מקצוע?...)

הרובד המקצועי - מזמין את הגננות לנתח מבחינה דידקטית ומתודית את התהליך כדי להעמיק את הידע שלהן על תהליך הנחלת "כישורי חיים" בגיל הרך וכדי לאמן אותן בתהליך זה בעשייה מגוונת בגן.

(שאלות לדוגמה: מה יעזור לנו להעביר את התהליך לילדי הגן? למה אנחנו זקוקות כדי להעביר את התהליך במיטבו?..)

כמו תמיד, אנו מאמינים בתהליכים מקבילים ושואפים שהנחיית ההשתלמות תהווה מודלינג לעבודה רגשית - חינוכית בגן. במקביל למפגשי ההשתלמות הגננות יתנסו בתהליכי הנחלת כישורי חיים לילדי הגן ויוזמנו להביא את חוויותיהן מהשטח לעיבוד ולמידה במפגשי ההשתלמות.

במפגשים אלו מוזמנות הגננות להסתכל פנימה, כדי לראות החוצה. אנו מעודדות אותן לזיהוי אינטרוספקטיבי של התהליכים האישיים שהן עוברות כנשות חינוך, הן ככלי להעצמה אישית מקצועית, והן ככלי יעיל יותר לזיהוי התהליך הרגשי אישי שעוברים ילדי הגן. בנוסף, נקפיד להרחיב את הידע הכללי והמחקרי של הגננות בסוגיות התפתחותיות, בנושאי חינוך רגשי ובידע אודות פיתוח כוחות מבוסס "כישורי חיים"

נזמין את הגננות בעדינות לחצות את הגשר לעולם המושגים והחוויה הייעוציים ובו בזמן נחצה גם אנו את אותו הגשר לעולם המושגים, החוויות והידע שלהן כמומחיות לגיל הרך.

תכניות המקדמות כשורי החיים בעבודת הגננת

לאורך השנים נכתבו תכניות רבות ומצוינות אשר עוסקות בתחום הרגשי והחברתי בגני הילדים. להלן נציג חמש תכניות, שמטרותיהן משיקות לתפיסת העולם של מתווה כשורי חיים לגיל הרך. הגננות, לומדות את התכניות ובהמשך מטמיעות את התוכניות בהתאם לבחירתן.

יועצות הגיל הרך, המבקרות בגנים, בוחנות עם הגננת את צרכי הגן בתחומי הרגש והחברה ויכולות לסייע לגננת בבחירת תכנית/תכניות לקידום מטרותיה ולסייע לה בהטמעתן בגן.

להלן התוכניות המוצעות:

שם התכנית	עיקרי התכנית	מרחב הפעלה	עזרים נדרשים
"מעגל הקסם" תוכנית לגדילה אישית רגשית וחברתית	תכנית שיטתית ומובנית המתקיימת בקבוצות קטנות ומאפשרת מסגרת מוגנת לשיח רגשי חברתי בגן. התוכנית מתמקדת ב-3 מוקדי כישורי חיים: מודעות עצמית, ויסות רגשי, יחסים בין אישיים.	עבודה בקבוצות קטנות	"מעגל הקסם" תוכנית לגדילה אישית רגשית וחברתית כרטיסיות חוקים
"סיפורי דוסו"	התוכנית מסייעת לילדים בהבנת התנהגויות חברתיות ורגשיות, של עצמם ושל זולתם. דוסו, המיוצג ע"י בובת כפפה של דולפין, מעודד ילדים לפתח דימוי עצמי חיובי ולגלות ערנות ליחסים הנרקמים סביבם	מפגש מליאה/ קבוצות קטנות	ערכת דוסו
"לומדים לשמור על עצמנו"	תכנית מניעה, מהווה נדבך נוסף לתכנית "סיפורי דוסו". תכנית זו מאפשרת לילדים לאמץ מיומנויות וכישורים של שמירה על עצמם, ברמה המותאמת לגילם, בעזרת מגוון אמצעים אמנותיים.	מפגש מליאה	קלסר "לומדים לשמור על עצמנו" בובות מערכת דוסו
"יום של תכלת"	ילדים חשופים מגיל צעיר לחומרים משני תודעה: לתרופות ביתיות, לסיגריות, נרגילות, אלכוהול (בעיקר יין בטקסים..) ולעיתים אף לסמים. התכנית מובילה את הילד לחיזוק עצמאותו תוך לקיחת אחריות על מעשיו.	פעולות המותאמות לסדר היום בגן	חוברת ומערך הדרכה "יום של תכלת"
"ללמוד לחיות ביחד"	תכנית הכשרה לגננות במטרה לקדם כישורים רגשיים חברתיים של ילדים בגן. בבסיס התוכנית ההנחה כי ילדים צעירים, אינם בשלים עדיין להתמודד עם האתגרים שקבוצת הילדים מציבה, ועל כן הם זקוקים לתיווך של מבוגרים. התוכנית מועברת במתכונת של סדנות חווייתיות, וכוללת צפייה בקטעי וידאו המציגים סיטואציות חברתיות. ודרכי התמודדות מגוונות עם מצבים אלו.	ארגז כלים לצוות הגן	מערך הדרכה וקטעי סרטים

מיניות בגיל הרך

ביטויי מיניות אצל ילדים צעירים

יחסם של ילדים צעירים למין הוא יחס של סקרנות. הסתכלות ומגע אצל ילדים צעירים הן תופעות נורמליות ורגילות. מעטים הילדים אשר מחפשים עוררות מינית והנאה מינית בדומה למבוגרים. הילדים סקרנים לגפי גופם ולגבי גופם של אחרים. בעיני ילדים קטנים, המיניות קשורה פחות לאברי המין ולארוטיקה ויותר לחקירה ולסקרנות.
ילדים הם יצורים מיניים, אך בניגוד למבוגרים, הם אינם מתמקדים באברי המין ואינם שמים לעצמם את העוררות וההנאה המינית כמטרה. חקירה מינית טבעית ובריאה בגיל הילדות היא תהליך של איסוף מידע. כחלק מאיסוף המידע, הילדים חוקרים זה את גופו של זה על ידי הסתכלות ומגע. אלה הן דרכים נורמליות ורגילות של חקירה העוזרות לילד להבין כיצד נראה הגוף, מהם ההבדלים בין בנים לבנות ומהי התחושה כשנוגעים בגופו של משהו אחר. הסקרנות, היא לב ליבה של הלמידה.

ילדים צעירים עשויים לחוות מעין עוררות מינית. הילדים בדרך כלל אינם חשים בושה, כעס או חרדה כתוצאה ממשחקיהם המיניים. לרוב הם מרגישים רגשות בריאים בקשר לנושא הכוללים: עליצות, רוח שטות וגיחוך. ברוב המקרים, אם מתגלים המשחקים המיניים של הילדים ונאמר להם לחדול מכך, המעשים נפסקים לפחות בנוכחות המבוגרים. מבוגרים אשר כועסים על הילדים כשהם תופסים אותם משחקים או מתעניינים בחקירה גופנית מינית, יכולים להטיל צל על התפתחותם המינית ולהניא אותם מחקירה נוספת. למידה אודות מין, המלווה בתחושת בטחון ושביעות רצון, היא חלק מהתפתחות מינית בריאה. בדרך כלל המשחקים המיניים יופיעו בתקופות מסוימות בחיי הילד. התעניינות הילד במין ומיניות אמורה להתאזן עם סקרנותו לגבי תחומים אחרים בחייו.

הורים ומבוגרים אחרים נוטים להתבלבל בין מחשבותיהם ורגשותיהם בכל הקשור למין ומיניות, לבין אלה של הילדים. כשהם רואים ילד אשר נוגע בעצמו באופן אוטו-ארוטי (מאונן) הם משווים זאת להתנהגות של מבוגרים, דבר המעורר אי נוחות אצל המבוגר, מבוכה ולעיתים דאגה.
התנהגות חושנית, שתתקבל בגישה חיובית, תתרום להתפתחות ילד בעל דימוי עצמי ודימוי גוף חיוביים.

התפתחות מינית של ילדים צעירים - נורמטיבי וצפוי

- ההתפתחות המינית מופיעה בעוברות לפני הלידה
- ביטויי מיניות וחינוך מיני מתחילים מהלידה ונמשכים לאורך מעגל החיים
- יחסם של ילדים צעירים למין הוא יחס של סקרנות

- הסתכלות ומגע של ילדים צעירים הם תופעות נורמאליות ורגילות
- מעטים הילדים אשר מחפשים עוררות מינית והנאה מינית בדומה למבוגרים

כאשר אנו בוחנים ביטויי התנהגות מינית של ילדים צעירים עלינו להבחין בין התנהגות טבעית לבין התנהגות מעוררת דאגה או התנהגות המחייבת התערבות חינוכית או דווח על פי חוק.

התנהגות מינית נורמטיבית של ילדים צעירים מגיל 3 ואילך

בשלב הזה משחקים מיניים הם חלק בלתי נפרד מן הסקרנות התינוקית - ילדותית של הילד אודות העולם הסובב אותו בכלל ואודות גופו.

- משימה התפתחותית מרכזית בסביבות גיל 3 היא השליטה על הסוגרים, ומכאן נובעת התעסקות מרובה בנושא היציאות גם באופן ורבלי ("קקי פיפי").
- האוננות נפוצה בגיל הזה. תראנה פעולות של גירוי עצמי על הנדנדות, במשחקים, בשעת ריכוז וכו'.
- מגלים סקרנות כלפי גופם וגופם של אחרים, מאופיין בהצצות בחדרי שירותים.
- מתחילים משחקי חיקוי - אבא - אמא / רופא - אחות.
- עסוקים ב"להראות" לאחרים: "תראה לי ואראה לך".
- לומדים להבחין בין מה שמקובל לעשות בפרטיות לבין מה שמקובל לעשות בפרהסיה, בין הסכמה ואי הסכמה ובין מותר ואסור.
- משחקי מין בקבוצת השווים בגיל הזה הם נורמטיביים, מאופיין בחשיפת אברים או בנגיעה באברי אחרים.
- ילדים בגיל הזה יגיבו במהירות להצבת גבולות באשר לנגיעה בגופם ובגוף של אחרים.

מה יחשב להתנהגות מינית מותאמת?

- הילדים המעורבים בהתנהגות המינית הם בני אותו גיל, ממדי גוף ורמת התפתחות זהה.
- ההתנהגות המינית מתרחשת בין ילדים שיש ביניהם מערכת יחסים ממושכת, המבוססת על משחק משותף או על חברות
- חקירה רבה נעשית בתחום תפקידי המגדר
- החקירה המינית ההדדית נעשית ללא כפייה אלא כחלק ממשחק

אירועים מיניים בגן - שאלות שיש לשאול:

- האם ההתנהגות מופיעה בפעם הראשונה?
- האם נערכה בעבר שיחה עם הילד על הנושא והוצבו לו גבולות ברורים?
- האם המעורבים באירוע חברים?
- בני כמה המעורבים?
- האם ההתנהגות תואמת גיל?
- האם אופי ההתנהגות מצביע על משהו שהוא מעבר לסקרנות מינית?
- האם ההתנהגות מופיעה בהקשר של התנהגויות לא מותאמות אחרות, כמו בעיות התנהגות?

מה צריך לעורר בנו דאגה?

- לילדים המעורבים במעשים המיניים אין יחסי משחק מתמשכים והדדיים.
- הילדים המעורבים במעשים המיניים הם בגילאים שונים או רמות התפתחות שונות.
- כאשר ההתנהגות המינית קשורה בכפייה, שימוש בכוח, שוחד, מניפולציה או איומים.
- כאשר ההתנהגות המינית כוללת החדרה של חפצים לאיברים אינטימיים.
- כאשר ההתנהגות המינית כוללת פציעה או פגיעה בעצמם או באחרים.
- כאשר ההתנהגות המינית כוללת חיקוי של התנהגות בוגרת כגון: משגל אוראלי, ניסיון להחדרה של איבר מין וכו'.
- כאשר ההתנהגות המינית גוררת תלונות של ילדים אחרים, או שמשפיעה באופן שלילי על ילדים אחרים בגן.

המשחקים המיניים יחשבו לבעייתיים כאשר הסקרנות נעשית כפייתית, כשההתנהגות המוצגת היא חיקוי להתנהגות מינית מבוגרת או כשההתנהגות כוללת כפייה ופגיעה באחרים או פציעה ופגיעה בעצמם.

תפיסת המיניות הילדית כיום

- כיום קיימת ההבנה שמרבית ההתנהגויות המיניות של ילדים צעירים קשורות לחקירה ולסקרנות טבעית ונורמלית ועל כן יש לחדד את כללי ההתנהגות בגן.
- לא כל התנהגות טבעית ונורמלית מותרת בגן הילדים על כן הכללים והחוקים בגן חייבים להיות ברורים וחד משמעיים.
- ילדים צעירים זקוקים לסמכות וגבולות, במקום בו אין סמכות וגבולות ברורים תיווצרנה בעיות התנהגות הכוללות גם התנהגויות מיניות אסורות בגן הילדים.

- כיום קיימת ההבנה שילד בעל בעיית התנהגות כוללת שאינו מטופל, עשוי לפתח גם בעיה בהתנהגות מינית עקב קושי בקבלת סמכות וגבולות.
- יש לנקוט בזהירות כאשר אנו נוקטים בהכרזות שליליות ומקבעות כלפי ילדים צעירים. אנו נשתמש במושג: "**<u>התנהגות מינית בלתי מותאמת</u>**" ולא "התנהגות מינית פוגעת".

דוגמאות להתנהלות בשגרה

- ארגון אזור השירותים בגן כמו גם אזורים אחרים רגישים בגן ובחצר ושמירה עליהם.
- חשיפת כלל החללים בגן ומקומות מוסתרים בחצר.
- אחריות משותפת של הצוות לשמירה על הילדים בעיקר בשעת חצר.
- הבניית שפה המתייחסת לפרטיות ולשמירה על גבולות הגוף שלי ושל האחר.
- התייחסות לביטויי מיניות התפתחותית בגן תוך תגובה חינוכית, לא מתעלמת ולא מבוהלת, אך מתאימה את ההתנהגות לנורמות הסביבתיות.
- התייעצות עם מדריכי היחידה למיניות ומניעת פגיעה כאשר נתקלים במיניות לא מותאמת/חריגה בגן.

תפקיד היועצת כמווסתת וכמכוונת

לנו כמבוגרים אחריות רבה. בבחירת הדרך בה נפנה אל הילדים, נעודד או נדכא את מיניותם הטבעית. ילדים צעירים יתנהגו בצורה טבעית וספונטנית אלא אם כן אנו כמבוגרים נדכא את ההתנהגות הטבעית הזו ונגרום להם להדחיק את ההנאה המינית שלהם.

בצד העידוד לביטויי מיניות טבעיים מוטלת עלינו, המבוגרים, האחריות ללמד את הילדים כללים להתנהגות מכבדת ומתחשבת בצרכי האחר ורצונותיו:

- עלינו להקנות להם כללים להתנהגות חברתית ומשחקית התואמת את גילם, להציב גבולות בשעה שההתנהגות המשחקית המינית חורגת מן המותר ולהקנות נורמות חברתיות מקובלות.
- התפקיד שלנו כמבוגרים הוא ללמדם כבר בשלב מוקדם מושגים הקשורים לפרטיות, גבולות והסכמה.
- בין גיל שלוש לארבע שנים מתגבשת הזהות המינית. בשלב הזה ילדים מרבים לבחון את איברי המין שלהם ושל חבריהם. ההתעסקות בנושאים הללו יכולה לכלול לעיתים הצצה ו/או מגע באברי המין של ילדים אחרים. תפקיד המבוגר במקרה כזה להציב גבולות ולחדד את כללי ההתנהגות בגן.
- מאחר והילדים סקרניים מאד לגבי גופם שלהם וגופם של אחרים חשוב לספק להם את הסקרנות הזו כדי להפחית התנהגויות בלתי רצויות בגן. לשם כך, בצד חידוד הכללים (לא נכנסים יחד לשירותים, לא נוגעים באיברים פרטיים, לא מתפשטים וכו') מומלץ להראות לילדים איורים או בובות בהם ניתן להבחין בהבדל בין אברי המין של בנים ובנות. שיח כזה מזמן אפשרות לשיח רחב יותר על הגוף כמכלול והכרות עם אברי הגוף, שמותיהם ותפקידם.

- בגילאי ארבע - חמש ילדים מרבים לעסוק בשאלה "איך באתי לעולם"? ובתפקידים המגדריים שבמשפחה. נוכל לראות אותם מרבים לשחק במשחקי תפקידים של אבא ואמא. לעיתים המשחק כולל פעילויות של התפשטות ומגע בין ילדים. נחדד את הכללים בגן: אין להסיר בגדים או לגעת באיברים פרטים.
- אוננות בגן יכולה להופיע בכל גיל. היא נפוצה יותר בקרב הילדים הצעירים בני השלוש ואמורה לפחות עם הגיל. יש לצפות שילדים יהיו עסוקים במשחקים שונים ולאו דווקא בהתנהגות אוטו-ארוטית. להסחת דעת של הילד חשיבות רבה בטיפול בנושא. היום ברור שאוננות בילדות זוהי תופעה טבעית, נורמטיבית ואפילו רצויה וצפויה, אך יש לדאוג שתתקיים במקום המתאים/בגבולות המתאימים. האוננות בגן יכולה להופיע בגיל צעיר כביטוי לעייפות, מתח או בלבול. התפקיד שלנו לא לשלול את ההתנהגות אך לתחום אותה במקום הפרטי ולהגדיר שמקומה בחדר הפרטי בבית בלבד. שיתוף ההורים בהפסקת ההתנהגות בגן ובמרחב הציבורי, חשובה ביותר.
- כחלק מההתפתחות והשמירה על הגוף יש ללמדם כללים בסיסיים הקשורים בהיגיינה כגון: לא נוגעים בהפרשות של אחרים (שתן, צואה, דם, נזלת וכו') ושל עצמם והקפדה על רחיצת ידיים במצבים שונים.
- בגן אנחנו נשתמש תמיד בשמות תקניים ולא בכינויים ובמילות סלנג. לכן נקרא לאיברי המין "פין" ו"פות" ונקפיד להשתמש בגן רק בשמות הללו.
- ביום המשפחה ולאורך כל השנה עלינו לגלות רגישות לסוג ומגוון הרכב המשפחות המאכלסות את הגן ולאפשר לכל ילד וילדה להציג בגאווה את האפיונים המיוחדים של המשפחה שלו.

חשוב שנהיה זהירים מאד בדרך בה אנו מגיבים לביטויי מיניות של ילדים צעירים. עלינו להציב גבולות ולחנך לפרטיות בדרך עניינית, אכפתית וסמכותית מחד אבל לא לפגוע במיניות שלהם ולא לבייש או להאשים אותם בדרך בה אנו פונים אליהם מאידך. עלינו לכבד את הסקרנות שלהם, לתת להם כלים להתמודד עם מה שמטריד אותם אבל לא להבהיל, לכעוס, להשפיל או לגנות. חשוב שהמסרים הללו יועברו לכל באי הגן לרבות ההורים. תפקידנו גם לשמור על הילדים ולהגן עליהם מפני לשון הרע והדבקת תוויות שליליות ומקבעות.

לקריאה נוספת והעמקת הידע

1. **לורטה הרויאן "התפתחות מינית של ילדים"** תורגם וסוכם ע"י נטע ידיד
2. **טוני קוואנה ג'ונסון "הבנת ההתנהגות המינית בגיל הילדות - מה טבעי ובריא?".**
3. **טיפול בילדים צעירים פוגעים מינית"**

שוויון בין המינים ומגדר בגיל הרך

בהגיעם למערכת החינוך - הילדים הצעירים כבר נושאים עמם תמונת עולם של עצמם כבנות או כבנים, על הנורמות ועל הציפיות הנגזרות מתמונת עולם זו. סטריאוטיפים מגדריים מלווים את שני המינים בחברתנו וצובעים את התנהגותנו כלפי עצמנו וכלפי זולתנו לאורך כל חיינו הבוגרים.

מערכת החינוך עשויה לשמש מנגנון לשעתוק של תפיסות עולם מגדריות דיכוטומיות או לחילופין זרז של שינויים חברתיים ושחרור מהשפעות ומתפיסות עולם כובלות. בידי המחנכים והמחנכות הבחירה אם לשמש שומרי סף של תפיסות עולם מגדריות מוגדרות מראש או להיות מנהיגי ומנהיגות שינוי ופריצת דרך לקידום שוויון ההזדמנויות לכל הילדים, בכלל זה שוויון מגדרי.

חינוך משחרר, הוא חינוך שמלמד ומאפשר מבט ביקורתי, תוך כדי הכלת הסיפורים המושתקים בחברה. זה חינוך המכוון ליצור שינוי תודעה.

הכשרת גננות בנושא המגדר בגיל הרך

- הפן המגדרי שזור כחוט השני בין כל תחומי החיים ומכאן שאי אפשר להפריד את השאלה המגדרית מתחומי העיסוק והלימוד. התעלמות משאלה זו, כמוה כראיית חצי תמונה בלבד.
- אשת החינוך מהווה צומת מרכזית בתהליכים החינוכיים והקהילתיים, ולכן חשוב לשים את "הזרקור" עליה כדמות המשמעותית במערכת החינוך. שקולניק וקינן (2002), מציינות כי נשות חינוך שיש להן מודעות עצמית ויפעלו על פי אמונתן הפנימית, יוכלו להשפיע על החברה כולה באמצעות הכוח שניתן בידיהן לחנך ולהשפיע על תפיסת העולם של אנשים צעירים, תכנית בנושא המגדרי תסייע לעורר מודעות זו ולהגבירה.

היבטים פסיכולוגיים וסוציולוגיים בתפיסות מגדריות בגיל הרך

אדוארדס (2000) מתארת את התפתחות רכישת הידע על תפקידי המינים אצל ילדים: ילדים צעירים בגיל שנתיים עד שלוש משתמשים במונחים "ילד" ו"ילדה" כתוויות סיווג פשוטות. בגיל ארבע לערך הילדים מתחילים לבנות את הרעיון כי "בנות" ו"דברים של בנות" מנוגדים, בדרך כלשהי, ל"בנים" ול"דברים של בנים". כבר בגילאי 4-5 מחזיקים הילדים באמונות סטריאוטיפיות - מה מתאים לבן ומה מתאים לבת. ניתן לזהות בקלות את התכתיבים החברתיים של החברה בכללה בצפייה בגן, בנות משחקות יותר בבובות, במשחקים שקטים, נראות בבגדים מסודרים יותר ובמשחקים המייצגים השארות קרוב לבית. לעומתן הבנים - מרבים לשחק במכוניות, במשחקים קולניים, לבוש מרושל ומשחקם מתאפיין במשחקים שמייצגים ריחוק והרפתקנות. נמצא, שכאשר מבוגרים צופים במשחקיהם של ילדים צעירים, הילדים מרבים לבטא התנהגות מגדרית מובהקת (כוכבי ורביב, 2007), חשוב לציין כי לא כל הילדים יפתחו התנהגויות אלו.

עיצוב מדיניות אשר מבוססת על שוויון בין המינים ואשר ראשיתה בשלבי ההתפתחות המוקדמים של הילדים והילדות, עוד בהיותם בגני הילדים, תתרום לפתיחותם של הילדים ולהגברת אמונתם ביכולותיהם המגוונות, ללא התקבעות סטריאוטיפית על כישוריהם ועל בחירותיהם.

מומלץ לעיין במאמר **גן הילדים בראיה מגדרית** מאת צילה פתאל באתר היחידה לשוויון בין המינים

תפקיד היועצת בגיל הרך בתחום המגדר

הייעוץ בגיל הרך, כשירות ייחודי, עוסק במהותו בתהליכי העצמה של נשים במערכת החינוך (מפקחות, גננות ועוד). כמי שנמצאות שם בשביל להעצים ולגדל את הדמויות המגדלות בשלבים משמעותיים בהתפתחות הילדים, אנו מחויבות להתבונן על עשייתנו כמו גם על ההתפתחות מזווית ראיה מגדרית. מכאן שיש חשיבות להתמודדות רפלקטיבית עם שאלות מרכזיות בנושאי זהות, הקשר תרבותי, חברתי וחינוכי, כמקור להעצמה וגיבוש תפיסת עולם שוויונית.

לעבודה בנושא שוויון ומגדר שני היבטים מרכזיים:

א. היבטים תוך אישיים: מודעות - מסוגלות - יישום.

ב. היבטים מגדריים-סוציולוגים: השפעת ההבניה החברתית על האישי והמקצועי.

המציאות מראה כי נשים הן אלה שמגדלות את העולם - גברים ונשים כאחד. בעבודה בחינוך בגיל הרך, הנעשית ברובה על ידי נשים, טמונה לא מעט עוצמה, ומכאן שמור לנו תפקיד משמעותי ביותר בהשפעה על המבנה החברתי ובקיומה של חברה שוויונית.

על הגננת מוטלת האחריות לשינוי הסביבה הלימודית ולמתן הזדמנויות שוות לבני שני המינים. אולם, על מנת שיתבצע תהליך של שינוי, טוענות (שחר וזך, 2000), נחוצה הכשרה בסיסית אשר תביא את הגננת למודעות לנושא. כמו-כן על הגננת לגלות התלהבות אשר תשפיע על המתרחש בגנה. כלומר, ככל שהגננת תתלהב מהנושא כך תיצור יותר הזדמנויות שוות לשני המינים ותחנך לשוויון בצורה חווייתית ומגוונת ובכך תמנע את גיבוש העמדות המיניות אצל הילדים.

מכל האמור לעייל עולה החשיבות הרבה שיש בהכשרת צוותי החינוך לגיל הרך בנושא המודעות למגדר ולדרכים בהן פרקטיקות חינוכיות מתחזקות ומשעתקות יחסי כוח חברתיים בכלל ומגדריים בפרט.

דגשים לעבודה עם הצוות החינוכי בנושאים שוויון ומגדר:

לזמן את המקום המאפשר ביותר להסתכל על עצמנו ועצמתנו כנשים.

לבחון את הקשר בין היותנו - נשים (בני אדם בכלל) לבין היותנו נשות חינוך בגיל הרך.

לאפשר פיתוח נקודת מבט רב תחומית מגדרית כבסיס לגיבוש עמדה פעילה, ביקורתית וערכית של גננות המהוות סוכנות שינוי משמעותיות ומרכזיות ברמת הפרט והמערכת.

דיון בשאלות כגון - מהי החוויה של להיות אישה? מה בין היותי אישה לבין היותי אשת חינוך?

באתר היחידה לשוויון בין המינים, משרד החינוך שפע חומרים לעיון והעמקה.

פסיכו פדגוגיה - קידום למידה משמעותית בגיל הרך

פסיכו פדגוגיה הינה תפיסה המיישמת את המודעות לרגשות המתעוררים ולעמדות המתעצבות, בתוך יחסי הגומלין בתהליכי הוראה ולמידה. (מתוך **פסיפס** - פסיכו פדגוגיה מודעות וידיעה במלאכת החינוך). זוהי תפיסה חינוכית המפתחת מודעות בקרב אנשי החינוך לגבי היבטים פסיכולוגיים ופדגוגיים בתהליכי הוראה למידה.

מחקרים מראים שהוראה ולמידה מתוך עניין, מעורבות ומוטיבציה פנימית, מעוררת סיפוק ומבטאת מימוש עצמי מכאן גם משפיעה על הרווחה הנפשית. התערבויות פסיכו פדגוגיות מותאמות בתהליך ההוראה- למידה, משפיעות על הרווחה הנפשית של הגננת וגם של הילדים. בכך שהן מחזקות את תחושת המסוגלות, המימוש העצמי, המשמעות וההישגים של הילדים ובשל כך מפחיתות התנהגויות סיכון.

תחום הלמידה המשמעותית ממשיך להיות בליבת העבודה של משרד החינוך והוא מתמקד בגיבוש התפיסה של למידה משמעותית, המקדמת תפקודי לומד המותאמים למאה ה-21:

- יצירתיות
- יכולת לעבוד בסביבה משתנה
- עבודת צוות
- אינטליגנציה רגשית

חשיבות רבה לנושא זה נודעת בעיקר כשמדובר בגיל הרך ובעיצוב חוויות מוקדמות של למידה ומסוגלות בקרב הילדים.

הלמידה של ילדים רכים מאופיינת בכך שהם לומדים בכל עת ובכל מקום, הם לומדים מתוך התנסויות מזדמנות ומכוונות, וכל חוויה תורמת לתהליך התפתחותם. במהלך הפעילות בגן, הילדים רוכשים בו זמנית כישורים אינטלקטואלים וחברתיים, ידע חדש ומיומנויות למידה. משך הריכוז של ילדים צעירים אינו ממושך, ונכונותם לפעול מותנית בעניין ובהנאה שהם מפיקים מן הפעילות שבה הם עוסקים. בגיל הרך המשחק לסוגיו מהווה כלי עיקרי ללמידה ובאמצעותו הילד מתוודע לתכנים ורוכש מיומנויות. ילדים בגיל הרך זקוקים לשהות על מנת לפתח מעורבות התמדה והעמקה במשחק.

דימויי עצמי של הילד והערכתו את כישוריו מתפתחים על רקע ההתנסויות שלו בקשר עם מבוגרים משמעותיים בסביבתו.

יועצת הגן מבקשת להעמיק את מודעות הגננות לאספקטים הרגשיים של הלמידה ולהעניק להן כלים נוספים לתמיכה רגשית בתהליך האקדמי של ההוראה - למידה בגן.

הגורמים המשפיעים על תהליך הלמידה אצל ילדים בגיל הרך

המוטיבציה של הילד להתפתח מתרחשת בתוך אינטראקציה. יחסי הגומלין בין הילד, הקשר עם הצוות החינוכי וההורים הינו תנאי הכרחי לקיומו של עקרון הלמידה כהעצמה בילדות המוקדמת .

במעבר מהבית לגן הילד יוצר קשר עם הצוות החינוכי, אלה מהווים עבור כל ילד "חוף מבטחים". הצוות החינוכי בגן הוא בעל השפעה על התפתחותו וגיבוש אישיותו של כל אחד מן הילדים ומהווה גורם מרכזי בליווי, תמיכה ותיווך של תהליכים חברתיים ולימודיים.

כשהמבוגרים בגן מגלים ערנות לצרכים שהילדים מבטאים הן במילים והן בהתנהגויות, כשקיימת רציפות ועקביות בתגובה של המבוגרים לפניות של הילדים, וכשהמבוגרים מתערבים באופן מושכל באינטראקציות בין ילדים ומתווכים לפתרון בעיות, הילדים יוזמים ופועלים באופן חופשי . מתנסים באנטראקציות חברתיות חוקרים ומתבוננים בסביבה הטבעית לשם למידה, משחק והתנסות.

ילדים רכים מפיקים את המרב מסביבתם החינוכית כאשר האינטראקציות עם הגננת כוללות שני מרכיבים עיקריים: קשר רגשי חיובי והוראה איכותית. שני מרכיבים אלו יחד תורמים להישגים הלימודיים של הילדים ולהסתגלותם הרגשית חברתית. (להעמקה מומלץ לעיין בחוברת **לקראת חינוך מיטבי בגן הילדים - הצעות לגננות על בסיס ידע מחקרי**)

<u>הגורמים העיקריים הם :</u>

- **הגננת -**

היחסים בין הגננת לילדים מושפעים מציפיות אישיות של הגננת, מתפיסות ומחוויות קודמות. התנסויות של הגננת בקשרים עם הוריה ומוריה בעבר וגם ייצוגים עכשויים של יחסים אלה, משפיעים על עמדותיה כלפי תפקידה בגן. כאשר חוויות קודמות של הגננת מעובדות, הן יקדמו את יחסיה עם ילדי הגן.

על מנת לפתח את המסוגלות של הגננת להוראה משמעותית, עליה לעבור מסע שלם של היכרות עם עצמה כאדם וכמחנכת. מסע זה בונה את הסמכות הפנימית של הגננת, את הנוכחות והמעורבות שלה ואת האומנות של "ההוראה בתוך יחסים" הנוגעת בעולמם הפנימי של התלמידים ושל עצמה כמקדמת את יחסי ההתקשרות.

בנוסף, היחסים עם הילד מושפעים מהאופן שבו הגננת מעריכה את יכולותיו של הילד,

היועצת, עוברת עם הגננת תהליך של התבוננות עצמית בחוויות קודמות שלה כלומדת ומלמדת. התבוננות זו נועדה להעלות למודעות תכנים אישיים הקשורים בבחירת המקצוע, בגיבוש זהות מקצועית, ובאיתור קשיים הנוגעים לתפקידיה בגן, ולקשרי הנרקמים עם הילדים בגן . כמו כן, היועצת מקיימת מפגשי הדרכה לצוות החינוכי כדי לדון בהשפעות של העמדות כלפי הילדים על הציפיות מהם ועל היחסים עימם. מפגשים אלה תורמים להעלאת הרגישות והמודעות להטיות בתפיסה ובהתנהגות מול הילדים.

מומלץ ליועצת להעזר בערכת פנייה לעזרה - הכ"ח להיעזר והכ"ח לעזור סדנאות לצוותים ומערכים

- **תוכן -**

הגישה הפסיכו - פדגוגית רואה בידע ההתפתחותי את אחד הבסיסים הנדרשים לבחירת תכני לימוד, תכוניות חינוכיות, התערבויות בתוך הגן ועוד. התוכן בגן הוא מכלול הנושאים, המושגים, הערכים והמיומנויות, שילדים אמורים ללמוד בגן בהנאה. בחירת התוכן מתבססת על התייחסות לשלושה היבטים: היבט התפתחותי של ילדים, היבט חברתי-אישי, היבט חברתי-תרבותי. (מתוך קווים מנחים לעשייה חינוכית בגני הילדים):

בחוברת עשייה חינוכית בגן הילדים - קוים מנחים לצוות החינוכי (עמ' 23) הוגדרו קריטריונים לבחירה של תכנים בגן, זאת על מנת שיהיו משמעותיים עבור ילדי הגן, שיצרו מעורבות הילדים, שיתאימו ליכולות הילדים, יאפשרו הענות לשונות של הילדים (תחומי עניין העדפות נטיות וסגנונות למידה), ויאפשרו לקדם את הילדים במכלול תחומי ההתפתחות. וגם ישאירו דרגות חופש ליוזמות הילדים ההורים וגורמים מזמנים.

- **סביבה -**

גן הילדים היא סביבה חינוכית המשקפת את החיים הממשיים. הסביבה החינוכית היא "מרחב המחייה" המותאם ליכולתו ההתפתחותית של הילד ומספק לו תנאים שיהא מסוגל בכוחות עצמו ובתהליך של משא ומתן, להכיר ולהבין את ההתרחשויות בסביבתו הקרובה. הסביבה האנושית, הכוללת את קבוצת ילדי הגן, וצוות הגן, והסביבה הפיסית בה מתרחשת הלמידה משפיעים על תהליכי הלמידה של ילדי הגן. הנחת היסוד היא, כי סביבה, המאפשרת לילד ליטול חלק בפעילויות מגוונות, מקדמת למידה, מספקת הנאה ומגבירה את תחושת המסוגלות והשייכות שלו.

המושג "גן ילדים" מעורר השראה - עצם הבחירה של מטאפורה לסביבה צומחת מרמזת על המקום המרכזי שלה לצמיחת הילדים והילדות בגן.

ילדים שואבים ביטחון מעולם מסודר ומאורגן, הם נהנים מן המוכר והידוע ומוכנים להתנסות בחוויות חדשות ולהתמודד עם קשיים, כאשר הסביבה שבה הם נמצאים מתפרשת בעיניהם כסביבה בטוחה.

תכנון הסביבה החינוכית בגן הוא אחד הממדים המרכזיים ליצירת אקלים גן מיטבי בגן בצד קידום אינטראקציות איכותיות בין כל המשתתפים בתהליך החינוכי וההתייחסות להיבטים רגשיים, חברתיים וערכיים במכלול העשייה בגן.

- **הילד -**

למידה משמעותית של ילדים צעירים יסודה בפיתוח ובעידוד סקרנותם הטבעית, המובילה אותם לחקור את העולם הסובב אותם ולתת פשר להתרחשויות ולאירועים בהם הם צופים. התנסויותיהם בסביבה, משחקם והאינטראקציות שלהם עם ילדים ועם המבוגרים בסביבתם מאפשרים להם לשאול שאלות, לעבד את המידע שהם רוכשים ולפתח את החשיבה - הכול מתוך יצירה והנאה מלמידה.

ילדים זקוקים לסביבה רגישה המספקת מענה הולם לצרכים שלהם על מנת שיוכלו לפתח יכולות רגשיות, חברתיות, וקוגניטיביות שיאפשרו להם ללמוד. לשם קיום למידה מיטבית חשוב שיתקיים קשר חיובי בין הגננת לבין הילד. קשר אשר יעניק לו ביטחון רגשי-חברתי, יבסס אצלו תחושת ביטחון ויעניק לו תעוזה לחקור את הסביבה וללמוד ממנה.

ילדים בגיל בגן משחקים משחק עצמאי, חוקרים את הסביבה ולומדים ממנה. בעוד הגננת תומכת קשובה להם וזמינה רגשית. ילדים זקוקים לתשומת לב לתחושת חמימות ולחיוך מהמבוגר כדי להתמלא בכוחות וכדי להמשיך ליהנות מגילויים בסביבה, ממשחק ומלמידה. לפיכך, רצויי שהגננת תהיה זמינה לילדים בפעילויות מובנות ומזדמנות.

בכל גן לומדים ילדים רבים, והם זקוקים ללמידה בדרכים ובאמצעים שונים. לכל אחד מהילדים יש קצב למידה משלו. צרכים רגשיים אחרים וידע מוקדם שהוא מביא מהבית ומהתנסויותיו השונות. הגננת מכירה את הצרכים השונים של הילדים ומתאימה את סגנון ההוראה לגיל הילדים וליכולותיהם האישיות.

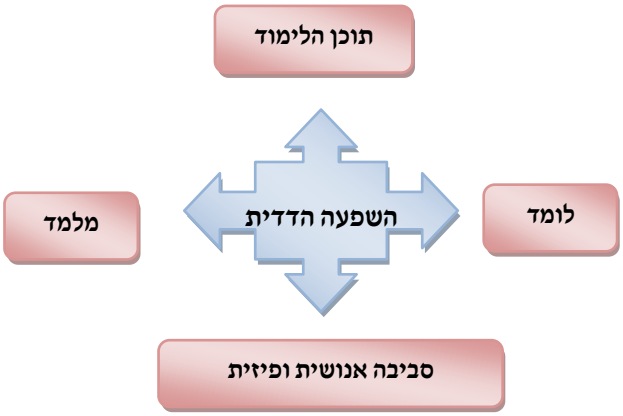

תפקיד היועצת בגיל הרך בטיפוח היבטים פסיכו פדגוגים בגן הילדים

ליועצת החינוכית בגיל הרך תפקיד חשוב בקידום עבודה פסיכו פדגוגית, בחיזוק מסוגלות הגננות ליצירת מרחבי התבוננות בתהליכים רגשיים וחברתיים שחוות הגננות וחווים התלמידים בתהליכי הוראה- למידה, בטיוב הקשר בין הגננות לתלמידים ובבניית אקלים לימודי מיטבי בגני הילדים ותרגומו לפרקטיקות המקדמות רווחה נפשית, למידה משמעותית והישגים לימודיים. תפקידי היועצת לגיל הרך לקידום היבטים פסיכו פדגוגים בגן:

- רתימה - לעורר השראה ותחושת חירות לחקור תובנות פסיכו פדגוגיות וליישמן בעבודה היומיומית, בהתבסס על תהליכי למידה מהצלחות חידוד ההבנה ויצירת המשגה ברורה באשר לפסיכו פדגוגיה והשפעתה על תהליכי הוראה למידה בגן.

- העמקת הידע בנושא פסיכו פדגוגיה בהוראה בגן. ברור עמדות, ברור הבנות, ברור ערכים, הגדרת חזון פנימי. ביסוס הבנה אובייקטיבית של המושג פסיכו פדגוגיה והעמקת הבנה אישית - רגשית של המושג, בהתבסס על תהליכים רפלקטיביים.
- זיהוי כלים וסגנונות פסיכו פדגוגיים יעילים הקיימים ברשות צוות הגן ושכלולם ובנוסף, פיתוח כלים פסיכו פדגוגיים חדשים.
- עידוד הגננות לזהות היבטים רגשיים אשר משפיעים על סגנון הלמידה או על הפניות ללמידה בקרב הילדים.
- להעניק לגננות כלים לניהול שיח רגשי ומודע עם ילדי הגן אודות הלמידה וההתנסות.
- לעודד את הגננות לזהות היבטים רגשיים אשר משפיעים עליהן בהוראה ובחינוך ולעודד אותן לפעול מתוך חיבור ומודעות אותנטית להיבטים אלה.
- להעניק לגננות כלים חינוכיים לעבודה עם הילדים על מודעות רגשית בלמידה.
- להעניק לגננות כלים לעבוד עם הילדים על זיהוי חוזקות ופיתוחן.

מרחבי העבודה של עבודת היועצת בהטמעת התפיסה מתקיימת

- **בקרב מפקחות** - העלאת המודעות של המפקחות לתרומה שיש להן בהובלת תהליכים פסיכו פדגוגיים ובבניית תחושת המסוגלות, הערך העצמי, האוטונומיה בקרב הגננות והילדים.

- **בקרב גננות** - היועצת כמומחית בהנחיה, בניתוח תהליכים רפלקטיביים, בהגברת המודעות העצמית יכולה להוביל מפגשי גננות המקדמים הוראה מודעת

- **הדרכה אישית לגננות** - עבודה אישית עם גננות להעלאת המודעות להיבטים הרגשיים בתהליכי הוראה למידה ובמקביל לחזק את תחושת המסוגלות שלהן בקידום מוטיבציה, מסוגלות והישגים בקרב הילדים.

- שותפות עם המדריכה הפדגוגית- בבנית שפה פסיכופדגוגית בגן הילדים.

להרחבת הידע - חמשת ההיבטים הרגשיים בתהליכי הוראה-למידה המשמשים כאבני בסיס בפסיכו פדגוגיה

<u>א. יחסים</u>

תהליך הלמידה מעורר רגשות הקשורים להקשר בו הוא מתקיים - מערכות יחסים בין לומד למלמד, בין הלומד ללומדים אחרים, האקלים בו מתרחשת הלמידה- והוא מושפע מעמדות ותפיסות של הפרט על למידה ועל המסוגלות שלו כלומד או כמלמד ומתפיסתו את המקצוע או את הנושא הספציפי אותו הוא לומד ומהסביבה האנושית והפיזית.

תפקידנו, כיועצות גיל רך, להסב את תשומת הלב לרגשות המתעוררים בתהליכי הוראה-למידה ולברר את התפיסות והעמדות של המורה והתלמיד, הפועלות לקידום או לעיכוב תהליכי הוראה-למידה. יחסים שמתקיימים על בסיס דאגה טבעית, אהבה, חמלה, נדיבות ותשומת לב, נוגעת במישרין גם בתהליכי ההוראה-למידה. אנשי חינוך אכפתיים יתחייבו ליחסי דאגה המושתתים על ראיית צרכי האחר ועמידה לרשותו. הם יגלו אחריות להתפתחות תלמידיהם כבני אדם שלמים: ינהלו איתם דיאלוג, יהיו קשובים לרגשותיהם, לצרכיהם, לתחומי העניין שלהם, למקורות המוטיבציה, לסגנונות הלמידה שלהם ועוד, כל זאת תוך הוקרת השונות הבין אישית כערך, וההבנה שמדובר במשימה מורכבת של מתן מענה לשונות, בתהליך למידה המתרחש בהקשר חברתי/קבוצתי. ליועצת הגיל הרך תפקיד מרכזי בקידום אקלים מיטבי, יחסי קרבה ואכפתיות בתהליכי הוראה בגן הילדים.

<u>ב. מסוגלות</u>

מסוגלות עצמית מתייחסת לאמונתו של אדם (תלמיד/איש חינוך) ביכולתו להתמודד עם אתגר או לבצע משימה, ילדים מפתחים מסוגלות עצמית מתוך הסקת מסקנות מביצועים שלהם עצמם, ביצועים של אנשים הדומים להם, עידוד ושכנוע שהם מקבלים מאנשים אחרים ומתוך תגובותיהם הפיזיולוגיות. העובדה כי תחושת המסוגלות מושפעת במידה רבה מאינטראקציה עם הסביבה (מטלות, ביצועים, צפייה במודלים הדומים לנו, קבלת משוב ועידוד מאנשים בסביבתנו), מדגישה את תפקידה של הגננת בהעצמת תחושת המסוגלות של התלמיד. ובמקביל, מדגישה את תפקיד היועצת בהדגשת מסוגלותה של הגננת. ליועצת ידע וכלים לפיתוח מסוגלות.

ליועצות הגיל הרך יש תפקיד בקידום תחושת המסוגלות של הגננות קיים קשר בין מסוגלות גננות למסוגלות הילדים.

גננות שמרגישות מסוגלות:

- יוצרות אקלים של אמון וקבלה

- קשובות לצרכי הילדים
- מוכנות להתמודד עם ילדים שקשה להם
- מציבות לעצמן ולילדים מטרות מאתגרות
- מאמינות ביכולת הילד להתקדם
- משתמשות בדרכי הוראה שיתופית
- אוהבות ללמד
- פתוחות לחידושים

ג. מוטיבציה ואוטונומיה

מוטיבציה - מוטיבציה מוגדרת כרצון להשקיע זמן ומאמץ בפעילות מסוימת, גם כשהדבר כרוך בקשיים, במחירים גבוהים ובאי הצלחות. ניתן להבחין בשני מדדים מרכזיים של מוטיבציה: האחד קשור לעוצמה, כלומר למידת הרצון להשקיע בפעילות מסוימת והשני קשור לתחושת האוטונומיה, כלומר האם הרצון להשקיע נובע ממוטיבציה פנימית (כגון - בחירה ומשמעות) או מבוסס על מוטיבציה חיצונית (כגון כפייה או רצייה). אנחנו מבחינים בין שלושה סוגי מוטיבציה שעוזרים לאיש החינוך בהנעת הלומד:

הנעה חיצונית - למידה כדי לזכות באהבה (ריצוי), כדי להימנע מעונש (תגמול חיצוני), או כדי לכסות על חסכים.

הנעה פנימית הכרתית - למידה מתוך הכרה בחשיבות הלמידה (ולא משום ההנאה ממנה).

הנעה פנימית רגשית - למידה מתוך הנאה וגילוי עניין בחומר הנלמד (אוהב את המקצוע, ולכן לומד), או מתוך תחושת אתגר.

המוטיבציה של ילדי הגן הנה חלק מהשלב ההתפתחותי שלהם שכולל את הסקרנות הרבה מתוך רצון עז ללמוד על עולמנו. המוטיבציה הטבעית הזו גוברת בתוך קשר מיטבי עם המלמד, בתוך הסביבה הבטוחה בה מתרחשת הלמידה, ומתאפשרת כאשר יש לילדי הגן עצמאות ואוטונומיה מספקת, כמו גם כאשר יש להם מטרות ראויות מבחינתם, משוב מכבד, הכרה ואישור מאחרים. ליועצת בגיל הרך יש את היכולות לעורר בקרב הגננות את המודעות לסוגי המוטיבציה ולדרכים שהם ניתן לעורר ולהגביר את סקרנותם של הילדים ללמידה בתחומי דעת שונים

אוטונומיה- בבסיס התנהגות האדם עומדים שלושה צרכים בסיסיים מולדים: הצורך באוטונומיה, הצורך בתחושת יכולת והצורך בקשר ובשייכות. הצורך באוטונומיה הוא צורך האדם להרגיש שהתנהגותו אינה כפויה עליו, אלא נובעת ממנו ומבטאת את נטיותיו ואת צרכיו האותנטיים. הצורך בתחושת יכולת הוא צורך האדם להרגיש שהוא בעל מסוגלות להשיג יעדים מבוקשים. הצורך בקשר ובשייכות הוא צורך האדם לאהוב אנשים אחרים ולהיות נאהב והצורך להיות חלק מקהילה. לפי תיאוריית ההכוונה העצמית, סיפוק הצרכים הללו יביא את האדם למעורבות עמוקה ואיכותית בפעילויות בהן יעסוק, בעוד שדיכויים או מניעת סיפוקם יפגום באיכות המוטיבציה, ולעתים גם יפחית מעצמתה.

משמעות מתן אוטונומיה לילדי הגן הינה:

- היעדר כפיה
- מתן בחירה
- הבהרת רלוונטיות (ערך, תועלת)
- עידוד ביטוי ביקורתי
- שיתוף הילדים בעיצוב והתנהלות הגן

גננות התומכות במתן אוטונומיה מעוררות בילדי הגן יותר מוטיבציה פנימית, סקרנות ורצון באתגר. ליועצת יש את המודעות והכלים לקידום הוראה ולמידה מבוססות אוטונומיה.

ד. התמודדות עם אתגרים בלמידה -

מחקרים בארץ ובעולם מצביעים על קיומו של רצף התפתחות, המבוסס על תחושת בטחון שרוכש הילד באמצעות קשרים רגשיים חברתיים ראשוניים בחייו. קשרים אלה הם בעלי השפעה על כישוריו הקוגנטיבים ועל סיכוייו להגיע להישגים לימודיים.

ילדים בגיל הרך זקוקים ללמידה בעזרת מבוגר המהווה דמות משמעותית ודמות להתקשרות, שיתווך בינם לבין הסביבה, ויארגן אותה כך שתתאים לתחומי ההתעניינות שלהם ולרמת יכולותיהם.

הגננת מתמודדת עם אתגרים רבים כדי להתאים את "תכניתה" החינוכית לילד - ליכולותיו, לרמת פעילותו, למצב ערנותו, לטווח הקשב שלו ולמשתנים נוספים שהיא לומדת עליהם מתוך התנהגות הילד במהלך האינטראקציה עמו. התאמה זו מתאפשרת בעקבות היכרות מקיפה וארוכה עם הילד. איכות התיווך מתבטאת במידת ההתאמה המושגת באינטראקציה בין המבוגר המתווך לבין הילד המתווך.

למידה משמעותית היא למידה המקדמת את ההתפתחות של הילד בכל תחומי החיים ולא רק בתחום הקוגניטיבי, זוהי למידה שמתחברת לעצמי השלם של התלמיד.

היועצת מכוונת את צוות החינוכי להתאים את דרכי הפעולה המתקיימים בגן דרכי הלמידה של ילדים.

ה. משוב והערכה-

תהליכי הערכה ומשוב הם חלק אינטגרלי במערכת החינוך ומהווים נדבך מרכזי בהתפתחות הלמידה. ביצוע הערכה בגן נועד לאתר ילדים בסיכון, ילדים מתקשים ומצטיינים לשם וקידום הילד בתחומים השונים. ומתן ייעוץ להורים. איתור מוקדם מאפשר לגננות ולהורים להתאים את ההתערבויות ליכולות של הילד לצרכיו ולהביא לשיפור ושינויי בהיבטים שונים של ההתפתחות שלו.

על פי התכנית הלאומית ללמידה משמעותית - מבחנים פנימיים כחלק מההערכה על פני הרצף החינוכי **הוראות חוזר מנכ"ל תשע"ו /1(א)** , "בגן הילדים לא ייערכו מבחנים כלל, בין אם פרטניים ובין אם קבוצתיים, והילדים לא ידורגו באמצעות ציונים. בגן נעשה שימוש בכלי הערכה חלופיים לשם מעקב ולשם איתור מוקדם של קשיים המצריכים טיפול או הוראה ממוקדת."

בגן הילדים תהליכי הערכה נעשים בדרך של היכרות מעמיקה ושיטתית של הגננת שהיא דמות מוכרת וקרובה עם הילדים בסביבתם הטבעית. הגננת נפגשת עם הילדים מידי יום במצבים שונים, היא חשופה לצרכים שלהם, להתנהגותם, ליכולות שלהם ולשינויים החלים בכל אלה לאורך השנה. **מטרת ההערכה** היא להכיר כל ילד היכרות מעמיקה, לזהות את צרכיו ההתפתחותיים, את העדפותיו, את נטיותיו, את יכולותיו ואת קשייו. היכרות מעמיקה זו תשמש בסיס לבניית תכנית עבודה מותאמת לצרכיו של כל פרט. מעקב לאורך כל השנה יאפשר בקרה על התקדמות הילד ויוביל לקבלת החלטות לגבי המשך תכנית העבודה או לגבי עריכת שינויים בתכנית כאשר הם נדרשים. זיהויי יכולות בולטות של ילדים, זיהויי קשיים וגורמי סיכון, בניית תכנית עבודה שתאפשר התנסויות חווייתיות ללמידה והתפתחות, אינטראקציות חברתיות מיטביות, בניית דימוי עצמי חיובי וקידום תחושת מסוגלות לכלל הילדים, ומעקב אחר התקדמותם.

הערכה בגיל הרך כוללת היבטים נוספים כמו: הבנה של הקונטקסט המשפחתי של הילד, שפה ותרבות ההורים, קבלת מידע מהם על הילד בהתנהלותו בסביבה המשפחתית. הבנת ציפיות ההורים מילדם ממקמת את התנהגות הילד בהקשר משמעותי ומונעת מתן המלצות מוטעות (NAEYC, 2005)

כלי הערכה בגן הילדים:

כלי תצפית: באגף לחינוך קדם-יסודי פותח כלי תצפית לגננת ולצוות הגן בשם **"מבטים - מסתכלים בסביבה טבעית על ילדים בגן"** (משרד החינוך, מהדורה חדשה תשע"ו 2016).

תוצרי עבודה והתנסויות של ילדים: התבוננות בתוצרי משחק, תנועה, יצירה, אוריינות וריישום גרפי ובתוצרי פעילויות המערבות תהליכי חקר והבנה חשבונית.

איסוף מידע מהורי הילדים: ההורים, כשותפים מרכזיים לעבודה החינוכית, יכולים להעביר לגננת במפגש פרטני מידע על תפקודם במסגרת הבית, על מצבי חיים בעלי השפעה על התנהגויותיהם וכל מידע נוסף הנראה להם בעל חשיבות.

לתהליכי הערכה ומשוב המועברים באופן המקדם את הלמידה ערך משמעותי עבור הלומד המלמד ומערכת היחסים ביניהם.

מצבי משבר וסיכון של פרט וארגון

התמודדות עם ימים עתירי רגש בגן הילדים (מצבי לחץ וחרום)

גן הילדים הוא אחד ממעגלי החיים המשמעותיים בחיי הילד. ההתרחשויות בו הן תוצר של דיאלוג מתמיד בין מה שהסביבה החינוכית בגן מזמנת לילדים ובין אירועים המתרחשים במשפחה ובקהילה.

חיי הגן רצופים שגרה מחד גיסא ומאידך גיסא ישנם ימים בהם השגרה מופרת על ידי **אירוע שיוצר אצל הילדים עוררות רגשית מוגברת**. זה יכול להיות אירוע כמו יום הולדת, טקס מיוחד בגן, יציאה להצגה, אירוע משפחתי כמו לידת תינוק וכד'. זאת ועוד, במהלך השנים הראשונות של התפתחות הילד הוא חווה משברים מסוגים שונים: **משברים התפתחותיים הצפויים לכל הילדים כגון:** תהליכי גמילה, מעבר ממסגרת הבית למסגרת חינוכית חוץ-ביתית, הסתגלות לשינויים וכדומה. אולם לעיתים, כבר בתקופת חייו הראשונה, נאלץ הילד להתמודד עם **אירוע טראומתי** כמו: מחלה של אחת מן הדמויות המשמעותיות בחייו, מוות במשפחה או בסביבה הקרובה, ריב בין הוריו, גירושין, חשיפה לסכנה קיומית הקשורה באירוע כגון תאונה, פיגוע מחבלים, מצב מלחמה, איומי טרור מתמשכים, אסון טבע וכדומה.

כמו המבוגרים, כך גם ילדים: חווים עצב, בלבול, אובדן ביטחון, פחד וחוסר אונים בתקופות של משבר. אולם בשונה מן המבוגרים או מילדים בוגרים יותר, ילדים בגיל הרך מתקשים לבטא את מצוקותיהם באופן מילולי, לא תמיד הם יודעים לפענח את הסיטואציות שאליהן נקלעו ולרוב חסר להם ניסיון החיים המאפשר קבלת החלטות ונקיטת פעולות העוזרות להיחלץ מן המצוקה.

לגננת תפקיד מכריע בחיזוק הביטחון והמוגנות של ילדי הגן בחיי היומיום ובמצבי לחץ מצוקה ומשבר. מצבים בהם השגרה מופרת דורשים הערכות מותאמת בגן. בנוסף לכך, המבנה הארגוני של הגן עלול להחריף את תחושת הבדידות של הגננת. היות ונדרשת התנהלות ייחודיתהמותאמת למאפיינים הייחודיים של גן הילדים, מטבע הדברים, ניהול האירוע מוטל רובו ככולו על הגננת ועל צוות הגן.

מה מאפיין ימים עתירי רגש בהם מופרת השגרה בגן?

- נדרשת הסתגלות והתארגנות לקראת משימה או חוויית חיים חדשה ובלתי מוכרת. זה מחייב גיוס כוחות ואנרגיה של כל תחומי ההתפתחות (קוגניטיבי, רגשי חברתי, שפתי).
- קיימת אי וודאות במאפיינים של חוויית החיים החדשה, עלייה בחרדה וערעור תחושת המוגנות והביטחון הבסיסי.

מצבי חיים אלה, מטבעם מערערים את שיגרת החיים, ומציבים אתגרים חינוכיים ותפקודיים למערכת, בכל הרמות.

מאפיינים של ילדים בגיל הרך במצבי לחץ

היכרות עם המאפיינים הייחודיים לגיל הרך היא תנאי בסיסי לתכנון גישה חינוכית יעילה, שתענה על הצרכים המהותיים של ילדים צעירים בעת התמודדות עם מצבי לחץ. ילדים צעירים חווים עצב, בלבול, אובדן ביטחון, פחד וחוסר אונים.

- ילדים צעירים מתקשים לבטא את מצוקותיהם באופן מילולי. חשוב לפענח את הסיטואציות שאליהן נקלעו שכן חסר להם ניסיון החיים המאפשר קבלת החלטות ונקיטת פעולות העוזרות להיחלץ מהמצוקה.
- ילדים במצבי לחץ מגיבים בתגובות שאינן אחידות באופיין, משכן ובעוצמתן. תגובותיהם יכולות להופיע בסמוך להתרחשות או בשלבים מאוחרים יותר.
- ילדים צעירים החווים מצבי לחץ תלויים רגשית באופן מלא במבוגרים, מהם הם לומדים כיצד לפענח את מציאות חייהם ואלו כוחות נדרשים מהם להתמודדויות השונות. במקביל, הם מושפעים ממצבי הרוח של המבוגרים וחשים מתח או אי - שקט באווירה הביתית, גם כאשר לא נאמר להם דבר וגם כאשר השגרה נמשכת כביכול
- ילדים צעירים מגיבים ללחץ באופן שונה ממבוגרים. הם מושפעים מאוד מתגובות הסביבה הקרובה להם וחווים את הלחץ דרך חווית לחץ של המבוגר. בזמן חשיפה ללחץ הילד מרגיש איום וחרדה ואז הוא עלול להגיב בסימפטומים גופניים ונפשיים. אם הילד קולט שהמבוגרים סביבו עסוקים, מוטרדים ומבוהלים בעצמם, ולכן אינם פנויים למלא את צרכיו כמו בשגרה - תחושת הביטחון והמוגנות שלו עלולה להיפגע.
- ילדים צעירים נוטים לחתור לאמת חד משמעית, תופסים מצבים במונחים של "טוב או רע", "שחרור או לבן", "צודק או טועה", זאת כדי לשמר מצב רגשי מאוזן שיאפשר הסתגלות והתמודדות. בגיל הרך ילדים פועלים מנקודת מוצא אגוצנטרית ומתקשים להבין את נקודת הראות של האחר.
- לילדים צעירים יש פחות ניסיון בעמידה בלחצים ופחות הבנה ביחס לדברים המתרחשים סביבם. כשהם אינם מבינים בדיוק מה קורה וקולטים את המתח של המבוגרים, הם יכולים לדמיין דברים קיצוניים ואף חמורים מאלה שבאמת קרו במציאות. בגיל שבו קיימים פחדים בכל מקרה, הדמיון מגביר את תחושת הסכנה. אם המבוגרים אינם מאפשרים לבטא את הפחדים, רמת החרדה עולה עוד יותר והיא עלולה לפגוע בתפקוד הרגיל של הילדים.
- החשיפה לכלי התקשורת ולשיחות בין מבוגרים בסביבתם הקרובה מעמידה ילדים צעירים במצב שבו הם קולטים מידע באופן חלקי ומקוטע. הם נוטים לארגן מידע זה באופן סובייקטיבי, להשלים את "הסיפור" בעזרת דמיון, אסוציאציות ולעתים מתרחקים מהעובדות ומעבדים מידע זה באופן מסולף.
- מצבים שיש בהם עמימות, אי וודאות, נקודות מבט שונות ומחלוקות יכולים לערער אצל הילדים את האיזון הפנימי, ועקב כך עלולים להופיע ביטויי חרדה, כגון: הסתגרות, הימנעות, בכי, תוקפנות, התפרצויות זעם, סרבנות וכו'.

- הקשיים, שבהם ילדים נתקלים באופן הפירוש והפענוח של המידע שאליו הם חשופים, נובעים מהשלב ההתפתחותי שבו הם נמצאים. אצל חלק מהילדים בגיל הרך החשיבה היא קונקרטית בעיקרה, והם מתקשים לפענח מושגים מופשטים כגון: "זכויות", "הסכם", "חוזה", "הדדיות" "אוטונומיה" וכו'.
- רכישת מושגי הזמן נמצאת עדיין בשלבי התהוות. ילדים צעירים מתקשים להבין תהליכים ארוכי טווח או כאלה המתרחשים בהדרגה. הם עסוקים בעיקר במה שמתרחש "כאן ועכשיו".
- הבנת הקשר בין סיבה ותוצאה נמצאת אף היא בשלבי רכישה שונים, ולכן ילדים מתקשים לעתים להבחין בצורה ברורה בסיבות שגרמו לאירוע מסוים להתרחש ומתקשים להבין תוצאות צפויות במצבים שונים.
- השיפוט המוסרי של ילדים צעירים מתבסס בעיקר על תוצאות של מעשים וקיים קושי בהבנת הכוונה שהובילה למעשה מסוים. הערכת התנהגות כהוגנת, צודקת או נכונה תתבסס עקב כך על תוצרים ועל תוצאות קונקרטיות.
- ילדים צעירים נוטים להזדהות ולהעריץ דעות, אמירות ועמדות של דמויות משמעותיות בחייהם, בעיקר של ההורים. חלקם מתקשים להתמודד עם ערעור או עם ביקורת על עמדות אלה.
- ילדים צעירים הם בעלי יכולת הישרדות טובה גם במצבים קשים. החוסן הנפשי שלהם מאפשר להם להשיג הישגים בכל תחומי החיים גם לאחר משברים .

היערכות גני הילדים בעקבות המלחמה הכנה לפתיחת שנת הלימודים אוגוסט - 2006

המבוגרים ותפקידם במתן תמיכה וסיוע לילדים.

הגננת היא דמות משמעותית ומשפיעה בחיי הילדים. הם רואים בה מקור להזדהות, לתמיכה ולתחושה של ביטחון אישי. הגננת מהווה גורם חינוכי מרכזי ובאחריותה להתמודד עם מגוון רב של מצבים מורכבים. לגננת תפקיד מכריע בחיזוק הביטחון והמוגנות של הילדים בחיי היום יום וגם במצבי לחץ מצוקה ומשבר.

מודעות הצוותים החינוכיים בגני הילדים לצורך בליווי ילדים צעירים בתקופה של מתח ביטחוני, של איומי טרור, של חרדה ושכול תעזור להם להתמודד עם תקופות קשות בחייהם.

הגננת עומדת בתקופה זו מול **שאלות אקטואליות נוקבות**, עליה לתכנן מהלכים בתקשורת עם ילדי הגן במצבים החורגים מן השגרה, היא נאלצת להתמודד עם חרדות **ואיתותי מצוקה של ילדים** ומתלבטת לא פעם באשר לדרכי התערבות הנכונות במצבים מורכבים ומסובכים. לגננת תפקיד מרכזי בחיזוק ביטחונם של ילדים, במתן מענה לצרכיהם המשתנים, בסיוע לגיבוש תפיסת עולם אופטימית, בהכוונת ילדים להתמודדות עם אתגרים וביצירת תנאים להתפתחותם התקינה.

לעיתים יש שנוטים לחוש חמלה על הילדים על שנגזרה עליהם התמודדות קשה ותחושה זו מתחברת לעצבות ודאגה להתפתחות הילדים בעתיד. חשוב ביותר שהמבוגרים בסביבת הילד יאמינו ביכולתם לעזור לילד ולהפיח בו תקווה ואמונה שהעתיד צופן בחובו תיקון.

תנאים הכרחיים לתפקוד תקין במצב זה, הם עבודת צוות, שיתוף הורים ושיתוף פעולה הדוק עם גורמי ביטחון וגורמים טיפוליים ואחרים בקהילה.

הערכות ארגונית מקדימה וההכנה לקראת מצבי חיים קשים יש בהם תרומה חשובה לתפקוד יעיל ולהתמודדות מיטבית במצבי לחץ.

חוסנה של מערכת הגן מתבטאת ביכולתה להסתמך על משאביה הפנימיים להתמודדות עם מצבי חירום. זוהי יכולת שיש לבנות אותה בשעת רגיעה שכן בשיא הלחץ והטראומה, המערכת תתפקד באופן אוטומטי, בהסתמך על תרגולות ודפוסי חשיבה ופעולה מוכרים וידועים, המוכתבים על ידי המנהיגות הגנית.

תפקיד היועצת בימים עתירי רגש בגן (מצבי לחץ וחירום)

ליועצת החינוכית בגיל הרך, בשותפות עם הפסיכולוגיים החינוכיים, יש תפקיד משמעותי במתן ליווי ותמיכה מקצועיים לגננת לצוות הגן וההורים. היועצת היא חלק בלתי נפרד מהמערך המסייע ביישוב ובמחוז להבטחת שלומם הנפשי של ילדי הגן והצוות החינוכי.

היועצת בגיל הרך משלבת בעבודתה ידע התפתחותי, ידע על מצבי לחץ וחירום וידע על מערכת הגן. צירוף תשתיות אלו מבה מחד התייחסות פרואקטיבית כגון פיתוח חוסן וכישורי חיים להתמודדות עם מצבי משבר ומאידך מבטיח התייחסות ריאקטיבית בעת התרחשות אירועים המפרים את שגרת הגן.

היועצת מלווה את הגננת ואת הצוות בחשיבה ובהתארגנות לקראת מצבי לחץ ומשבר. מתוך הבנה שהערכות מקצועית וארגונית מוקדמת תסייע לגננת ולצוות הגן לתפקד ביעילות בזמן התרחשות האירוע ובהתמודדות במצב חירום.

תפיסת העולם הרואה את המחזוריות בעבודה הפרואקטיבית והריאקטיבית תאפשר התמודדות מיטבית של מערכת הגן בשגרה ובחירום.

פרקטיקות ייעוציות להתמודדות במצבי לחץ, משבר וחירום

עקרונות מרכזיים:

1. <u>עיקרון הרציפות</u>

במצב חרום נקטעת הרציפות של חיינו, מה שגורם לבלבול, חוסר התמצאות ותחושת ערעור. בתום מצב החירום נדרש הפרט ללמוד לשוב לשגרה. תפקידנו כמחנכים הוא לסייע לילדים לחזור בהדרגה ובזהירות

לשגרה, במטרה לשקם את תחושת הרצף והביטחון בין המצב שקדם לאירוע לבין המצב שלאחריו. על-מנת למנוע התפתחותן של הפרעות פוסט-טראומתיות, יש לגשר, בהקדם האפשרי, בין מה שהיה למה שהווה, כלומר: לקיים המשכיות ומבנים, שהיו קיימים ומשמעותיים בעבר, כדי שימשיכו להיות כן בהווה ובעתיד. מהמקום של השבר צריך להתחיל ולחבר כדי לאפשר צמיחה מחודשת. (עמר ואלון, 1994) מתארים את המאמץ של פרטים ומערכות לשמור על תחושת הרציפות. הם מתארים ארבעה תתי-תחומים שבהם חשוב לשמור על תחושת הרציפות: חברתי, תפקידי, קוגניטיבי והיסטורי.

- רציפות קוגניטיבית: מה שאדם יודע על העולם ועל הכללים והחוקים החלים בו. הבנת תהליכים ואירועים, הסקת מסקנות הגיוניות ויכולת ניתוח על פי שכל ישר, כמו גם שמירה על שגרת יומיום.
- רציפות התפקוד והתפקיד: התפקידים שאותם אדם ממלא במהלך חייו: ילד, הורה, בן זוג ואיש מקצוע. תפקידים הנוסכים בו תחושה של קביעות וקומפטנטיות הכוללים בין השאר גם את הפעולות והמיומנויות שהוא יודע ויכול לבצע.
- רציפות חברתית ובין-אישית: הרשתות החברתיות שאליהן אדם משתייך: משפחה, עבודה, יישוב, חברים, מפלגה ועמיתים למקצוע ולתחביבים.
- רציפות אישית היסטורית: האמונות של האדם בנוגע לעצמו, למשפחתו, לקהילתו ולעמו.: הערכים, העמדות, הדימוי העצמי ("מי אני") הרגישויות, הכישרונות, הבריאות הגופנית,

התחושות ותפיסתו את המזג שלו (שמח או עצוב, אופטימי או פסימי); כמו כן המידה שהוא חש את עצמו כמחולל של דברים או כמגיב עליהם ונגרר על ידם.

תפיסות אלו הן לרוב עקביות לאורך שנים ומאששות את תחושת הפרט, כמו גם את תחושת המשפחה או הקהילה, כי יש סדר ורצף וכי הם מסוגלים לנבא את מחר.

2. עקרון הקמ"צ: (קרבה, מידיות, ציפייה)

המבוגר ייתן מענה לצרכי הילד את תוך הקפדה על 3 ממדים:

- קרבה- פיזית- שהייה בסביבה מוכרת וטבעית.
- מידיות - סמוך ככל האפשר לאירוע, בהתאם למצבם של הילדים.
- ציפייה - העברת מסר של ציפייה לחזרה לשגרה ולהחלמה בהתחשב במצב ובקצב האישי.

3. עקרון "מעגלי הפגיעות"

מידת הסיכון לפגיעות הרגשית וההסתגלותית של הילד מושפעת מ"הקירבה" שלו לאירוע החירום. הקירבה יכולה להיות קירבה פיזית ממשית, אך היא עשויה להיות גם קירבה פסיכולוגית.

4. מיפוי "מעגלי הפגיעות":

1. נפגעים מפגיעה וחשיפה ישירה, ילדים שנפגעו בעצמם, או שבני משפחתם הגרעינית נפגעו באירוע חירום.
2. נפגעים בחשיפה ישירה, ילדים שאנשים הקרובים להם נפגעו כמו: קרובי משפחה, חברים קרובים וכד'.
3. נפגעים בחשיפה בדרגה גבוהה, ילדים שאינם נפגעים ישירים ואשר גם קרוביהם לא נפגעו, אך הם בעלי מעורבות גבוהה באירוע: עדי ראייה, או כאלה שכמעט נפגעו ואף ילדים שהיו חשופים באופן מוגזם למראות קשים בשידורי טלוויזיה.
4. מעורבים בעקיפין, ילדים שעברו טראומה קודמת ואשר האירוע הנוכחי עלול להזכיר להם את טראומת העבר ולעורר את מצוקתם מחדש.
5. מעורבים מתוך היכרות עם הנפגעים, ילדים שמכירים את הנפגעים, אך הם אינם קרובים להם.
6. כלל ילדי הגן, המעורבים מתוך מגע עקיף עם האירוע, ילדים ששמעו על האירוע או נחשפו לו באמצעות שידורי טלוויזיה.

אירוע חירום עלול להיות טראומטי לילדים מכל מעגלי הפגיעות, וחלקם עלולים לפתח תגובות של מצוקה. כל המעגלים המתוארים מוגדרים כ"מעגלי פגיעות". כל מעגל דורש התערבות מסוימת. מיפוי הילדים במעגלי הפגיעות השונים יאפשר לגננת, בסיוע גורמים מקצועיים מלווים, לתכנן התייחסות דיפרנציאלית ולהתאים את ההתערבות לילדים מכל מעגלי הפגיעות.

רמות מניעה והתערבות

התערבות יעילה מתרחשת בשלוש רמות של מניעה:

- **רמת מניעה ראשונית**: מתייחסת לפעילות ההכנה של צוות הגן והמבקרים בו. מתבצעת באמצעות פעולות מערכתיות,חברתיות ובין- אישיות, כגון: בחינת המערך הארגוני בגן,בחינת משאבי צוות הגן, מתן הדרכה לגננת, לצוות ההורים ועוד.
- **ברמת המניעה השניונית**, עם התרחשות משבר, חשוב לחפש לזהות מקרים של קשיי הסתגלות ותגובות קיצוניות, ולהתערב באופן שימנע החרפתן של בעיות רגשיות והתנהגותיות.
- **ברמתה מניעה השלישונית** מתבצעת לאחר שמצב המשבר האקוטי חלף, ומטרתה להפחית את השפעת המשקעים שנותרו בעקבות המשבר לאורך זמן.

מודלים העוסקים בהתמודדות עם מצבי לחץ מדגישים את הכורח להיערך מראש, לפני שקורה אסון (קלינגמן, 2000). מפקחות, מדריכות, יועצות ופסיכולוגים, בשיתוף נציגים של פיקוד העורף והעיריות, נדרשים לעודד, לדרבן ולהדריך את הגננות להיערכות לשעת חירום.

התערבות היועצת במצבי חירום בגן על ציר הזמן

1. היערכות לשעת חירום, לפני האירוע.
2. דרכי פעולה מומלצות בשעת החירום, בשעת הפגיעה.
3. דרכי פעולה מומלצות מיד אחרי הפגיעה עם מעגלים שונים של נפגעים.
4. דרכי פעולה אחרי האירוע לצורך עידוד של החלמה ומניעת נסיגה בהסתגלות.

לפני האירוע (1)	במהלך האירוע (2)	לאחר האירוע (3,4)
1. מטמיעה תכניות התפתחותיות הבונות חוסן ומקדמות כישורי חיים. 2. שותפה בהנחיית השתלמויות לגננות - חותרת לפיתוח מקצועי של הגננת להתמודדות בעת חירום. 3. מרעננת עקרונות ונהלים להתמודדות במצבי חרום התערבות מניעתית לצוותים. 4. משתתפת בתרגילי הכנת הצחג"ר 5. שותפה בצוותי חירום עירוניים לשם ביסוס דרכי עבודה, תיאום בין הגורמים השונים.	1. שומרת על קשר רציף עם הפיקוח על הגנים, הייעוץ, רכזת הייעוץ מדריכה מחוזית מדריכת החירום לשם היוועצות, עדכונים, הכוונה לסיוע נדרש . 2. בתיאום עם מנהל שפ"ח כניסה לגן או הצטרפות לצוות סיוע גיל רך 3. שומרת על קשר מלווה ותומך עם הגננות. 4. מעבירה "חומרי תמך והכוון" למפקחות, גננות והורים בתיאום. 5. שותפה ליוזמות יישוביות. 6. מסייעת באיתור ילדים המגלים קושי והפנייתם למרכזי התמיכה.	1. מדריכה את הצוות לחזרה לשגרה בדוגמת "היום שאחרי...". 2. מיקוד בילדים המגלים אותות מצוקה. 3. מאתרת ומלווה גננות ונשות צוות המגלות סימני מצוקה. 4. ליווי ייעוצי להורים, בתיאום.

\

היערכות ארגונית והערכות בישוב-צל"ח

יצירת חוסן במודל צל"ח - צוות לשעת חירום, מסתמך על הנחת היסוד שעיקר משאבי הניהול של מצב החירום קיימים בידי בעלי התפקידים ברשות המקומית, מערכת החינוך ומנהלת הגן.. (היערכות לצל"ח גן מצורפת). בראייה מערכתית, הצל"ח הוא בסיס המכין את המערכת הגנית למצבי חירום. בגן הילדים הגננת והסייעת מהוות את הצוות לשעת החרום בגן. ואחראיות לניהול האירוע ולהחזרת הגן לתפקוד לאחר האירוע.

- צוות גן לשעת חירום (צל"ח גן) - תארגנו את זה ברור... מורחב לא מורחב?

  צוות הגן המורחב הוא צוות שישתף פעולה בשעת חירום.

  בראש הצוות תעמוד הגננת- מנהלת הגן. מאנשי הצוות הם: סייעת הגן, גננת משלימה, סייעת משלימה, גננת שילוב וכן, הורים כוננים ותלמידי "בית ספר תיכון מאמץ".

- צוות גן מורחב (צל"ח מורחב)

  צוות גן מורחב לשעת חירום הוא צוות שעליו מוטלת האחריות הארגונית, הניהולית והטיפולית, לתת מענה למערכת הגן: לילדים, להורים ולצוות החינוכי.

  הצוות כולל: פסיכולוג מהשפ"ח (שירות פסיכולוגי חינוכי) בישוב, יועצת חינוכית , נציג הרשות המקומית האחראי על גני הילדים ומפקחת הגן.

- צוות חירום יישובי

  בכל יישוב קיים צוות חירום הכולל את כל הגורמים האחראים על נושא הביטחון. צוות זה נותן מענה לכל מוסדות החינוך ביישוב, ויש בו ייצוג של בעלי תפקידים האחראים על גני הילדים. אנשי הצוות הם: קב"ט יישובי, מנהל מחלקת החינוך ברשות , מפקחת הגנים, נציג שירותי בריאות, נציג שירותי רווחה, נציג ועדת מל"ח (משק לשעת חירום), נציג ועדת פס"ח (פינוי, סעד, חללים) וגורמים נוספים רלוונטיים ביישוב.

חומרים לשעת חירום העומדים לרשות הגננת והיועצת

- בתוכנית **"מעגל הקסם" - תוכנית לגדילה אישית רגשית וחברתית** מוצעת פעילות לילדי גן המכוונת לשיח רגשי בעקבות התמודדות עם מצבי לחץ או חירום בגן הילדים.
- "מעגל הקסם" - במצב חרום. **סדנה לצוותי חינוך - בעקבות צוק איתן**
- **איתותי מצוקה של ילדים במצבי לחץ-** מאמר העוסק בהתנהגויות של ילדים בגן והמלצות לצוות החינוכי.
- **אקטואליה נכנסת לגן**, לוחמה בדרום, מה יודעים ילדי הגן שאינם באזור המלחמה ומה לספר להם?
- **ארגז גננת- פירוט תכולת ארגז שיסייע במקלט או בעת שהות ממושכת בגן**
- **התמודדות עם מצבי לחץ בעתות חירום בגן הילדים, ערכה לגננת ולצוות הגן**. בערכה עקרונות להתערבות במצבי חירום: התערבות בגן בטווח המידי והתערבות לאורך זמן במצב חירום.
- **לחיות בדו קיום בעולם של מחלוקת** במאמר שאלות המעסיקות מחנכים לילדים בגיל הרך במצבי לחץ וחירום, מאפיינים התפתחותיים של הגיל הרך, מקומו של הגן ותפקידה של הגננת בחיי הילדים, האם אקטואליה היא נושא בגן? חשיבות תרבות הדיון בגן ומקומם המרכזי של ההורים.
- **אבא במילואים", מאמר אחד מתוך מדריך לגננת ולצוות הגן שנקרא "גם וגם בגן".** המאמר עוסק בהתכוננות ליציאה למילואים, הפרידה, תקופת היעדרות האב מן הבית, חזרה לשגרה.

- **משא הטראומה- התמודדות מתמשכת עם נפגעי משבר וטראומה בין כותלי בית הספר.**
- נוכחות חיה - מערך הסיוע הטיפולי במחנה הפינוי ניצנים במהלך מלחמת לבנון השנייה.
- ילדים מציירים מלחמה - תהליכי ריפוי והחלמה.
- כשהדרך מתמשכת - התערבויות טיפוליות-חינוכיות בהקשר לתוכנית ההתנתקות.
- לצמוח ממשבר - תדריכים לניהול חירום ומאמרים עדכניים בנושא חירום וטראומה.

פרק ד'

"קול קורא"

חשוב להכיר

התוכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון - 360

התכנית הלאומית, המקדמת את הטיפול בילדים בסיכון, פועלת מזה כחמש שנים ברחבי הארץ.

התכנית הלאומית מקורה באיגום משאבים תקציביים של ששה משרדי ממשלה, שמטרתם לטפל בילדים ונוער בסיכון בגילאי לידה עד 18. התכנית נועדה לחולל שינויי מקיף בהתמודדות החברה הישראלית עם ילדים ונוער בסיכון ומשפחותיהם.

התכנית שואפת לצמצם את היקף תופעת הילדים ונוער אשר חיים במצבים המסכנים אותם במשפחתם ובסביבתם וכתוצאה ממצבים אלו נפגעת יכולתם לממש את זכויותיהם בשבעה תחומי חיים: קיום פיזי (בריאות והתפתחות), השתייכות למשפחה, למידה ורכישת מיומנויות, רווחה ובריאות נפשית, השתייכות והשתתפות חברתית, הגנה מפני אחרים והגנה מפני התנהגות מסכנת שלהם עצמם. התכנית הגדירה מדדים לבדיקת פעולותיה באמצעות תמ"י - תשתית מידע יישובי (כלי לאיסוף נתונים בישוב).

בידי הרשויות המקומיות סמכות ואחריות לבחירת המענים הנחוצים ביותר לילדים בסיכון בתחומן. משרדי הממשלה השותפים לתכנית, מציעים תכניות לטיפול וטיפוח ב"ספר תכניות", המציג את מגוון האפשרויות לבחירה על ידי הרשות, זאת באמצעות מענים המקדמים את רווחתם של ילדים בסיכון בגיל הרך ועוסקים באיתור הילדים, במתן תמיכה ממוקדת עבורם, בליווי הוריהם ובהכשרת אנשי הצוות החינוכי.

כחלק מהתכנית הוקמה היחידה "התחלה טובה" - יחידה ייחודית העוסקת בגיל הרך - גילאי לידה עד 6, המלווה את העשייה בשטח, באמצעות ועדה ארצית. הייעוץ בגיל הרך ושפ"י מיוצגים ושותפים בה.

אגף הייעוץ בשפ"י, אליו משתייכות יועצות הגיל הרך, מציג מספר תכניות אותן יכולה לבחור הרשות המקומית במסגרת תקציב התכנית הלאומית המועבר אליה.

התכניות מועברות ברובן במסגרת השתלמות של צוותי הגננות.

ניתן ליצור מבנים נוספים בהתאם לצרכי הישוב

תכניות ייעוציות לגיל הרך - ניתנות להפעלה באמצעות התכנית הלאומית 360, בהתאם לבחירת היישוב

היועצות לגיל הרך נותנות מענה מקצועי לאורך שדרת הישובים בהם פועלת התכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון 360

הן מיומנות בהפעלת תכניות ייעוציות ממוקדות, המאפשרות מתן מענה, שבאמצעותו ניתן למנף את השתלבות ילדים בסיכון במסגרות החינוכיות לגיל הרך (גילאי 3 -6).

המענים ניתנים באמצעות ליווי והנחיית גננות/צוותי חינוך אשר מחנכות בגנים ילדים המוגדרים כמצויים בסיכון, בתוך סביבתם הטבעית - גן הילדים.

תיאור התכניות:

שם התכנית	נושא כללי
"סיפורי דוסו"	Developing and Understanding Self and Others - DUSO תכנית המסייעת לילדי הגן להבין התנהגויות חברתיות ורגשיות, של עצמם ושל זולתם.
"לומדים לשמור על עצמנו"	"לומדים לשמור על עצמנו" תכנית מניעה, המיועדת לילדי הגן ומהווה נדבך נוסף לתכנית "סיפורי דוסו".
"מעגל הקסם"	"מעגל הקסם" תכנית המקדמת כשירות חברתית, שיתוף וביטוי רגשי בגיל הרך.
שרותי יעוץ לגיל הרך	התכנית מאפשרת לרשות להעסיק יועצת חינוכית מעבר לשעות שניתנו ע"י משרד החינוך.
"יום של תכלת"	"יום של תכלת" תכנית המקדמת את כוחות ההתמודדות של הילד סביב מצבי חיים שונים תוך חיזוק האחריות האישית של הילד
"חוסן"	"חוסן" תכנית המקדמת יכולת התמודדות במצבי משבר

מרכזים לגיל הרך

המרכז לגיל הרך (מג"ר) הינו שירות אוניברסלי לילדים מגיל לידה עד שש שנים ולהוריהם.

המרכז מיועד להגדיל ולְשַׁחֵר (Reaching out) מגוון שירותים לגיל הרך ברשות המקומית, בניהול משותף, כך שיהיו נגישים לכל האוכלוסייה, ובפרט לילדים המוגדרים כנמצאים במצבי סיכון. ניתנים זה לצד זה השירותים בתחומי החיים השונים, המשלבים את המומחיות של כל משרד במודל אירגוני של "ONE STOP SHOP".

קיימים בו סטנדרטים לטיפול בהורים וילדים וצוותי פיקוח בין משרדיים, שיבטיחו את האיכות המקצועית ואת ההתנהלות המשותפת של המג"ר כיחידה אחת.

המרכז לגיל הרך מהווה אכסניה מאגמת לשירותים ופעולות מקצועיות ונותן מענה מותאם לצרכים בתחומי חיים שונים : פיזיים, התפתחותיים, קוגניטיביים, משפחתיים ורגשיים חברתיים, על הרצף הטיפולי והחינוכי

תחומי הליבה של המג"ר

מרכז גיל רך מפעיל תכניות התערבות שונות בתחומי המניעה והאיתור, הטיפול וההעשרה.

עבודה עם הורים מהווה תחום רוחב, המשולב בכל תחומי העיסוק של המרכז, מתוך התפיסה כי ההורים הם האחראים הישירים לגידול ילדם.

איתור ומניעה - מערך בין-מקצועי המאפשר איתור אוכלוסייה הנמצאת בסיכון ואוכלוסייה הנמצאת במצבים "מגבירי סיכון".

טיפול התפתחותי ורגשי - המענים מאפשרים לילד ולמשפחתו ליהנות מטיפול בין-תחומי סדיר ומתמשך על ידי גורמי המקצוע השונים.
העשרה - פעילות העשרה בתחומים מגוונים מאפשרת לילד ולהורה בילוי משותף בשעות הפנאי, בסביבה איכותית ומעשירה, המחזקת את הקשר ביניהם.

הורים - המג"ר נותן מקום לביטוי ולהבנה של צורכי ההורים, במטרה להרחיב את השירותים שהם מקבלים ובמטרה לייצר התאמה מדויקת ומכוונת עבורם. הערכת הצרכים של ההורים ובחינה של האינטראקציה בינם לבין הילד, משמשת לתכנית הטיפול.

אחריות אירגונית על מרכזי הגיל הרך

האגף לחינוך קדם יסודי במשרד החינוך אחראי על מרכזי הגיל החל מחודש ינואר 2016.

האגף לחינוך קדם יסודי, מפקח ומתכלל את הקשר בין המשרדים השותפים להפעלת המג"ר (משרד החינוך, משרד הבריאות, משרד הרווחה) והרשות המקומית.

הפיקוח וההדרכה מתבצעים ע"י מדריכות בין תחומיות ומפקחות קד"י רפרנטיות בכל מחוז ומפקחות קד"י מתכללות יישוביות, המקדמות את צמיחת המרכזים לגיל הרך.

תכנית מעגן - "מערך תומך גן"

תכנית התערבות מערכתית רב-תחומית, בתחומי ההתפתחות השונים, עבור ילדים המתקשים בתפקודם במסגרות החינוך בגיל הרך.

הצוות בתכנית מעגן פועל בשיתוף עם הצוות החינוכי בתוך מסגרות החינוך בגיל הרך, כמערך של בעלי מקצוע מן התחומים ההתפתחותיים: ריפוי בעיסוק, קלינאיות תקשורת, פסיכולוגיה, פיזיותרפיה התפתחותית ויעוץ לגיל הרך, בהרכבים שונים. צוות רב-מקצועי זה מהווה גורם היוועצות ותמיכה למחנכים ולהורים לגבי הילדים במסגרת, וגורם מתערב בכל רבדי המניעה.

התכנית משלבת בין התחומים ההתפתחותיים והחינוכיים העונים על אפיוני הילדים הלומדים במערכת החינוך הקדם יסודי.

מטרת העל של התכנית הינה לאפשר לכל ילדי הגן להיות שותפים וליטול חלק פעיל במגוון הפעילויות המוצעות במסגרת החינוכית המעודדות התפתחות ולמידה בגיל הרך.

הכלים המשמשים את התכנית קיימים בעברית ובערבית ומותאמים תרבותית.

רציונל

מהמחקרים עולה שאחוז ניכר מהילדים המתקשים בלמידה בבית הספר כבר גילו בגיל הרך עיכובים התפתחותיים באחד או יותר מתחומי ההתפתחות, אך רק חלק קטן מהם אותר וטופל. לעובדה זאת השלכות שליליות בשני ממדים: האחד - הצטברות של חוויות מתסכלות ופגיעה בתחושת המסוגלות שלהם, והשני - אי הפקת תועלת מרבית מתהליכי הלמידה המוצעים במסגרת גן הילדים.

התערבות מוקדמת מונעת הצטברות והחמרה של קשיים קיימים, מונעת הופעתם של קשיים רגשיים והתנהגותיים נלווים, ומאפשרת מימוש יכולות שלא באות לידי ביטוי באופן ספונטני.

טווח הנורמה בגיל הרך רחב ביותר, תהליכי ההתפתחות דינמיים מאוד ותלויים במרכיבים סביבתיים וביולוגיים שונים. דרושות זהירות ומומחיות על מנת להבחין בין ליקויים התפתחותיים לאפיונים התפתחותיים כדי למנוע תיוג. עובדה זו מחייבת היכרות מעמיקה ומתמשכת עם הילד המתקשה, ומחייבת תכנית התערבות שתתבסס על העקרונות הבאים:

- הפעלת התכנית בסביבה הטבעית, במסגרות החינוך הרגיל תוך הדגשת תפקידם של המחנכים כמובילים את תהליך האיתור וההתערבות.
- התערבות רב-מקצועית, חינוכית התפתחותית, של אנשי מקצוע מתחומי החינוך, הפסיכולוגיה, ומטפלים פארא-רפואיים, המכוונת וממוקדת בצורכי כלל הילדים ומשפחותיהם.
- התערבות שאינה חד-פעמית אלא מהווה תהליך מלווה, תומך, ומסייע לאורך כל שנת הלימודים
- התערבות מערכתית-אקולוגית, הלוקחת בחשבון את כל הגורמים בתוך המסגרת החינוכית עצמה, את הורי הילדים, ומשאבים הקיימים בקהילה בתחום הגיל הרך (שירותי בריאות, רווחה וחינוך).

מטרות

להלן המטרות הכלליות המתמקדות בשלוש אוכלוסיות יעד - מחנכים, הורים וילדים:

- קידום התפתחות ולמידה של הילדים המתקשים בתפקודם במסגרות החינוך לגיל הרך וזאת על ידי:
- זיהוי ואיתור ילדים המתקשים בתפקודם
- בנייה ויישום תכניות עבודה ופעילויות המותאמות ליכולות ולקשיים שזוהו
- הפניית ילדים, דרך הוריהם, לגורמים טיפוליים בקהילה, זאת על פי הצורך ובמקביל להמשך מתן מענים חינוכיים במסגרת
- מעקב אחר התקדמותם של הילדים המאותרים
- הגברת יכולתן של גננות להכרות מעמיקה עם ילדי הגן, לתכנון וליישום דרכי עבודה דיפרנציאליות לכלל ילדי הגן על פי יכולות וקשיי הילדים
- פיתוח ערוצי תקשורת ושיתופי פעולה בין הצוות החינוכי להורי הילדים
- הגברת מודעות ההורים לצרכי ילדיהם התפתחותית ולימודית
- יצירת רצף מניעתי - טיפולי בין מסגרות החינוך לגיל הרך לבין המשאבים הטיפולים הקהילתיים עבור ילדים והוריהם.

אוכלוסיית היעד

צוותים חינוכיים, ילדים והוריהם.

צורת הפעלה

התכנית מופעלת בתוך המסגרת החינוכית במהלך יום העבודה, לאורך כל שנת הלימודים, על ידי צוות מקצועי בתחום ההתפתחות בגיל הרך.

אופן יישומה של התכנית יהיה גמיש ויתאים לתנאים ולמסגרות, של המקום שבו הוא מופעל.

מאפיינים ייחודיים לתכנית

המונח **מערך** מגדיר צוות בעלי מקצוע בתחום ההתפתחות בגיל הרך,

העובדים בשיתוף ובתיאום זה עם זה. המונח **תומך** מדגיש את עבודתו של המערך הבין-מקצועי. התמיכה באה לידי ביטוי בהרחבת הידע בתחום ההתפתחות, בפיתוח רגישות המחנכת לביטויים ההתנהגותיים ומצוקות של ילדים, בליווי המחנכת בתצפיות דינמיות לאורך זמן, בעזרה למחנכת באיתור ילדים מתקשים, בהדרכתה לגבי הקשר עם הורי הילדים, ובהנחייתה לגבי דרכי עבודה העונים לצורכי הילד. בעלי המקצוע יפנו את הילדים לאבחון מעמיק ולטיפול מחוץ למסגרת החינוכית לפי הצורך ואגב היעזרות בגורמי הקהילה לסוגיהם.

(מתוך אתר האגף לחינוך קדם יסודי)

היכן את יכולה להשפיע, במסגרת התכנית הלאומית, כיועצת לגיל הרך ביישוב?

*השתתפות בצוות היגוי גיל רך יישובי.

* היכרות עם היצע התכניות לגיל הרך המתקיים ביישובך במסגרת התכנית הלאומית.

* היכרות עם תכניות אגף יעוץ שפ"י לגיל הרך.

* שותפות לבחירת השתלמויות לגננות לשנה"ל הבאה.

* יצירת שיתופי פעולה עם המנהלת היישובית מטעם התכנית הלאומית 360 ביישובך

* ועוד...

מקומה של היועצת החינוכית לגיל הרך משמעותי ביותר בהשתייכות למסגרת "שולחן הגיל הרך ביישוב" מעצם היותה דמות מקשרת בין המסגרות החינוכיות לבין גורמי התמיכה והטיפול בקהילה.

זוהי הזדמנות עבור היועצת להרחבת מעגל העשייה.

חוזרי מנכ"ל רלוונטים לעבודת היועצת החינוכית בגיל הרך

חוזרי מנכ"ל מפורסמים באתר של משרד החינוך ונשלחים אל היועצות באמצעות המייל האישי. חשוב להתעדכן בהוראות.
בנוסף קיים מאגר חוזרי מנכ"ל באתר או"ח -במאגר קבצי pdf של חוברות חוזרי המנכ"ל.
מומלץ לתייק נהלים רלוונטים.

נושא	תקציר	פרטי חוזר המנהל הכללי
אקלים חינוכי מיטבי והתמודדות מוסדות חינוך עם אירועי אלימות וסיכון	החוזר המעודכן "**קידום אקלים בטוח והתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות החינוך"** מרחיב את היריעה ומגדיר את סמכויות הצוות החינוכי בנושאים נוספים על אלה שהופיעו בחוזרים קודמים, כמו אירועי אלימות המתרחשים מחוץ למוסד החינוכי או בהסעות, פגיעה בבעלי-חיים ויצירת שותפות עם ההורים. החוזר כולל גם פרקים נפרדים העוסקים בתלמידים בחינוך המיוחד ובגני הילדים.	**תשעה/ב -15 אקלים חינוכי מיטבי והתמודדות מוסדות חינוך עם אירועי אלימות וסיכון**
התמודדות מערכת החינוך **עם פגיעות עובדי הוראה בתלמידים שחלה עליהם חובת דיווח על פי חוק העונשין**	החוזר מגדיר את הפעולות אותן יש לנקוט כאשר ישנו יסוד סביר לחשוב כי עובד הוראה ביצע עברה של פגיעה בתלמיד.	**חוזר מנכ"ל תשסג/6(ב), ל' שבט תשס"ג, 2 בפברואר 2003**
התמודדות מערכת החינוך עם פגיעה מינית של תלמידים בתלמידים	חוזר זה מכיל מידע שיש בו כדי להבהיר את נוהלי הטיפול במקרים של פגיעות בעלות אופי מיני המתרחשות בין תלמידים. כמו כן מוצגת בו התפיסה החינוכית-המניעתית שיש לאמץ וליישם בחיי היום-יום של הגן. שימו לב לחוזר זה פורסם עדכון	**חוזר מנכ"ל תשס/2(א), כ"ג בתשרי התש"ס, 3 באוקטובר 1999**
הקשר בין מוסדות חינוך ובין הורים פרודים או גרושים	הנחיות להתייחסות ולטיפול בקשר עם הורים פרודים/ גרושים לילדים בגן	**חוזר מנכ"ל תשעד/7(א), א' אדר ב' התשע"ד, 03 במרץ 2014**
מניעת אלימות במשפחה - חובת היידוע - הנחיות לעובדי מערכת החינוך בדבר יישום תיקון מס' 7 לחוק למניעת אלימות	בחוזר זה מפורטות ההנחיות לעובדים במערכת החינוך בדבר יישום תיקון מס' 7 לחוק למניעת אלימות במשפחה שהתקבל בכנסת בתאריך 19.12.01	**חוזר מנכ"ל תשעד/10(א), י"ב בסיוון התשע"ד, 10 ביוני 2014**
נציגות הורים בגן הילדים	בחוזר עדכונים והבהרות לנהלים שפורסמו בחוזר מיוחד י"ז, התשנ"ו, "בית הספר וההורים", עמ' 1012-, ובחוזר נז/10, סעיף 429.	**חוזר מנכ"ל תשסד/4(א), ו' כסליו תשס"ד, 1 בדצמבר 2003**

חובת הדיווח על עברה בקטין	חוזר זה נוגע בשאלה של חובת הדיווח באופן כללי, ומדגיש במיוחד את חובת הדיווח על עברה הנעשית על ידי מבוגר אחראי על קטין או על ידי בן משפחתו שהוא מתחת לגיל 18	**חוזר מנכ"ל תשסט/3(ב), ד' במרחשוון התשס"ט, 02 בנובמבר 2008**
נוהלי שעת חירום במערכת החינוך	חוזר זה מרכז את הפעולות שחייבים לבצע ברגיעה ובשעת חירום כדי להכין ולארגן את המוסד החינוכי להמשך קיום הלימודים בשעת חירום. החוזר מחליף את חוזר הוראות הקבע עד/10(ב), סעיף 5.4-9 באותו נושא. 2. קיים חוזר נפרד לגני הילדים בנושא: חוזר הוראות הקבע סח/3(ב), סעיף 5.4-7 שהוא בתוקף.	**חוזר מנכ"ל תשעה/2(ב), י"ג בתשרי התשע"ה, 07 באוקטובר 2014**
נוהלי הביטחון בגני ילדים	סעיף זה מרכז את כל ההוראות וההנחיות המחייבות המתייחסות לתכנון, לארגון ולביצוע של הביטחון במערכת החינוך הפורמאלית והבלתי פורמאלית בתוך גן הילדים.	**חוזר הוראות הקבע נוהל הבטיחות בגני הילדים סח/3(ב), סעיף 5.4-7**
מצלמות במוסדות החינוך - הסדרת הכנסתן ואופן התקנתן	חוזר זה בא להנחות את בית הספר על אופן ההכנסה של מצלמות לבתי הספר, על אופן השימוש בהן ועל הפעילות החינוכית שתלווה את השימוש במצלמות.	**חוזר מנכ"ל תשעה/9(א), י"ד באייר התשע"ה, 03 במאי 2015**
ניהול שגרת הבטיחות בבית הספר ובגן	חוזר זה מכיל חמישה פרקים מרכזיים: 1. ניהול הבטיחות במוסד החינוך 2. הבטחת הבטיחות בהפסקות ובזמנים שבין השיעורים 3. תהליך הלמידה בעקבות אירוע בטיחותי 4. הסברה וחינוך לבטיחות מונעת במועדים קבועים לאורך השנה 5.בטיחות באירועים.	**חוזר מנכ"ל תשעד/7(ג), א' אדר ב' התשע"ד, 03 במרץ 2014**
ילדים בלתי גמולים	המלצות לטיפול בילדים שאינם גמולים מחיתולים	**חוזר מנכ"ל תשסא/01א, י' סיון תשס"א, 1 ביוני 2001**
דחיית המעבר לביה"ס והישארות שנה נוספת בגן חובה	חוזר זה מונה את העקרונות המנחים בקבלת החלטה בדבר השארת ילד בגן חובה שנה נוספת, מציג המלצות ושיקולים חינוכיים, ומפרט את השלבים השונים בתהליך של קבלת ההחלטה ואת תפקידם של הגורמים השונים המעורבים בתהליך.	**חוזר מנכ"ל תשעג/5(ב), י"ט טבת התשע"ג, 01 בינואר 2013**
מסירת מידע על ידי הגננת על תלמידיה העוברים לבית הספר	החוזר מגדיר את העקרונות המנחים במסירת מידע מהגן לביה"ס	**חוזר מנכ"ל נא/10**
התמודדות עם מצוקה רגשית של תלמידים ופיתוח חוסן	החוזר מרכז מידע על מקורות אפשריים למצוקה ועל סימני מצוקה של תלמידים, על מסגרות לשיח אישי וקבוצתי על מצבי חיים שתלמידים מתמודדים אתם ועל פעולות להגברת המודעות של הצוותים החינוכיים לנושא, וכן מפרט כתובות של ארגונים המעניקים סיוע הן באמצעות פנייה טלפונית והן באמצעות פנייה	**חוזר מנכ"ל תשעב/1(ב), ב' באלול התשע"א, 01 בספטמבר 2011**

	ברשת.	
הדלגת ילד לכיתה א	חוזר זה מונה את העקרונות המנחים בקבלת החלטה בדבר הדלגת ילד מהגן לכיתה א',	**חוזר מנכ"ל תשעד/1(א), כ"א באלול התשע"ג, 27 באוגוסט 2013**
דחיית המעבר לביה"ס והישארות שנה נוספת בגן חובה	חוזר זה מונה את העקרונות המנחים בקבלת החלטה בדבר השארת ילד בגן חובה שנה נוספת	**חוזר מנכ"ל תשעג/5(ב), י"ט טבת התשע"ג, 01 בינואר 2013**
סייעות במוסדות החינוך המיוחד וסייעות לתלמידים משולבים בחינוך הרגיל	חוזר זה עוסק בנהלים להעסקת סייעות במוסדות החינוך המיוחד ובתמיכה בתלמידים בעלי צרכים מיוחדים המשולבים במוסדות החינוך הרגיל	**חוזר מנכ"ל תשעא/10(א), כ"ח באייר התשע"א, 01 ביוני 2011**
הוראות השמירה על הקשר עם תלמידים חולים הנעדרים מהלימודים	סעיף זה מגבש את ההוראות לשמירה על קשר עם תלמידים הנעדרים מבית ספרם עקב מחלה ממושכת ולביקור תלמידים אלה	**חוזר מנכ"ל תשסח/3(א), כ' במרחשוון התשס'ח, 01 בנובמבר 2007**
המלצות לטיפול בילדים בלתי גמולים מחיתולים	חוזר זה עוסק בצעדים בהם יש להיערך לקליטת כל הילדים בני הרישום בגיל שלוש עם החלת חוק חינוך חובה חינם.	**חוזר מנכ"ל תשסא/01א, י' סיון תשס"א, 1 ביוני 2001**
הפעלת התוכנית "כישורי חיים"	החוזר מגדיר את דרכי יישום תוכנית "כישורי חיים" במוסד החינוכי ברמת: תלמידים, צוות חינוכי, בעלי תפקידים, הורים	**חוזר מנכ"ל תשע"א/4 (ב), כ"ד בכסלו התשע"א, 01 בדצמבר 2010.**
העסקת (העבדת) ילדים בהופעות, בפרסום ובדוגמנות,	בחוזר תקנות מיוחדות ומפורטות המסדירות העבדת קטינים בתחום בדוגמנות ובצילומי פרסומת. על מנת לשמור על הזכויות של קטינים,	**חוזר תש"ס/6(א), 2000**
אתיקה ומוגנות ברשת האינטרנט	החוזר עוסק בנוהלי תקשורת ראויים בקרב גננות במרחבי רשת האינטרנט באתרים המיועדים לאוכלוסייה מסוימת - אתרי גנים, ובמרחבים ציבוריים פתוחים - מאגר מידע חופשי לסרטונים (YouTube), ברשתות חינוכיות (מופ"ת), וברשתות חברתיות (Facebook).	**חוזר המנכל עב/4(א)**
התכנית הלאומית ללמידה משמעותית - מבחנים פנימיים כחלק מההערכה על פני הרצף החינוכי	החוזר זה מתווה דרכים לתהליכי הערכה במסגרת גני הילדים . (פרק ג)	**חוזר מנכ"ל תשעו/1(א), י"ז באלול התשע"ה, 01 בספטמבר 2015**

מה נמצא על מדף הספרים של היועצת החינוכית בגיל הרך?

http://meyda.education.gov.il/files/PreSchool/**mabatim16.pdf**

אליצור, י' וסומך, ל'. (אין תאריך). *האם וכיצד יכולה תכנית התקשר"ות לשיפור ויסות עצמי ותכונות אופי אצל ילדים בגילאי 5-3*. אוחזר מתוך: **http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/89769E8B-02CB-4B21-8D50-E229A2D9A540/139953/matzegethitkashrut.pdf**

אנטונובסקי, א' (1998). המודל הסלוטוגני כתיאוריה מכוונת בקידום הבריאות. *מגמות, לט*, 170-181.

ארז, ת' (2011). *קשרי גומלין ושותפות: יחסי הורים ומערכת החינוך בגיל הרך*. אוחזר מתוך: **http://www.hebpsy.net/articles.asp?id=2667**

ארז, ת', בינשטוק, א' ולוקס, ר' (2005). *מקומה של הגננת בטיפוח רגשי-חברתי של ילדים ובקידום מערכות יחסים איכותיות בגן* הילדים. משרד החינוך, התרבות והספורט- מחלקת פרסומים.

ארם, ד' ודשבסקי, ע' (2004). ייעוץ חינוכי לגיל הרך - מאין ולאן? בתוך: ר' ארהרד וא' קילנגמן (עורכים), *ייעוץ בבית הספר בחברה משתנה* (465-479). תל אביב: רמות.

ארם, ד' ודשבסקי, ע (2004) :*כיווני התפתחות בייעוץ לגיל הרך בתוך* ר' ארהרד וא' קילנגמן (עורכים), *ייעוץ בבית הספר בחברה משתנה* (465-477). תל אביב: רמות.

באומינגר, נ' (1998). אפיונים מרכזיים של קשרי ידידות אצל ילדים עם התפתחות תקינה וילדים עם לקויות. *פסיכולוגיה, ז* (1), 93-104.

בונשטיין, א' (2011). *העין הפנימית: התפתחות הסובייקטיביות של הילד*. הוצאת אוניברסיטת חיפה.

בלום-קולקה, ש' וחמו, מ' (עורכות). (2010). *ילדים מדברים: דפוסי תקשורת בשיח עמיתים*. הוצאת מט"ח- המרכז לטכנולוגיה חינוכית.

בן-אמיתי, ג' (2007). השלכות נפשות של התעללות בילדים ובמתבגרים. בתוך: ד' הורוביץ, י' בן-יהודה ומ' (עורכים), *התעללות והזנחה של ילדים בישראל: הנפגעים, אכיפת החוק והמשפט, רפואה, חינוך ורווחה* (536-565). ירושלים: אשלים.

בקר, ע' (2009). *עם מי שיחקת בגן היום? עולמם החברתי של ילדים בגיל הרך*. תל אביב: מכון מופ"ת

בר, ת' (2008). *טיפוח קומפטנטיות רגשית-חברתית בקרב פעוטות במסגרות חינוכיות: תפקיד המחנכת*. עבודת גמר לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

ברגר, א', קופרמן, א' והרניק, א' (2008). התפתחות של ויסות עצמי מולד ונלמד. בתוך: פ' ש. קליין וי' ב. יבלון (עורכים), *ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך* (39-66). כתר: ירושלים.

ג'ונסון, ט'ק' (2000). *הבנת התנהגות המינית בילדות מה טבעי ובריא*. הוצ' אח.

גת, ל' (2004). *ללמוד לחיות ביחד*. ירושלים: תכנית שוורץ, האוניברסיטה העברית.

ויגוצקי, ל' (2004). למידה בהקשר חברתי. התפתחות התהליכים הפסיכולוגיים הגבוהים. בתוך: מ' צלמאיר וא' קוזולין (עורכים). הוצאת הקיבוץ הארצי: ספריית קו אדום.

טל, ק' (2001). מקל וגזר: על חיזוקים ועונשים. *הד הגן, 66* (1), 12-23.

טל, ק' (2002). ילדים דחויים. *הד הגן, 67* (2), 52-59.

טל, ק' (2002). *כשירות חברתית: התפתחות, הערכה, טיפוח והתמודדות עם קשיים-מדריך למחנך שאכפת לו (חלק ראשון: היבטים תיאורטיים)*. הוצאת טכנוסדר.

טל, ק' (2005). *אינטליגנציה רגשית: תיאוריה ויישום*. תל אביב וחיפה: הוצאת מופ"ת ואח.

ישראל, משרד החינוך והתרבות. (2010). ***עשייה חינוכית בגן הילדים - קווים מנחים לצוות החינוכי***. ירושלים: משרד החינוך והתרבות, אגף לחינוך קדם יסודי.

ישראל, משרד החינוך והתרבות. (2012). ***וזוהי רק ההתחלה... תחילת שנת הלימודים בגן הילדים***. ירושלים: משרד החינוך והתרבות, גף פרסומים.

ישראלאשווילי, י' (2011). **מה עם ההורים? שותפות בין ההורים לסגל החינוכי**. הרצאה ביום מדריכי שפ"י, רמת אפעל.

כהן, א' ואבורמן, ל' (2000). *מפתחות הקסם לתקשורת*. הוצאת המחברים.

מנדלס, נ' (1999). *על ילדים, רגשות וחברים: טיפוח התנהגות חברתית של ילדים והתמודדות עם קשיי התנהגות*. תל אביב: מעלות.

משרד החינוך (2016). *מבטים: חוברת הדרכה לעריכת תצפיות בגנים להיכרות מעמיקה עם ילדים*. אוחזר מתוך:

משרד החינוך- המינהל הפדגוגי. (אין תאריך). **פותחים גן: לקט לגננת המתחילה**. אוחזר מתוך: **http://meyda.education.gov.il/files/PreSchool/open-preschool.pdf**

משרד החינוך. (אין תאריך). **מתנ"ה - מארז תכנון, ניהול והיערכות תשע"ח**. אוחזר מתוך: **http://matana.education.gov.il/%D7%A2%D7%9E%D7%95%D7%93_%D7%A8%D7%90%D7%A9%D7%99**

משרד החינוך-המינהל הפדגוגי. (אין תאריך). **יום הולדת בגן הילדים - היבטים רגשיים וחברתיים: המלצות חינוכיות לגננות**. אוחזר מתוך: **http://edu.gov.il/minhalpedagogy/preschool/special-populations/plans/Pages/birthday-kindergarten.aspx**

משרד החינוך-המינהל הפדגוגי. (אין תאריך). **מעגן (מערך תואם מעון גן). תכנית התערבות למסגרות חינוכיות לגילאי לידה עד חמש**. אוחזר מתוך: **http://edu.gov.il/minhalpedagogy/preschool/special-populations/plans/Pages/maagan.aspx**

משרד החינוך-המינהל הפדגוגי. (אין תאריך). **קווים מנחים לעשייה חינוכית עם גילאי שנתיים-שלוש בחינוך הממלכתי, הממלכתי-דתי, הערבי והדרוזי**. אוחזר מתוך:
http://meyda.education.gov.il/files/PreSchool/guidelines-for-age2-3.pdf

משרד החינוך-המינהל הפדגוגי. (אין תאריך). **קווים מנחים לעשייה חינוכית עם גילאי שנתיים-שלוש בחינוך הממלכתי, הממלכתי-דתי, הערבי והדרוזי**. אוחזר מתוך:
http://meyda.education.gov.il/files/PreSchool/guidelines-for-age2-3.pdf

משרד החינוך-המינהל הפדגוגי. (אין תאריך). **קווים מנחים לצוותים העובדים בגני ילדים שבהם לומדים ילדי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט**. אוחזר מתוך:
http://meyda.education.gov.il/files/PreSchool/children-of-migrant-workers2.pdf

סלגמן, מ' (2000). *ילדות אופטימית-תכנית פסיכולוגית לבניית החוסן הנפשי של ילדים*. הוצאת עם עובד.

סרוף, א', קופר, ר' ודאהרט, ג' (2004). *התפתחות הילד טבעה ומהלכה* (433-459). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

סרוף, א', קופר, ר' ודאהרט, ג' (2004). *התפתחות הילד טבעה ומהלכה* (433-459). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

פורמן, מ' (1994). *ילדות כמרקחה: אלימות וצייתנות בגיל הרך*. הקיבוץ המאוחד.

פלוטניק, ר' (2011). *"הקול ההורי" במשולש היחסים גננת-ילד-הורה: הפסיכולוג החינוכי כמשקיף ומתערב בתהליך*. אוחזר מתוך:
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/HorimMishpacha/yeda/Horim2012.htm

פרניס, ט' (1995). *התעללות מינית בילדים: תיאוריה ודרכי טיפול*. הוצאת אח.

צימרמן, ש' (2002, אוקטובר). מיניות נורמטיבית וחריגה בגיל הגן. הרצאה ביום עיון לפיקוח על הגננות. נדלה מתוך:
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/Hitalelut/theory/NormativitVchariga.htm

צימרמן, ש' (עורכת). (2000). *קטינים פוגעים מינית: אסופת מאמרים ותיאורי מקרה*. ירושלים: משרד החינוך, מחלקת הפרסומים.

צימרמן, ש', אשל, נ' ורזניק-לזר, ל' (2004). *בסוד ילדים: התמודדות עם מצבי פגיעה, מצוקה וסיכון בקרב ילדים באמצעות ביבליותרפיה- מקרה מוערת לגן ולבית הספר היסודי*. ירושלים: משרד החינוך והוצאת אשלים.

צ'רלס-גרינבאום, ז' ופריד, ד' (עורכים). (2011). קשרי משפחה- מסגרת חינוך בגיל הרך (גן-ג'): תמונת מצב והמלצות. הוועדה לנושאי קשרי משפחה- מסגרת חינוך בגיל הרך (גן-ג') וזיקתם להתפתחות הילד

ולהצלחתו במערכת החינוך. ירושלים: היוזמה למחקר יישומי בחינוך- האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

קדמן, נ', גולדהירש, א', וגנר, א', וינוקור, מ', כנעני, ל' ועשת, נ' (2003). *גם וגם בגן: מדריך לגננת ולצוות הגן*. משרד החינוך, התרבות והספורט - המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם יסודי.

רוזנברג, מ' (2009). *תקשורת לא אלימה, תקשורת מקרבת שפה לחיים*. רמת גן: הוצאת פוקוס.

רוזנטל, מ', גת, ל', צור, ח' (2008). *לא נולדים אלימים: החיים הרגשיים והחברתיים של ילדים קטנים*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

שטרנברג, נ' ואשל, נ' (עורכות). (2006). *לומדים לשמור על עצמנו: שיחות, סיפורים ופעילויות בנושא מניעת פגיעה מינית בילדים*. ירושלים: משרד החינוך- שפ"י-שירות פסיכולוגי ייעוצי והאגף לחינוך קדם יסודי.

שקד, מ' וירמיה, נ' (1998). תאוריית ה-MIND והתפתחות חברתית. *פסיכולוגיה, ז* (1), 77-92.

ביבליוגרפיה

אדוארדס, פ.ק. (2000), קידום התפתחות חברתית ומוסרית בגיל הרך, חולון, הוצאת אח.

אליצור, י' וסומך, ל'. (אין תאריך). *האם וכיצד יכולה תכנית התקשר"ות לשיפור ויסות עצמי ותכונות אופי אצל ילדים בגילאי 5-3*. אוחזר מתוך: http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/89769E8B-02CB-4B21-8D50-E229A2D9A540/139953/matzegethitkashrut.pdf

אנטונובסקי, א' (1998). המודל הסלוטוגני כתיאוריה מכוונת בקידום הבריאות. *מגמות, לט*, 170-181.

ארהרד, ר' (2014). *ייעוץ חינוכי: מקצוע מחפש זהות*. תל אביב: מכון מופ"ת.

ארז, ת' (2011). *קשרי גומלין ושותפות: יחסי הורים ומערכת החינוך בגיל הרך*. אוחזר מתוך: http://www.hebpsy.net/articles.asp?id=2667

ארז, ת', בינשטוק, א' ולוקס, ר' (2005). *מקומה של הגננת בטיפוח רגשי-חברתי של ילדים ובקידום מערכות יחסים איכותיות בגן* הילדים. משרד החינוך, התרבות והספורט- מחלקת פרסומים.

ארם, ד' ודשבסקי, ע' (2004). ייעוץ חינוכי לגיל הרך - מאין ולאן? בתוך: ר' ארהרד וא' קילנגמן (עורכים), *ייעוץ בבית הספר בחברה משתנה* (465-479). תל אביב: רמות.

ארם, ד' ודשבסקי, ע (2004) :*כיווני התפתחות בייעוץ לגיל הרך בתוך* ר' ארהרד וא' קילנגמן (עורכים), *ייעוץ בבית הספר בחברה משתנה* (465-477). תל אביב: רמות.

"ייעוץ בבית הספר בחברה משתנה רחל ארהרד ואביגדור קלינגמן. תל אביב הוצ' רמות

באומינגר, נ' (1998). אפיונים מרכזיים של קשרי ידידות אצל ילדים עם התפתחות תקינה וילדים עם לקויות. *פסיכולוגיה, ז* (1), 93-104.

בונשטיין, א' (2011). *העין הפנימית: התפתחות הסובייקטיביות של הילד*. הוצאת אוניברסיטת חיפה.

בלום-קולקה, ש' וחמו, מ' (עורכות). (2010). *ילדים מדברים: דפוסי תקשורת בשיח עמיתים*. הוצאת מט"ח-המרכז לטכנולוגיה חינוכית.

בן-אמיתי, ג' (2007). השלכות נפשות של התעללות בילדים ובמתבגרים. בתוך: ד' הורוביץ, י' בן-יהודה ומ' (עורכים), *התעללות והזנחה של ילדים בישראל: הנפגעים, אכיפת החוק והמשפט, רפואה, חינוך ורווחה* (536-565). ירושלים: אשלים.

בקר, ע' (2009). *עם מי שיחקת בגן היום? עולמם החברתי של ילדים בגיל הרך*. תל אביב: מכון מופ"ת

בר, ת' (2008). *טיפוח קומפטנטיות רגשית-חברתית בקרב פעוטות במסגרות חינוכיות: תפקיד המחנכת*. עבודת גמר לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

ברגר, א', קופרמן, א' והרניק, א' (2008). התפתחות של ויסות עצמי מולד ונלמד. בתוך: פ' ש. קליין וי' ב. יבלון (עורכים), *ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך* (39-66). כתר: ירושלים.

דשבסקי, ע' (2006). ייעוץ חינוכי לגיל הרך. *הד הגן*, (יוני), 32-37.

ג'ונסון, ט'ק' (2000). *הבנת התנהגות המינית בילדות מה טבעי ובריא*. הוצ' אח.

גת, ל' (2004). *ללמוד לחיות ביחד*. ירושלים: תכנית שוורץ, האוניברסיטה העברית.

ויגוצקי, ל' (2004). למידה בהקשר חברתי. התפתחות התהליכים הפסיכולוגיים הגבוהים. בתוך: מ' צלמאיר וא' קוזולין (עורכים). הוצאת הקיבוץ הארצי: ספריית קו אדום.

טל, ק' (2001). מקל וגזר: על חיזוקים ועונשים. *הד הגן, 66* (1), 12-23.

טל, ק' (2002). ילדים דחויים. *הד הגן, 67* (2), 52-59.

טל, ק' (2002). *כשירות חברתית: התפתחות, הערכה, טיפוח והתמודדות עם קשיים-מדריך למחנך שאכפת לו (חלק ראשון: היבטים תיאורטיים)*. הוצאת טכנוסדר.

טל, ק' (2005). *אינטליגנציה רגשית: תיאוריה ויישום*. תל אביב וחיפה: הוצאת מופ"ת ואח.

ישראל, משרד החינוך והתרבות. (2010). *עשייה חינוכית בגן הילדים - קווים מנחים לצוות החינוכי*. ירושלים: משרד החינוך והתרבות, אגף לחינוך קדם יסודי.

ישראל, משרד החינוך והתרבות. (2012). *וזוהי רק ההתחלה... תחילת שנת הלימודים בגן הילדים*. ירושלים: משרד החינוך והתרבות, גף פרסומים.

ישראלאשווילי, י' (2011). מה עם ההורים? שותפות בין ההורים לסגל החינוכי. הרצאה ביום מדריכי שפ"י, רמת אפעל.

כהן, א' (2007). התמודדות הורית וטיפול בהורות. בתוך א' כהן (עורכת), *חוויית ההורות: יחסים, התמודדויות והתפתחות*. קריית ביאליק: אח.

כהן, א' ואבורמן, ל' (2000). *מפתחות הקסם לתקשורת*. הוצאת המחברים.

כוכבי, ה' ורביב, ע' (2007). *המדריך הישראלי להורים*. הוצאת כנרת.

מנדלס, נ' (1999). *על ילדים, רגשות וחברים: טיפוח התנהגות חברתית של ילדים והתמודדות עם קשיי התנהגות*. תל אביב: מעלות.

משרד החינוך. (2014). *פסיפס: פסיכו-פדגוגיה, מודעות וידיעה במלאכת החינוך וההוראה*. אוחזר מתוך: http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/KishureiChaim/shipurTahaliceyLemida/psypas.htm

משרד החינוך (2016). *מבטים: חוברת הדרכה לעריכת תצפיות בגנים להיכרות מעמיקה עם ילדים*. אוחזר מתוך: http://meyda.education.gov.il/files/PreSchool/**mabatim16.pdf**

משרד החינוך. (אין תאריך). **מתנ"ה - מארז תכנון, ניהול והיערכות תשע"ח**. אוחזר מתוך: http://matana.education.gov.il/%D7%A2%D7%9E%D7%95%D7%93_%D7%A8%D7%90%D7%A9%D7%99

משרד החינוך-המינהל הפדגוגי. (אין תאריך). **מעגן (מערך תואם מעון גן). תכנית התערבות למסגרות חינוכיות לגילאי לידה עד חמש**. אוחזר מתוך: http://edu.gov.il/minhalpedagogy/preschool/special-populations/plans/Pages/maagan.aspx

משרד החינוך-המינהל הפדגוגי. (אין תאריך). **יום הולדת בגן הילדים - היבטים רגשיים וחברתיים: המלצות חינוכיות לגננות**. אוחזר מתוך: http://edu.gov.il/minhalpedagogy/preschool/special-populations/plans/Pages/birthday-kindergarten.aspx

משרד החינוך-המינהל הפדגוגי. (אין תאריך). **קווים מנחים לצוותים העובדים בגני ילדים שבהם לומדים ילדי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט**. אוחזר מתוך: http://meyda.education.gov.il/files/PreSchool/children-of-migrant-workers2.pdf

משרד החינוך-המינהל הפדגוגי. (אין תאריך). **קווים מנחים לעשייה חינוכית עם גילאי שנתיים-שלוש בחינוך הממלכתי, הממלכתי-דתי, הערבי והדרוזי**. אוחזר מתוך: http://meyda.education.gov.il/files/PreSchool/guidelines-for-age2-3.pdf

משרד החינוך- המינהל הפדגוגי. (אין תאריך). **פותחים גן: לקט לגננת המתחילה**. אוחזר מתוך: http://meyda.education.gov.il/files/PreSchool/open-preschool.pdf

סלגמן, מ' (2000). *ילדות אופטימית-תכנית פסיכולוגית לבניית החוסן הנפשי של ילדים*. הוצאת עם עובד.

סרוף, א', קופר, ר' ודאהרט, ג' (2004). *התפתחות הילד טבעה ומהלכה* (433-459). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

עומר, ח' ואלון , נ' (1994) עיקרון הרציפות גישה מאוחדת לאסון, ולטראומה. פסיכולוגיה ד (1-2)עמ' 20-28

פורמן, מ' (1994). *ילדות כמרקחה: אלימות וצייתנות בגיל הרך*. הקיבוץ המאוחד.

פלוטניק, ר' (2011). *"הקול ההורי" במשולש היחסים גננת-ילד-הורה: הפסיכולוג החינוכי כמשקיף ומתערב בתהליך*. אוחזר מתוך: http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/HorimMishpacha/yeda/Horim2012.htm

פרניס, ט' (1995). *התעללות מינית בילדים: תיאוריה ודרכי טיפול*. הוצאת אח.

צימרמן, ש' (עורכת). (2000). *קטינים פוגעים מינית: אסופת מאמרים ותיאורי מקרה*. ירושלים: משרד החינוך, מחלקת הפרסומים.

צימרמן, ש' (2002, אוקטובר). מיניות נורמטיבית וחריגה בגיל הגן. הרצאה ביום עיון לפיקוח על הגננות. נדלה מתוך:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/Hitalelut/theory/NormativitVchariga.htm

צימרמן, ש', אשל, נ' ורזניק-לזר, ל' (2004). *בסוד ילדים: התמודדות עם מצבי פגיעה, מצוקה וסיכון בקרב ילדים באמצעות ביבליותרפיה- מקרה מוערת לגן ולבית הספר היסודי*. ירושלים: משרד החינוך והוצאת אשלים.

צ'רלס-גרינבאום, ז' ופריד, ד' (עורכים). (2011). קשרי משפחה- מסגרת חינוך בגיל הרך (גן-ג'): תמונת מצב והמלצות. הוועדה לנושאי קשרי משפחה- מסגרת חינוך בגיל הרך (גן-ג') וזיקתם להתפתחות הילד ולהצלחתו במערכת החינוך. ירושלים: היוזמה למחקר יישומי בחינוך- האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

קדמן, נ', גולדהירש, א', וגנר, א', וינוקור, מ', כנעני, ל' ועשת, נ' (2003). *גם וגם בגן: מדריך לגננת ולצוות הגן*. משרד החינוך, התרבות והספורט - המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם יסודי.

קליין, פ'ש' ויבלון י'ב' (עורכים). (2008). *ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך*. כתר: ירושלים.

קלינגמן, א' (2000). התערבות מערכתית מונעת בעת אסון וטראומה. בתוך: א' קלינגמן, ע' רביב וב' שטיין (עורכים), *ילדים במצבי חירום ולחץ*, (143-178). ירושלים: משרד החינוך-השירות הפסיכולוגי- הייעוצי.

רוזנברג, מ' (2009). *תקשורת לא אלימה, תקשורת מקרבת שפה לחיים*. רמת גן: הוצאת פוקוס.

רוזנטל, מ', גת, ל', צור, ח' (2008). *לא נולדים אלימים: החיים הרגשיים והחברתיים של ילדים קטנים*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

שופר-אנגלהרד, ע'. (2013). **לקראת חינוך מיטבי בגן הילדים: הצעות לגננות על בסיס ידע מחקרי.** אוחזר מתוך: http://education.academy.ac.il/Uploads/BackgroundMaterials/Hebrew/kindergarden-Hebrew010113.pdf

שחר, ר' וזך, ד' (2000). שוויון הזדמנויות בגיל הרך. החינוך וסביבו: שנתון סמינר הקיבוצים, 22, 77-121.

שטרנברג, נ' ואשל, נ' (עורכות). (2006). לומדים לשמור על עצמנו: שיחות, סיפורים ופעילויות בנושא מניעת פגיעה מינית בילדים. ירושלים: משרד החינוך- שפ"י-שירות פסיכולוגי ייעוצי והאגף לחינוך קדם יסודי.

שקד, מ' וירמיה, נ' (1998). תאוריית ה-MIND והתפתחות חברתית. פסיכולוגיה, ז (1), 77-92.

שקולניק, ד' וקינן, ע' (2002). להיות מורה להיות אישה-פתוח תפיסת עולם נשית-חינוכית. תל אביב: מכון מופ"ת.

Barnett, W.S., & Masse, L. (2006). Early childhood education. In: A. Molnar (Ed.), School reform proposal: The research evidence. Greenwitch, CN: Information Age Publishing.

Blair, C. (2002). Integrating cognition and emotion in neurobiological conceptualization of children's functioning at school entry. American Psychologist, 57 (2), 111-127.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.

Collins, W.A., & Laursen, B. (1999). *Relationships as developmental contexts: The Minnesota symposia on child psychology* (Vol 30). Psychology Press.

Deci, E.L @Ryan, R., (2000) The "what" and "way" of goal pursuits:Human Needs and the Self-determination, In:Psychological Inquiry, vol.11, no.4

Haroian, L. (2000). Child sexual development. *Electronic Journal of Sexuality, 3*.

Rodd, J. (2006). *Leadership in early childhood*. Allen & Unwin.

Sroufe, L. A., Egeland, B., Carlson, E. and Collins, W. A. (2005). *The development of the person: The Minnesota study of risk and adaptation from birth to adulthood*. New York: Guilford.